

**T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

OSMANLI YARGI TEŞKİLATINDA AVUKATLIK KURUMUNUN GELİŞİMİ

Yüksek Lisans Tezi

Muhammed Necat ARTUKOĞLU

Danışman

Prof. Dr. SURURİ AKTAŞ

Erzincan 2019

TEZ BİLDİRİMİ

"Osmanlı Yargı Teşkilatında Avukatlık Kurumunun Gelişimi" isimli "**Yüksek Lisans**" tezim tarafımda intihal programı ile incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim.

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim. 23/05/2019

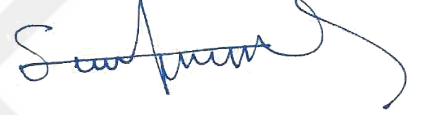
Muhammed Necat ARTUKOĞLU

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu alışma, Kamu Hukuku Anabilim Dalında jürimiz tarafından **Yüksek Lisans** Tezi olarak Kabul edilmiştir.

Danışman / Jüri : Prof. Dr. Sururi AKTAŞ

Jüri : Dr. Öğr. Üyesi İbrahim DURHAN

Jüri : Dr. Öğr. Üyesi İsmail KÖKÜSARI

OSMANLI YARGI TEŞKİLATINDA AVUKATLIK KURUMUNUN GELİŞİMİ

Muhammed Necat ARTUKOĞLU

**Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu
Hukuku Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Nisan 2019**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Sururi AKTAŞ

ÖZET

Hak arama hürriyetinin en önemli gereklerinden birisi, savunma hakkıdır. Yargılama sırasında savunma hakkının tanınması yargılamanın adil bir şekilde gerçekleşmesini sağlar. Davanın tarafları kendini savunma hakkına sahiptir. Kişi kendini savunamayacağını düşünüyorsa ya da zorunlu olarak kişiyi bir başkasının savunması gerekiyorsa vekil tayin edecektir. Kişinin kendi yerine bir başkasını tayin etmesi vekalet olarak adlandırılır. Tayin ettiği kişi de vekildir. Antik Yunan ve Roma'dan İslam devletlerine ve dolayısıyla İslam hukukunun ilkeleriyle hukuk sisteminin şekil aldığı Osmanlı Devleti'ne kadar vekilliğin ve vekaletin farklı şekillerde gerçekleştiği görülmüştür.

Tezin amacı; İslam hukukunda yeri olan, fıkıh kitaplarında anlatılan ve Peygamber Efendimiz (s.a.v.) zamanına kadar uzanan “vekillik”, “vekalet” kavramlarının İslam hukukundaki yansımalarını anlatıp, sonrasında bir İslam devleti olan Osmanlı'daki gelişim sürecini incelemektir. Bu amaçla, Osmanlı'nın adli teşkilatı içerisinde, Osmanlı Klasik döneminde ve Tanzimat döneminde vekilliğin nasıl ele alındığı, Osmanlı'nın Klasik döneminde vekilliğin, İslam hukukunun çizgisinde ilerlediği, Tanzimat döneminde ise çıkartılan nizamnameler ışığında vekilliğin gelişim ve kurumsallaşma süreci anlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Hukukunda Avukatlık, İslam Hukukunda Vekillik, Dava Vekilliği, Klasik Dönemde Avukatlık, Tanzimat Döneminde Avukatlık, İslam Adliye Teşkilatı, Osmanlı Adliye Teşkilatı.

THE DEVELOPMENT OF THE BARRISTER INSTITUTION IN THE OTTOMAN JUDICIAL ORGANIZATION

Muhammed Necat ARTUKOĞLU

**Erzincan Binali Yıldırım University, Institute of Social Sciences,
Department of Public Law, Master Degree Thesis, April 2019**

Thesis Supervisor: Prof. Dr. Sururi AKTAŞ

ABSTRACT

One of the most important requirements of right to legal remedies is the right to defense. Recognition of the right to defence during the proceedings ensures that the trial is completed fairly. Parties to the case have the right to defend themselves. If a person thinks he / she cannot defend himself / herself or if someone is required to defend by another person, he / she will appoint a lawyer. Assigning one to another person for defence is called as the power of attorney. The appointed person is called as a lawyer. It has been seen that, from the ancient Greek and Roman to the Islamic states and to the Ottoman Empire where the legal system formed according to the principles of Islamic law, the attorney and the power of attorney took place in different ways.

The aim of the thesis is to explain the concepts of attorney and power of attorney in Islamic law, which is mentioned in the jurisprudence books and goes back to the time of the Prophet (s.a.v.), then to examine the development process in the Ottoman Empire, which is an Islamic state. For this purpose, the thesis discusses attorneyship in the Ottoman judicial organisation in the Classical period of the Ottoman Empire and in the Tanzimat period, and the development and

institutionalization process of attorneyship in the light of the regulations issued during the Tanzimat period.

Keywords: Lawyer in Ottoman Law, Attorney at Law of Islam, Attorney at Law, Attorney at Law in Classical Period, Attorney at Law of Tanzimat Period, Organisation of Islamic Courthouse, Organization of Ottoman Courthouse.

İÇİNDEKİLER

TEZ BİLDİRİMİ.....	I
TEZ KABUL TUTANAĞI.....	II
ÖZET	III
ABSTRACT.....	V
İÇİNDEKİLER	VII
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
İSLAM HUKUKUNDA VE KLASİK DÖNEM OSMANLI HUKUKUNDA DAVA VEKİLLİĞİ (AVUKATLIK) KURUMU	3
I. DAVA VEKİLLİĞİNİN (AVUKATLIĞIN) TEMELLERİ.....	3
A. Savunma Kavramı	3
B. Dava Vekilliğinin (Avukatlığın) Tarihçesi.....	5
II. İSLAM HUKUKUNDA VE KLASİK DÖNEM OSMANLI HUKUKUNDA ADLİYE TEŞKİLATI	9
A. İslam'da ve Klasik Dönem Osmanlı'da Yargılama ve Hukuk.....	9
B. İslam'da ve Klasik Dönem Osmanlı'da Yargılamayla İlgili Kişiler	11
1. Kadı	11
2. Kadı Yardımcıları.....	18
a) Nâibler	18
b) Vekiller (Avukatlar).....	19
c) Savcılar	20
d) Müftiler ve Şeyhülislâmlar.....	21
e) Noterler ve Şühûdü'l-hâl	24
f) Kâtipler	29
g) Kassâmlar (Feraiz İcra Memurları).....	29
h) Diğer Görevliler	30
III. İSLAM HUKUKUNDA VE KLASİK DÖNEM OSMANLI HUKUKUNDA VEKALET HÜKÜMLERİ VE DAVA VEKİLLİĞİ	31

A. Vekil ve Vekalet Kavramı.....	31
B. İslam'da Dava Vekilliğinin (Avukatlığın) Oluşumu.....	33
1. Genel Olarak.....	33
2. Vekaletin Meşruluğu	35
3. Vekalet Çeşitleri	37
a) Genel Vekalet.....	37
b) Özel Vekalet.....	38
4. Vekaletin Şartları.....	38
5. Vekilin Tasarrufları	43
6. Vekalet Ücreti.....	46
7. Vekaletin Sona Ermesi	47
a) Müvekkilin Vekilini Azletmesi.....	47
b) Vekalet Verdiği Konuda Müvekkilin Bizzat Tasarrufu	49
c) Vekil veya Müvekkilin İrtidat Edip Darü'l –Harbe Sığınması	49
d) Vekil veya Müvekkilin Ehliyetlerini Kaybetmesi	50
e) Teaddi.....	51
f) Diğer Haller	51
C. Klasik Dönem Osmanlı'da Dava Vekilliğinin (Avukatlığın) Oluşumu.....	52
1. Klasik Dönem Osmanlı'da Dava Vekilliğinin (Avukatlığın) Temeli Sayılan Meslekler	53
a) Arzuhalciler	53
b) Muhzırlar.....	56
c) Ayak Kavafları-Kağıt Kavafları.....	57
d) Vekil-i Müsahharlar	58
İKİNCİ BÖLÜM.....	60
TANZİMAT DÖNEMİ OSMANLI HUKUKUNDA DAVA VEKİLLİĞİ (AVUKATLIK) KURUMU	60

I. TANZİMAT DÖNEMİNDE OSMANLI YARGI TEŞKİLATI VE DAVA VEKİLLİĞİ	60
A. YENİLEŞME SÜRECİ VE TANZİMAT DÖNEMİNE GENEL BİR BAKIŞ	60
B. TANZİMAT DÖNEMİNDE OSMANLI YARGI TEŞKİLATINDAKİ DEĞİŞİKLİKLER.....	62
1. Tanzimat Dönemi Şer’iyye Mahkemeleri ve Meclis-i Tetkikat-ı Şer’iyye....	63
2. Nizamiye Mahkemeleri ve Dava Vekilliği	64
3. Ticaret Mahkemeleri ve Dava Vekilliği	68
4. Divan-ı Ahkam-ı Adliye ve Dava Vekilliği	69
5. Şûra-yı Devlet ve Dava Vekilliği	71
II. TANZİMAT DÖNEMİNDEKİ BAZI ÖNEMLİ KANUNLAŞTIRMALAR VE DAVA VEKİLLİĞİ.....	72
A. KANUNLAŞTIRMA HAREKETLERİ	72
B. DAVA VEKİLLİĞİNİN YER ALDIĞI KANUNLAŞTIRMALAR.....	74
1. Tanzimat ve Islahat Fermanı ile Dava Vekilliğine Zemin Hazırlanması	74
2. 1858 Tarihli Ceza Kânûnnâme-i Hümâyûnu’nda Dava Vekilliği.....	75
3. Mecelle-i Ahkam-ı Adliye’de Dava Vekilliği.....	76
a) Genel Vekaletle İlişkin Hükümler.....	79
b) Husumete Vekaletle (Davaya Vekalet) İlişkin Hükümler	81
4. Usûl-i Muhâkemât-ı Cezaiyye Kanûnu’nda Dava Vekilliği	83
5. Usûl-i Muhâkemât-ı Hukukiyye Kanûnu’nda Dava Vekilliği	86
III. BAZI ÖNEMLİ HUSUSİ NİZAMNAMELER İŞİĞİNDE DAVA VEKİLLİĞİ	88
A. Mehâkim-i Nizamiyede Dava Vekillerinin Usulü İntihap ve İmtihanlarına Dair Kararname Bakımından Dava Vekilliği.....	88
B. Mehâkim-i Nizamiye Dava Vekilleri Hakkında Nizamname ve Dava Vekilliği	89
1. Dava Vekilleri Cemiyeti.....	89
2. Mekteb-i Hukuk’un Kurulma Süreci ve Dava Vekilliğiyle İlgili Hususlar....	93
3. Mehâkim-i Nizamiye Dava Vekilleri Hakkındaki Nizamname’de Dava Vekilliğine İlişkin Düzenlemeler	96
a) Dava Vekilliği (Avukatlık) Şartları.....	97

b) Dava Vekilliği (Avukatlık) ile Birleşmeyen İşler	100
c) Dava Vekillinin (Avukatın) Yapması Gereken İşlemler ve Görevleri	100
d) Dava Vekili (Avukat) Ücreti	103
C. Dava Vekillerinin İmtihanına Dair Nizamname'de Dava Vekilliği	106
D. Dava Vekilleri Hakkında Rumeli-i Şarkîye Mahsus Kanun-i Vilayet	108
a) Avukatlık Şartları	109
b) Avukatların Görevleri	110
c) Avukatlık Ücreti	112
E. Girit Vilayeti Dava Vekilleri Hakkında Nizamname	113
F. II. Meşrutiyet Döneminde Vekillikle İlgili Bazı Önemli Düzenlemeler	114
G. Dava Vekaleti Ruhsatnamesi İstihsaline Dair Nizamname	117
H. Muhamat (Avukatlık) Kanunu	118
SONUÇ	120
KAYNAKLAR	127
DÜSTURLAR	148

GİRİŞ

Savunma hakkı, önemli haklardan olup yargılamanın temel unsurlarından biridir. Savunma hakkı, eski kadim medeniyetlerden beri mevcuttur. Çin, Mısır, Hint medeniyetlerinde hatta Kızılderili topluluklarında dahi savunmanın gerçekleştiği görülmektedir. Ancak bu medeniyetlerdeki savunma kavramı günümüzdekiyle uyuşmamaktadır. Çünkü bu medeniyetlerin çoğunda savunma, işkence kavramıyla bağdaştırılmıştır. Şöyle ki, işkenceye dayanabilenler suçsuz, işkenceye dayanamayanlarsa suçlu kabul edilmiştir. Antik Yunan ve Roma’da ise, savunma anlayışının günümüze daha yakın olduğu anlaşılmaktadır.

İslam hukukunda savunma işini yürüten ve avukatlık görevi yapan vekiller bulunmaktaydı. Vekiller, İslam hukukunun kaynaklarına göre, vekalet hükümlerinin kapsamında faaliyet göstermiştir. Bu vekilleri, günümüzdeki anlamıyla avukat olarak kabul etmek zordur. Bunlar, sadece mahkemede tarafları savunmuşlardır. Osmanlı hukukunda ise, vekillik kurumunun gelişimini, Klasik dönem ve Tanzimat dönemi olarak ikiye ayırarak incelemek gerekir. Klasik dönem Osmanlı’da genel olarak, İslam hukukuna uygun hareket edilmiş ve genel vekalet hükümleri uygulanmıştır. Tanzimat döneminde ise, yenileşme süreciyle beraber, adliye teşkilatında düzenlemeler yapılmış, nizamnameler çıkartılmış ve bu nizamnamelerle vekillik kurumsallaştırılmaya çalışılmıştır.

Tezimizin konusu, “Osmanlı Yargı Teşkilatında Avukatlık Kurumunun Gelişimi”dir. Konunun sistematik olarak incelenmesi için tez iki bölümden oluşmaktadır. Tezimizin birinci bölümünde, İslam’da ve Klasik dönem Osmanlı hukukunda dava vekilliği kavramı üzerinde durulmuştur. Öncelikle savunma kavramının önemine binaen, savunma kavramı açıklanmış, sonrasında dava vekilliğinin tarihçesi, eski medeniyetlerdeki hali ve Antik Yunan ve Roma’ya nasıl yansıdığı incelenmiştir. Akabinde, İslam adliye teşkilatına değinilmiştir. İslam mahkemeleri, yani şer’iye mahkemelerinde bulunan görevlilerden olan kadı (asli görevli) anlatılmış, daha sonra yardımcı görevliler açıklanmıştır. İslam hukukunda, genel vekalet hükümleri çerçevesinde vekaletin meşruluğu, çeşitleri, şartları, vekilin tasarrufları, vekalet ücreti ve vekaletin sona ermesi üzerinde durulmuştur. Klasik

dönem Osmanlı hukuku, İslam hukukundan beslenmiştir. İslam hukuku hükümlerinin dışına çıkılmamıştır. Dolayısıyla Klasik dönem Osmanlı'da, adli teşkilat ve vekalet sistemi İslam hukukuna dayanmaktadır. Bu kısımda ayrıca, Klasik Dönem Osmanlı'da vekillik görevini yerine getiren kişilerin başında gelen arzuhalciler, muhızlılar, ayak kavafları ve kağıt kavafları anlatılmıştır.

Tezimizin ikinci bölümünde ise, Osmanlı'da Tanzimat döneminde vekalet hükümleri incelenmiştir. Bu kapsamda öncelikle yenileşme sürecinden bahsedilip Osmanlı'nın dönüm noktalarından biri olarak kabul edilen Tanzimat döneminde vekillik müessesesi açıklanmıştır. Tanzimat döneminde Osmanlı adli teşkilatında meydana gelen yeniliklerden olan şer'îye mahkemelerinin görev alanının daralması, nizamiye mahkemelerinin kurulması, çok hakimli ticaret mahkemelerinin oluşturulması, "Meclis-i Tetkikat-ı Şer'îyye", "Meclis-i Ahkâm-ı Adliye" ve "Şurâ-yı Devlet" gibi üst yargı mercileri açıklanıp bu kurumların işleyişini düzenleyen nizamnameler ve bu nizamnamelerdeki vekillığe ilişkin hükümler anlatılmıştır. Daha sonra, dava vekilliğinin yer aldığı 1858 tarihli "Ceza Kânûnnâme-i Hümâyûnu", "Mecelle-i Ahkam-ı Adliye", "Usûl-i Muhâkemât-ı Cezaiyye Kanûnu" ve "Usul-ı Muhakemat-ı Hukukiyye Kanunu" gibi önemli kanunlaştırma hareketlerinden bahsedilip dava vekilliğine ilişkin düzenlemeler ele alınmıştır. Son olarak, Cumhuriyet dönemine kadar olan süreçte, bazı önemli hususi (özel) nizamnameler ışığında dava vekilliğinin kurumsallaşma süreci anlatılmıştır. Bu kapsamda vekillikle ilgili düzenlemeler, dava vekilleri cemiyeti ve hukuk mektepleri açıklanmıştır. Bu nizamnameler incelendikten sonra Cumhuriyet döneminde çıkartılan "Muhamat Kanunu" ile avukatlığın bağımsız bir meslek haline geldiği ve daha sonra çıkartılan 1969 tarihli Avukatlık Kanunu'nun bazı değişikliklerle birlikte halen yürürlükte olduğuna değinilip anlatılmak istenen konular tamamlanmıştır.

Sonuç kısmında ise, incelediğimiz konuların önemli noktaları vurgulanıp vekillik müessesinin gelişim sürecinde büründüğü şekil ortaya konulmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM HUKUKUNDA VE KLASİK DÖNEM OSMANLI HUKUKUNDA DAVA VEKİLLİĞİ (AVUKATLIK) KURUMU

I. DAVA VEKİLLİĞİNİN (AVUKATLIĞIN) TEMELLERİ

A. Savunma Kavramı

Savunma gereksinimi, tüm canlılarda var olan bir his ve doğal bir durumdur. Her canlı, saldırıya uğradığında kendi gücü oranında karşı koyma içgüdüsünü kullanır. İnsanlarda ise, ilk başta, kendi eliyle hakkını arama yani, “ihkak-ı hakk¹” söz konusuysen, zamanla bu durum, yerini devletin korumasına bırakmıştır. Dolayısıyla, savunma gereksinimi akıl yoluyla gelişmiş, değişmiş ve tarihsel süreçte farklı görünümeler oluşturmuştur. Günümüzde, toplumların bir kısmı kaba kuvvet yoluyla savunma gereksinimlerini karşılamaya devam etseler de, büyük bir kısmında savunma hakkı, devletlerin korumasıyla yerine getirilmektedir².

Savunma, muhakemenin temelidir, adalete ulaşabilmek için savunmayı etkili bir şekilde kullanmak ve savunmayı etkili kullanırken fiziki güçten kaçınmak gerekir. Günümüzde savunma, fiziki güç yerine, konuşarak ve kişileri ikna ederek çözüm üretmeye çalışılan bir sistem haline gelmiştir. Kişilerin, bireysel uygulamalarından ziyade, çok sayıda kural ve kanunun uygulandığı bir sistem savunmanın esası olmuştur³.

Savunma hakkı, diğer haklarda olduğu gibi, suç işlemek için kullanılamaz. Savunma hakkının sınırını, suç belirlemektedir. Bu durumu hukuka uygunluk nedenleriyle karıştırmamak gerekir. Kişinin, hukuka uygunluk nedenlerinden biri

---

¹ Bir hakkı usulü dairesinde yerine getirme, bir hakkı mürafaa ve muhakeme neticesinde ispat ve izhar etme. Kelime, daima “hakk” kelimesiyle birlikte kullanılır. Bkz. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 31. bs., Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2015, s. 479; Kemal Gözler, *Hukuka Giriş*, 14. bs., Ekin Yayınları, Bursa 2017, s. 430.

² Oya Akgönenç, “Savunmanın Tarihi Gelişimi Üstüne Düşünceler”, *TBBD*, S. 1, Mart 1988, s. 16-17; Yasin Dıvrak/Ahmet Hasan Kılıç, *Savunma Hakkı*, 1. bs., Çağrı Avukatlar Grubu, İstanbul 2004, s. 49.

³ Akgönenç, s. 17; Dıvrak/Kılıç, s. 49.

olan meşru müdafaaya başvurması, savunma hakkını ihlal ettiğini göstermez. Hukuka uygunluk nedeni varsa, savunma hakkını kullanmak meşrudur⁴.

Savunma hakkı, dar ve geniş anlamda olmak üzere ikiye ayrılır. Dar anlamda savunma hakkı, kişinin kendisine yöneltilen şeye cevap vermesidir. Bu yüzden dar anlamda savunma hakkı, sanığın savunma hakkı olarak anlaşılmaktadır. Geniş anlamıyla savunma hakkı, hukukun kişilere tanıdığı ve hukuk tarafından korunan yetkidir. Bu anlamıyla savunma hakkı insan haklarının içinde yer alan önemli bir haktır. Dolayısıyla, kural olarak savunma hakkının sahibi, sadece sanık değildir. Davanın her iki tarafı da bu hakka sahiptir⁵.

Savunma hakkının olmaması durumunda, yargılama tek taraflı bir suçlama teşkil eder. Dolayısıyla, gerçek anlamda bir yargılama söz konusu olmaz. Hak arama hürriyeti kişinin hak arama konusunda serbest olmasını ve hakkına tecavüz söz konusu olduğunda bu tecavüzün giderilmesi için başvurulacak imkanları kapsar⁶. Bu yüzden savunma, hak arama özgürlüğünün de vazgeçilmez unsuru ve ondan ayrılmaz bir parçasıdır. Kişiye hak arama özgürlüğüne sahip olduğunu söyleyip, savunma hakkı vermemek, hem hukuk mantığıyla hem genel mantık anlayışıyla çelişir⁷.

Savunma hakkı, çok önemli bir hak olup, yargılamanın vazgeçilmez unsurudur. Bu hak, sadece yargılamanın sonunda kişiye tanınan son sözler değildir. Davanın başından sonuna kadar devam eder. Bu hakkın, davanın başından sonuna kadar olması önemlidir. Bir dava, ceza davası veya hukuk davası olmasına bakılmaksızın, temelden başlar ve yazılan ya da söylenen ilk sözlerin önemi büyüktür. Savunma hakkı, hem ceza hem de hukuk davalarında söz konusudur⁸.

Ceza yargılamasının temelini iddia, savunma ve yargılama oluşturmaktadır. Savunma, iddianın reddedilmesidir ve ceza yargılamasında önemli bir mevzudur.

---

⁴ Dıvrak/Kılıç, s. 49.

⁵ Dıvrak/Kılıç, s. 12-13; Hamide Zafer, "Savunma Hakkı ve Sınırları", *Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 2013, s. 508.

⁶ İsmail Köküsarı, "Hak Arama Özgürlüğü ve 2010 Anayasa Değişiklikleri", *GÜHFD*, C. 15, S. 1, 2011, s. 165; Cengiz Gül/Fatih Birtek, "Hak Arama Özgürlüğü ve Türk Pozitif Hukukunda Yargı Yolu Kapalı İşlemler", *EÜHFD*, C. 2, S. 1-2, Haziran 2007, s. 6.

⁷ Şanlı Aslangül, "Hak Arama Özgürlüğü ve Savunma", *TBBD*, S. 1, Mart 1988, s. 26; Nevzat Erdemir, "Hukuk Devleti ve Savunma Hakkı", *TBBD*, S. 1, Mart 1988, s. 85.

⁸ Aslangül, s. 26; Cahit Nalbantoğlu, "Uygulamada Savunmanın Yeri", *TBBD*, S. 1, Mart 1988, s. 114.

Ceza yargılamasında, sanık kendini, ister bireysel olarak isterse de bir avukat aracılığıyla savunabilir. Savunma hakkı, hem kişisel (sanığın lehine) hem de toplumsal yararlar sağlar⁹.

Hiç savunma yapılmaması veya eksik savunma yapılması durumunda sadece ilgili kişi zarar görmemekte, toplumun huzur ve sükunu da bozulmaktadır. Devlet, kendisini savunamayan veya bu ihtimali olmayan kişilerin savunmasını kendi görevi haline getirmiş, toplumun huzur ve sükununu koruma yoluna gitmiştir. Hakim de, karar verirken iddia ve savunmayı göz ardı etmeden toplumun huzur ve sükununu bozmadan karar verecektir¹⁰.

Hukuk yargılamasında da savunma önemli bir yere sahiptir. Kişilere hiç savunma hakkı verilmemesinden veya eksik savunma alınmasından dolayı, hak kaybı söz konusu olabilir. Taraflar, kendilerini yeterince savunamayacaklarını düşünüyorsa, vekil veya vekiller aracılığıyla davalarını açıp takip etme hakkına sahiptirler. Hakim, tarafların, taraflar vekil tutmuşlarsa vekillerinin savunmalarını alıp deliller ışığında karar verir¹¹.

B. Dava Vekilliğinin (Avukatlığın) Tarihçesi

Eski çağların kadim medeniyetlerinden olan Çin İmparatorluğu, Hint yarım adasındaki çeşitli imparatorluklar ve Mısır Firavunluğunda¹² savunma hakkı ayrı bir kurum olarak ortaya çıkmamıştır. Kızılderililerde ve bazı Afrika kavimlerinde, işkenceye dayanan kişilerin, masumiyetini savunup ispat ettiği kabul edilirdi¹³. İşkenceye dayanamayan kişilerin ise, masum olmadığı kabul edilirdi. Yani, bu kavimlerdeki savunma anlayışı da günümüzdeki anlamıyla mevcut değildi. 13. ve 14. yüzyıllarda Avrupa'nın birçok yerinde, özellikle Fransa, İspanya ve İtalya gibi

⁹ İbrahim Durhan, "Ülkemizde Avukatlık Kurumunun Tarihsel Gelişimi", *AÜEHFD*, C. 8, S. 3-4, 2004, s. 23-24.

¹⁰ Durhan, "Ülkemizde", s. 24; Öztekin Tosun, *Türk Suç Muhakemesi Hukuku Dersleri*, Acar Matbaacılık Tesisleri, C. 1, 4. bs., İstanbul 1984, s. 258.

¹¹ Durhan, "Ülkemizde", s. 24; Baki Kuru, *İstinaf Sistemine Göre Yazılmış Medeni Usul Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara 2017, s. 126; Ramazan Arslan/ Ejder Yılmaz/Sema Taşpınar Ayvaz/Emel Hanağası, *Medeni Usul Hukuku*, 4. bs., Yetkin Yayınları, Ankara 2018, s. 265.

¹² Eski zamanlarda Mısır hükümdarlarına verilen unvan. Bkz. Devellioğlu, s. 307.

¹³ Akgönenç, s. 18.

ülkelerde Engizisyon mahkemeleri¹⁴ yoluyla işkenceler yapılmış, işkence yöntemiyle gerçeğin savunulması felsefesi benimsenmiştir. Antik Yunan'da ve Roma'da ise, savunma hakkı şimdiki gibi olmamakla beraber diğer medeniyetlere göre, günümüze daha yakındı¹⁵.

İslam hukukunda mahkemelerde cereyan eden yargılamada ve Osmanlı hukukunda Tanzimat Dönemi'ne kadar olan Klasik Dönem'de, savunma görevini yerine getiren ve avukatların görevlerini icra eden vekiller bulunmaktaydı. Vekiller, bugünkü avukatların görevlerini tam anlamıyla yapmasalar da, mahkeme önünde tarafları savunuyorlardı. Tanzimat Dönemi'nde ise, yapılan ıslahatlarla beraber, birçok nizamname ve düzenlemeyle avukatlık kurumu yavaş yavaş günümüzdeki halini almaya başladı¹⁶.

Konunun önemine binaen, Antik Yunan ve Roma'daki durum anlatılıp İslamiyet ve Osmanlı'daki durumu da ayrı başlıklar halinde anlatmak daha uygun olacaktır.

Savunma, içgüdüsel bir durum olup saldırıya uğrayan kişinin kendi gücü oranında buna karşı koymasındır. İnsanların kendi kendilerini mahkemelerde savunduğu görülmüş sonrasında, zamanla savunmanın profesyonel temsilcileri, avukatlar olmuştur. Avukatlık, bir başka deyişle savunma hakkının profesyonel bir kişi tarafından icra edilmesi, Batı uygarlığının temeli sayılan, Antik Yunan ve Roma medeniyetlerinde doğup gelişmiştir¹⁷.

---

¹⁴ Engizisyon, Latince'de inquisito yani, soruşturma anlamına gelir. Engizisyon mahkemeleri, haçlı seferlerinin Hıristiyanların istediği şekilde sonuçlanmaması, kilise ve din adamlarının halkın gözünde itibar kaybetmeleri sonucu dinlerini koruma adına Katolik Kilisesi'ne bağlı bir mahkeme sistemiydi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ziya Paşa, *Ortaçağın Karanlık Çehresi: Engizisyon Mahkemeleri*, (çev. Cahit Külekçi), 1. bs., İlk Harf Yayınevi, İstanbul 2011, s. 20-21.

¹⁵ Akgönenç, s. 18.

¹⁶ Fahrettin Atar, *İslam Adliye Teşkilatı Ortaya Çıkışı ve İşleyişi*, DİBY, Ankara 1979, s. 127; Durhan, "Ülkemizde", s. 25-26.

¹⁷ Saffet Nezih Bölükbaşı, "Ülkemizde Avukatlık ve Savunma", *TBBB*, S. 1, Mart 1988, s. 29-30.

Antik Yunan'da site¹⁸ devletlerinde kişilerin kendilerini savunmasına yer verilmiş ancak bu kişiler şehrin ayrıcalıklı ve zengin kesimi olmuştur. Fakirler, ihtiyaç sahipleri, yani geri kalan kısım savunma hakkında yararlanamamıştır¹⁹.

Antik Yunan sitelerinde, özellikle bunların en büyüğü ve gelişmiş olan Atina sitesinde de ayrıcalıklı kesimin kendini savunma hakkı bulunmaktaydı. Ayrıca, yargılama sırasında taraflar, logograf denilen kişilerin, önceden düzenledikleri metinleri ezberleyerek de savunma yapabilmekteydi²⁰. Logograflar (logographes), yazıcılar ve arzuhalciler adı verilen yardımcıları. Hakimin karşısında söylenecek olan sözleri taraflara verirlerdi²¹. Zamanla, tarafların bu sözleri iyi bir şekilde ezberleyememesi ve kendilerini yeterince savunamamalarından dolayı logograflar, tarafların yanında davalara girmeye başladı. Logografların hazırladıkları metinler, dilekçe halini almaya başladı ve davanın girişi niteliğinde oldu. Logograflar, giderek avukat haline gelmişlerdi; ilk baro da Atina'da kurulmuştu²².

Sadece hür kişiler avukatlık yapabilmekteydi. Kölelere bu hak verilmemişti. Ülkelerine ihanet edenler, ahlak dışı şeylerle meşgul olanlar, kendilerine kalan mirası savurup bitirenler, ebeveynlerine saygısızlık yapanlar ve kadınlar avukatlık görevini yapamamaktaydı²³.

Yargılamalarda zamanla, tarafların duruşmalarda yapmak zorunda olduğu konuşmalar formalite olmuş bu yüzden hitabete önem verilmişti. Tarafların yanında,

---

¹⁸ Klasik Yunan medeniyetinin temeli kabul edilen kent devletiydi. Dini bir birim niteliği taşırdı. Bu sitelerin koruyucuları olan tanrıları vardı. Bu yüzden, sitedeki kişilerin birbirleriyle bağları çok kuvvetliydi. Sitenin tanrıların korumasından yoksun bir şekilde, Yunanlıların yaşayabilmesi imkansızdı. Sitenin, dini bir birim olma özelliğinin yanında, siyasi ve ekonomik bir kimliği vardı. Kişiyi, maddi ve manevi olarak kendine bağlardı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ayferi Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, 16. bs., Beta Basım Yayım, İstanbul 2016, s. 1-2; Mehmet Akad/Bihterin Vural Dinçkol/Nihat Bulut, *Genel Kamu Hukuku*, 12. bs., Der Yayınları, İstanbul 2016, s. 1.

¹⁹ Akgönenç, s. 18.

²⁰ Ejder Yılmaz, "Bir Meslek Olarak Dünden Yarına Doğru Avukatlık", *AÜHFD*, C. 44, S. 1, Ocak 1995, s. 193.

²¹ Yılmaz, s. 193; Nejat Aday, *Avukatlık Hukukunun Genel Esasları*, 1. bs., İstanbul 1994, s. 21-22.

²² Marcel Rousset, *Adalet Tarihi*, (çev. Adnan Cemgil), Remzi Kitabevi, İstanbul 1963, s. 18; Aday, s. 21-22; Yılmaz, s. 193; Faruk Erem, *Meslek Kuralları (Şerh)*, Ankara Barosu Yayınları, Ankara 2006, s. 21.

²³ Nur Başar Centel, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî*, Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul 1984, s. 22-23.

konusması düzgün olan kişilerin, bir başka deyişle, hatiplerin hakim önünde tarafların yerine konuşmasına izin verilmişti. Daha sonra, hatiplerin konuşma sürelerinin fazlalığından dolayı, bu süreler sınırlama getirildi. Hatipler, Antik Yunan geleneklerine göre ücret talep edemiyorlardı²⁴.

Roma medeniyetinde, halk sınıflara ayrılmıştı. Roma’da, aynı atadan geldiklerine inanılan aileler birleşerek *gens* adı verilen daha büyük toplulukları oluşturmuşlardı²⁵. *Gens’lerin* de zaman içinde daha da büyümesiyle beraber, iki sınıf ortaya çıkmıştı. Bu sınıflardan ilki *patricii (patricius)’lerdi*. Bunlar, soyları bir olan ailelerden oluşan asil sınıftı. Can ve mal güvenliği teminat altında olan bu sınıf, hürdü ve bütün haklardan yararlanırdı. Diğer sınıf ise, *patricii’lerin* sahip olduğu hakların hiçbirine sahip olmayan, soy, dil, din, ırk bakımından farklı olan ve toplumun büyük bir kesimini oluşturan *pleb* sınıfıydı²⁶.

Patricii ve *pleb’ler* arasında mücadeleler vardı. Sınıf farklarından dolayı haksızlıklar doğuyordu. Bu yüzden kişilerin haklarını savunma ihtiyacı ortaya çıkmıştı²⁷. Savunma işini, bilgi ve özel becerileriyle yapan kişiler şöhret kazanmıştı. Demosthenes ve Çiçero, savunma alanında bilinen kişilerdendi. Yalnız bu kişiler savunma işinin profesyonelleri değildi. Bu kişilere, ilk zamanlarda “advocati” sıfatı verilmişti. Advocati sıfatını alan kişiler, muhakemeye katılmayan, sadece yargılama sırasında hazır bulunan ve en fazla hukuki bilgilerini açıklayıp önerilerde bulunan kişilerdi. Bu kişiler bazen yakınlarını savunurdu, bazen siyasi çıkar fikriyle savunma yaparlardı. Ancak, canları istedikçe ve ücret almaksızın bu işi yaptıkları için tam anlamıyla avukatlık mesleğinden söz edilememekteydi²⁸.

Roma’da önceleri avukatlık ücretsiz yapılmaktaydı. Bunun nedeni de, Roma Hukuku’nda vekaletin kardeşlik hukukundan sayılmasıydı. Savunma görevini yapan

---

²⁴ Aday, s. 22; Yılmaz, s. 194; Centel, s. 22-23.

²⁵ Özcan Çelebican, “Roma Egemenliği: Yurttaşlık ve Kölelik”, *AÜHFD*, C. 44, S. 1, Ocak 1993, s. 299; Şahin Akıncı, *Roma Hukuku Dersleri*, 11. bs., Sayram Yayınları, Ankara 2017, s. 9-11.

²⁶ Bölükbaşı, s. 29; Akıncı, s. 9-11; Ekrem Buğra Ekinci, *Hukukun Serüveni*, 2. bs., Arı-Sanat Yayınevi, İstanbul 2015, s. 152.

²⁷ Ziya Umur, *Roma Hukuku Ders Notları*, 3. bs., Beta Yayınları, İstanbul 2010, s. 14.

²⁸ Bölükbaşı, s. 30; Centel, s. 24; Umur, s. 14.

kişiler daha sonra, yüksek mevkilere atanmaktaydı. Örneğin, Çiçero *consul*²⁹ olduğu zaman avukattı, Cesar da aynı şekilde avukattı. Avukatlığın, bir meslek olarak anılması Justinien'in ölümünden sonra olmuştu. Zamanla savunma işi, sadece söz marifeti olmaktan çıkmış, buna ek olarak hukuk bilgisi gerektiren bir hal almıştı. Bir hukukçu yetiştirmek, zaman ve emek isteyen bir iş olduğu için avukatlık para karşılığı yapılan bir meslek haline gelmişti³⁰.

II. İSLAM HUKUKUNDA VE KLASİK DÖNEM OSMANLI HUKUKUNDA ADLİYE TEŞKİLATI

A. İslam'da ve Klasik Dönem Osmanlı'da Yargılama ve Hukuk

İslam adliye teşkilatında, Peygamber Efendimiz (s.a.v.) döneminden itibaren İslam mahkemeleri kural olarak tek bir kişiden oluşmuştur. Bu kişi de kadı olmuştur. Kadınlara her türlü imkan tanınmasına rağmen, bazı durumlarda hukukla ilgili bilgi sahibi olan kişilere danışmışlardır. Kadılar, istişari olarak bu kişilerden (müşirlerden) istifade etmişlerdir³¹.

İslam adliye teşkilatında, mahkemeler tek dereceli olarak kaza fonksiyonlarını yerine getirmiştir. Mahkemelerde verilen kararlar, kaziye-i muhkeme³² niteliğinde olduğundan, bu kararlar ikinci bir mahkeme tarafından (istinaf gibi) tekrar görülmemiştir³³. Ancak verilen kararlar kaziye-i muhkeme olarak kabul edilmekle beraber, şeklen incelenebilirdi³⁴.

²⁹ Roma'da Cumhuriyet dönemindeki monarşik unsur olarak kabul edilen *consul*'lerin, emretme, devlet adına kararlar alarak icraatte bulunma gibi yetkileri vardı. Devletin işlerini yürütürlerdi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bülent Tahiroğlu/Belgin Erdoğan, *Roma Hukuku Dersleri*, 8.bs., Der Yayınları, İstanbul 2012, s. 7-8.

³⁰ Rousselet, s. 21; Aday, s. 22; Centel, s. 26; Bölükbaşı, s. 30.

³¹ Atar, *İslam Adliye*, s. 148; Coşkun Üçok, "Savcılıkların Avrupa Hukukunda Gelişmesi ve Türkiye'de Kuruluşu", *Sabri Şakir Ansay'a Armağan*, Ajans-Türk Matbaası, Ankara 1964, s. 35.

³² Mahkemeden çıkıp kanunen değişmez bir nitelik haline gelen hükümdür. Konuyla ilgili olay hakkında, kesin bir delil niteliğine haiz olup, değişmez ve değiştirilemez hale gelen ve uygulanması gereken hükümdür. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, C. 2, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1993, s. 236; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 6. bs., Ensar Neşriyat, İstanbul 2016, s. 300.

³³ Atar, *İslam Adliye*, s. 150.

³⁴ Atar, *İslam Adliye*, s. 150.

İslam hukukuyla ilgili araştırmalar yapan Muhammed Hamidullah şeklen temyizle ilgili, Peygamber Efendimiz (s.a.v.) zamanında mahkemelerdeki uygulamayı şöyle anlatmıştır: “*Tedricen Medine’de kazai ve adli işlerin miktarı artmış ve Hz. Peygamber, hakim sıfatıyla taşımakta olduğu yetkilerden bir kısmını başkalarına devretmek ve kazai hususta sadece temyiz yetkisini kullanmakta iktifa etmeye mecbur olmuştu*”³⁵.

İslam mahkemelerinin tek dereceli olduğunu kabul eden Ali Himmet Berki ise konuyla ilgili şöyle açıklamalarda bulunmuştur: “*İslam hukukunda kaza bir dereceli olup kadının usul-u meşruasına muvafık olarak hükmettiği davanın istinaf yoluyla tekrar rüyeti caiz değildir. Yalnız verilen hükmün kanuna muvafık olup olmadığı bahis mevzuu olabilir ki bu, davaya yeniden bakmak değil, hüküm şartlarına uygun olup olmadığını incelemektir*”³⁶.

Osmanlı’nın Klasik döneminde mahkeme sistemi, kaynağını İslam dininden almıştır. İslam hukukundaki adliye nezareti, Klasik dönem Osmanlı’da da geçerli olmuştur. Tanzimat döneminde ise, mahkemeler ve yapılan kanunlar, sadece İslam hukuku odaklı olmaktan ıkılmıřtır³⁷.

Klasik fıkıh kitaplarının içinde var olan ve devletin müdahalesi olmadan, İslam hukukuna göre oluşan hukuka şer’i hukuk denir. Hükümdarların emirleriyle oluşan hukuka ise, örfi hukuk denir³⁸. Osmanlı hukuku, şer’i hukukun temeliyle oluşan, ayrıca, örfi hukukla da beslenen bir hukuk sistemi oluşturmuştur. Örfi hukuk, şer’i hukukun boşluk bıraktığı yerleri, İslam dininin gereklerine göre doldurmuştur. Hükümdarlar, çıkarttıkları kanunnamelerle örfi hukuku oluşturmuştur. Özellikle, Osmanlı’nın Klasik döneminde, şer’i hukuk ağır basmıştır. Bu dönemde, Osmanlı mahkemeleri, tek kadıdan oluşan ve tek dereceli mahkemeler olmuştur. Örfi hukuka

---

³⁵ Muhammed Hamidullah, İslam Peygamberi II, C. 2, ev. (Mehmet Yazgan), Beyan Yayınları, İstanbul 2013, s. 767; Atar, *İslam Adliye*, s. 150.

³⁶ Ali Himmet Berki, *İslam şeriatinde Kaza (Hüküm ve Hâkimlik Tarihi ve İftâ Müessesesi*, Yargıçoğlu Matbaası, Ankara 1962, s. 60; Atar, *İslam Adliye*, s. 152.

³⁷ Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Mahkemeleri Tanzimat ve Sonrası*, 2. bs., Arı-Sanat Yayınları, İstanbul 2017, s. 15.

³⁸ Mehmet Âkif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 15. bs., Beta Yayınları, İstanbul 2018, s. 66.

da ilk defa Fatih Sultan Mehmet döneminde³⁹ rastlanmıştır. Fatih Dönemi'nden itibaren birçok hükümdar kanunnameler yoluyla örfî hukuku oluşturmuştur⁴⁰.

B. İslam'da ve Klasik Dönem Osmanlı'da Yargılamayla İlgili Kişiler

Kaza işlevini yerine getiren memurlar asıl ve yardımcı olarak ikiye ayrılmaktadır. Asıl memur olarak, sadece kadı görev yapar. Yardımcı memurlar ise; nâibler, avukatlar, savcılar, müftiler, noterler, kâtipler, kassâmlar (feraiz icra memurları) ve diğer görevlilerdir⁴¹.

İslam adliye teşkilatında ve Klasik Dönem Osmanlı'da, kadının emirlerini yerine getirmekle görevli memurlar vardı. Ancak, mahkemelerdeki asıl memur tek kişiden, kadıdan oluşmaktadır⁴².

1. Kadı

Kadı kelimesi, Arapça'daki, kaf ve dad harflerinin birleşmesinden oluşan, “kada” kelimesinden türemiştir⁴³. Hukuki uyuşmazlıkları çözmek ve davaları karara bağlamak için görevlendirilen kimsedir. Kur'an-ı Kerim'de de kadı bahsinin geçtiği ve hüküm vermekle ilgili hususların belirtildiği birçok ayet vardır⁴⁴.

Kadı bahsinin geçtiği bir ayet şöyledir: “*Onlar şu cevabı verdiler: Bize gelen bunca apaçık kanıtlara ve bizi yaratana karşı asla seni tercih edemeyiz. Artık sen neye hükmedeceksen et; ama sen ancak bu dünya hayatında hükmünü geçirebilirsin*”⁴⁵. Bu ayette hükmünü ve sözünü geçiren anlamında kullanılmıştır⁴⁶.

³⁹ Fatih Dönemi'nde eyalet ve sancak kanunnameleri usulü tam anlamıyla oluşmadığından, kanunlar daha çok, ferman, berat ve yasaknameler şeklindedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnameleri*, C. 1, OSAV, İstanbul 1990, s. 307-631.

⁴⁰ Aydın, *Hukuk Tarihi*, s. 66; Ekinci, *Osmanlı Mahkemeleri*, s. 15.

⁴¹ Atar, *İslam Adliye*, s. 93.

⁴² Centel, s. 30; Üçok, “Savcılıkların”, s. 35.

⁴³ İlber Ortaylı, “*Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*”, 7. bs., Kronik Yayınları, İstanbul 2017, s. 11.

⁴⁴ Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*, (çev. Ahmet Efe ve diğerleri), C. 8, Risale Yayınları, İstanbul 2012, s. 460; Fahrettin Atar, “Kadı” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul 2001, s. 66.

⁴⁵ Kur'an-ı Kerim, Tâhâ: 72.

⁴⁶ Atar, “Kadı”, s. 66; Mehmet Faruk İlkhan, *Kadılık Müessesesi ve Osmanlı'da Kadılık Sistemi*, (Danışman: Cafer Çiftçi), Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, TR1016 Tarih Semineri, Bursa 2013, s. 5.

Hüküm vermeyle ilgili ayetlerden diğeri ise, şöyledir: *Onlar, hep yalana kulak veren ve durmadan haram yiyen kimselerdir. Sana gelirlerse aralarında hüküm ver veya onlardan yüz çevir. Onlardan yüz çevirirsen sana hiçbir zarar veremezler. Eğer hüküm verirsen aralarında adaletle hükmet. Şüphesiz Allah âdil olanları sever*”⁴⁷.

Devlet, bütün toplumlarda bilinen çok eski bir kuruluştur. İlk zamanlardan beri, devletin başında bir devlet başkanı yer almıştır. İslam Hukuku’nda devlete ait yazılı bir teşkilat esası, ilk kez Peygamber Efendimiz (s.a.v.) döneminde olmuş, “Medine Vesikası”⁴⁸ olarak isimlendirilmiştir⁴⁹.

Devlet, en üst kademesindeki yöneticiden, en alt kademesindeki memura kadar ve bu kişilerin aracılığıyla otoritesini kullanmıştır. Peygamber Efendimiz (s.a.v.): “Yöneticilerinize karşı sabırlı olmak sizin göreviniz; işledikleri günahlar onların aleyhindedir ve Allah’a karşı hesap verecek olan onlardır”⁵⁰ demiştir. Devletler, insan topluluğunun olduğu her yerde çok eskiden beri mevcut olmuş ve fonksiyonları değişikliğe uğramıştır⁵¹. Kaza fonksiyonunu ise yerine getiren asli kişi, İslam Hukuku’nda devlet başkanının görevlendirdiği kadılar olmuştur.

İslam hukukunda devlet başkanına halife denilmiştir. Çünkü devlet başkanı, toplumu idare etmek için Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’e halef olmuştur. Maverdi, devlet başkanının birçok görevi olduğunu söylemiştir⁵². Devlet başkanı görevlerini, devlet adına icra eder. Teşri (yasama) fonksiyonu, icra fonksiyonu (yürütme), kaza

---

⁴⁷ Kur’an-ı Kerim, Mâide: 42.

⁴⁸ Kenti maruz kalabileceği tehlikelere karşı korumak ve Müslüman olmayanlarla Kureyş’in işbirliği yapmasını önlemek için, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in son söz sahibi olduğu ve Medine toplumunun tamamının katıldığı siyasal anlamda birliğin temeli kabul edilen belge. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Âkif Aydın, “Anayasa” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul 1991, s. 153; Nebi Bozkurt/ Mustafa Sabri Küçükbaşçı, “Medine” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 28, Ankara 2003, s. 307.

⁴⁹ Muhammed Hamidullah, “Usul al-Fıkıh’ın Tarihi”, (çev. Fuad Sezgin), *İTED*, C. 1, İstanbul 1956-1957, s. 1-2.

⁵⁰ Muhammed Hamidullah, *İslâm’da Devlet İdâresi*, (çev. Hamdi Aktaş), Beyan Yayınları, İstanbul 1998, s. 80.

⁵¹ Hamidullah, “Usul”, s. 3-4; Hamidullah, *İslâm’da Devlet*, s. 80; Atar, *İslam Adliye*, s. 3-4.

⁵² Ebu’l-Hasan El-Maverdi, *El-Ahkamu’s-Sultaniyye (İslamda Hilafet ve Devlet Hukuku)*, (çev. Ali Şafak), Bedir Yayınevi, İstanbul 1976, s. 19-20.

(yargı) fonksiyonu ve tebliğ fonksiyonu görevlerini yerine getirirken kullandığı fonksiyonlardır⁵³.

İslam dininin ve monarşinin hüküm sürdüğü bölgelerde, yasama, yürütme ve yargı görevleri; hükümdar, sultan, padişah olarak isimlendirilen devlet başkanında toplanırdı⁵⁴. Devlet başkanı, yargı görevini yerine getirmek için kadıları görevlendirirdi. Devlet başkanının tayin ettiği kadılar, kaza görevini yerine getirirdi⁵⁵.

Kaza fonksiyonu, toplum içinde çıkabilecek sorunları çözecek, huzur ve sükunu sağlayacak ve adaleti dağıtacak fonksiyondur. Kadı, bu fonksiyonu yerine getirirken, davaların çözümünde şer'î⁵⁶ hükümlerden hareket eder⁵⁷. Kadı ilmini yerine getirirken usulü bilmesi gerekir. Şer'î hükümlerin usulü dört tanedir⁵⁸. Kadının ilmi, bu dört şer'î hükmü ihtiva ederse dinde müctehid sayılır, fetva verir. Bu şartların birine sahip olmazsa fetva yapma hakkını kaybeder. Ebu Hanife'ye göre içtihat ehlinin olmadığı zamanlarda başkalarının tayini mümkündür⁵⁹.

Kaza fonksiyonu, meşruiyetini Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerden almaktadır. Ayrıca icmâ⁶⁰ ile de bu meşruiyet sabittir. İslam Hukuku'nda kadılara,

---

⁵³ Maverdi, s. 19-20.

⁵⁴ Ekrem Buğra Ekinci, "Tanzimat Devri Osmanlı Mahkemeleri", *Yeni Türkiye Dergisi*, Y. 6, S. 31, Ocak-Şubat 2000, s. 764.

⁵⁵ Ekinci, "Tanzimat", s. 764.

⁵⁶ Aslında şer'î, şîr'a ve meşrea kelimeleri, insanı bir ırmağa, bir su kaynağına götüren yol anlamındadır. Dini hükümler de, insanı yetiştirecek ilahi bir yoldur. İslam kanunu anlamında kullanılır. Şâri'in hitabı demektir. Şâri, İslam kanununu koyan Allah (c.c.) ve onun resulü, Hz. Muhammed (s.a.v.)'dir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, C. 1, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1991, s. 14-15; Sabri Şakir Ansay, *Hukuk Tarihinde İslam Hukuku*, 4. bs., Turhan Kitabevi, Ankara 2002, s. 9.

⁵⁷ Maverdi, s. 75; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, C. 8, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1991, s. 210.

⁵⁸ Şer'î hükümlerin dört usulü şöyledir: Allah (c.c.)'ın kitabını bilmek, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in sabit olan sözlü veya fiili sünnetlerini, tevatür, meşhur veya ahad yolla geliş tarzını, fasidleri bilmek, selefın icmada buldukları hükümleri, ihtilaf gösterdikleri yerleri bilmek ve buna göre de ihtilafı konularda içtihadı görüşü ile hükmetmek, önceki asırlarda sabit olmayan fûrua ait bir konuda kıyası ve bunun sebeplerini bilmek, yeni olaylara uygulamak suretiyle hak ve batılı ayırmak. Bkz. Maverdi, s. 75.

⁵⁹ Maverdi, s. 75.

⁶⁰ Fıkıh müctehidlerinin, dini bir konuyla ilgili görüş birliğine varmaları ve bütün Müslümanların ortaklaşa vardığı dini kuralları ifade eden şer'î delildir. Fıkıhın, Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerden sonraki üçüncü kaynağıdır. Bkz. İbrahim Kâfi Dönmez, "İcmâ", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 21, İstanbul 2000, s. 417. Ayrıca İslam hukukunun kaynaklarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Hayrettin Karaman, *Fıkıh Usûlü İslam Hukukunun Kaynakları, Metodu*

içtihat yetkisi verilmiştir. İctihat yetkisini alan kadı, Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde bulamayacağı konular için, bu iki kaynağa bağlı kalarak ve kendi cehd⁶¹ini göstererek bir çözüme varabilir. İslam'da mahkeme içtihatları emsal karar niteliğinde olmamış ve bir mahkemenin içtihadı diğer bir mahkemeyi bağlamamıştır. Yani, diğer benzer davalar için başka kadılar kendi kıyas ve içtihatları üzerine hüküm vermişlerdir⁶².

Gerek Hz. Muhammed (s.a.v.) zamanında, gerekse dört halife devrinde ve daha sonraki devirlerde kadılar, teknik, manevi ve ahlaki yönden bu görevi sürdürmeye ehil kişiler olmuştur. İslam dininde ilk kadı, Hz. Muhammed (s.a.v.) olmuştur⁶³. Peygamber Efendimiz (s.a.v.), yargılama esnasında bizzat kendi hüküm verdiği gibi, kadı da görevlendirmiştir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'den sonraki halifeler de onun yolunda ilerlemiştir. Dört halife döneminde, hukuki meseleleri çözmek için kadılar görevlendirilmiştir. Kadılar hem ceza hem de özel hukuk meselelerine bakmıştır. Bu davalar için ayrı mahkemeler kurulmamıştır⁶⁴. Abbasiler döneminde de, kâdılkudâtılık (kadıların kadısı) kurumu oluşturulmuş ve Ebu Hanife'nin talebesi İmam Yusuf bu göreve getirilmiştir⁶⁵.

Kadıların şahıslarında olması gereken şartlar, bazı farklılıklarla beraber şunlar olmuştur: Müslüman ve erkek olma, akıl ve buluğa ermiş olma, hür olma, doğru sözlü olma, emanete ihanet etmeyen, haram ve günahlardan kaçınan, din ve dünya işlerini yürütürken kişiliğinden ödün vermeyen, yani adaletli olma vasıfları taşıyor olma, Kur'an-ı Kerim, hadis-i şerifler, icma ve kıyas gibi İslam Hukuku'nun

---

ve *Felsefesi*, 11. bs., Ensar Neşriyat, İstanbul 2013, s. 93-143; Zekiyyüddin Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usulü'l Fıkh)*, (notlar ekleyerek çev. İbrahim Kâfi Dönmez), 25. bs., Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2017, s. 51-221.

⁶¹ Çalışma, çabalama. Bkz. Devellioğlu, s. 146.

⁶² Ebu'l A'la El-Mevdudi, *İslamda Hükümet*, (çev. Ali Genceli), Ankara 1967, s. 584; Atar, *İslam Adliye*, s. 13-14.

⁶³ Atar, *İslam Adliye*, s. 94.

⁶⁴ Coşkun Üçok/ Ahmet Mumcu/ Gülnihal Bozkurt, *Türk Hukuk Tarihi*, 20. bs., Savaş Yayınevi, Ankara 2018, s. 83-84.

⁶⁵ İkinci, "Tanzimat", s. 764; Fahrettin Atar, "Mahkeme" maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Ankara 2003, s. 341; Hakkı Dursun Yıldız, "Abbâsîler" maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 1, 1988, s. 42; Atar, *İslam Adliye*, s. 94.

kaynaklarına hakim olma, yani fıkıh bilgisine sahip olma, göz, kulak ve dil gibi duyu organlarının sağlıklı olması⁶⁶.

Kadınların birçok görevi vardı. Bu görevlerin başında kaza (yargılama) görevi gelmekteydi. Kadınlar, toplum içinde meydana gelen sorunları, şer'î hukuka uymayan durumları, şer'îatı uygulayarak çözer, adaleti sağlarlardı. Kadı, İslam devletlerinde bazı yer ve zamanlarda ayrıca mali, askeri, dini görevler de yapmıştır⁶⁷.

İslam hukukuna göre devlet başkanının yetkilerinden biri yargılamadır. Devlet başkanı yargılama yetkisini, kadıya vermiştir. Kadı, devlet başkanının vekili, nâibidir. Uygulamada, devlet başkanı bir kâdilkudât, bir baş kadı görevlendirir; kâdilkudât da diğer kadınları tayin ederdi. Bu kişiler, Abbâsiler'de kâdilkudât, Endülüs Emevîleri'nde kâdiyü'l-cema'a, Selçuklular'da kâdi-leşker adıyla anılmıştır⁶⁸. Osmanlı hukukunda, kâdilkudâtlar yerine, bu kurumun işlevini gören kazaskerlik getirilmiştir⁶⁹. Osmanlı Devleti'nde ilk kadı tayini Osman Gazi tarafından yapılmıştır. I. Murat döneminde de, kazaskerlik kurumu oluşturulmuş ve kadınları bu kurum atamaya başlamıştır. Sonrasında Anadolu ve Rumeli kazaskerliği olarak ikiye ayrılmıştır⁷⁰.

İslam hukukunda, devlet başkanı (halife), yargılama için kadı görevlendirmişse de kadının yargılama işlevine müdahale etmemiştir. Yani, devlet başkanının bu durumda yargı yetkisi, kadıyı görevlendirip görev yerine atamaktan ibaret olmuştur. Bundan dolayı, İslam hukukunda yargı bağımsız bir nitelik arz etmiştir. Devlet başkanının yargı yetkisinin olması, ona kazai bir dokunulmazlık vermemiştir⁷¹.

Devlet başkanının mahkeme önünde yargılanabilmesi, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'e kadar dayanmaktadır. Şahsi yetkisini kullanarak suç işleyen devlet başkanı normal bir Müslüman gibi yargılanmıştır. Bazı olaylar sonucunda, Peygamber

⁶⁶ Maverdi, s. 74-75; Atar, *İslam Adliye*, s. 97-102.

⁶⁷ Maverdi, s. 75; Bilmen, *Kamusu Cilt 8*, s. 210; Atar, *İslam Adliye*, s. 105.

⁶⁸ Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, 1. bs., Arı-Sanat Yayınevi, İstanbul 2008, s. 368.

⁶⁹ Ekrem Buğra Ekinci, "Osmanlı Hukukunda Mahkeme Kararlarının Kontrolü", *Belleten (Türk Tarih Kurumu)*, C. 65, Aralık 2002, s. 961.

⁷⁰ Ekinci, "Tanzimat", s. 764; Ekrem Buğra Ekinci, "Osmanlı Devleti'nde Mahkemeler ve Kadılık Müessesesi Literatürü", *TALD*, C. 3, S. 5, 2005, s. 418.

⁷¹ Hasan Tahsin Fendoğlu, *İslam ve Osmanlı Anayasa Hukukunda Yargı Bağımsızlığı Anayasa Hukuku Tarihi Açısından Mukayeseli Bir İnceleme*, Beyan Yayınları, İstanbul 1996, s. 183.

Efendimiz (s.a.v.) şahsına karşı kısas yapılmasını da istemiştir. Yani, hatalı olduğunu düşündüğü durumlarda kısas istemiş ve üçüncü bir şahsı hakem yapmıştır⁷².

Bu olaylardan bir tanesi şöyledir: İbn Hibban'ın rivayetine göre; Bedir günü, Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ordusunu denetliyor, sıraya girmemiş olanları hizaya sokuyordu. Sırayı bozmuş olan bir askere, elindeki asasıyla vurdu. Asker de bu durumdan şikayetçi olup kısas istedi. Hz. Peygamber (s.a.v.)'de, gömleğini kaldırıp aynı şekilde vurmasını istedi⁷³.

İslam hukukundaki gibi, Osmanlı hukukunda da herhangi biri kadıya karışamazdı. Ehl-i örf⁷⁴ denilen yöneticiler kadının haberi olmadan hiç kimseyi hapsedemezdi⁷⁵. Bu durum Osmanlı'da, kanunnamelerle de hüküm altına alınmıştır. Örneğin, Kanuni Sultan Süleyman zamanındaki Kanunname-i Osmani'ye göre, “*Ve kâdî ma'rifeti olmadın kimesneyi ehli örf habs edüb incitmeye*”⁷⁶.

Muhakeme işlevini yerine getiren asli memur olan Osmanlı kadısı, Klasik dönemde şer'îyye mahkemelerinde hüküm verirken bu mahkemelerdeki muhakeme hukuku kaynaklarıyla hüküm vermiştir. Bu kaynaklar, Hanefî mezhebine ait fıkıh kitaplarının kaza, dava, ikrar, şahadet, vekalet gibi bölümlerinde geçen hükümlerdir. Bu hükümlerin büyük bir kısmı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye'de de yer almıştır. Tanzimat döneminde Avrupa'dan esinlenerek çıkarılan kanunlarla beraber Osmanlı'da yargılama da değişime uğramıştır⁷⁷.

Osmanlı kadısı bir hukukçu ve idarecidir. Osmanlı Devleti'nde kadı, mahkemede hüküm veren kişi olmakla beraber, ayrıca noter, şehirlerde bulunan

---

⁷² Hamidullah, *İslam'da Devlet*, s. 163; Fendoğlu, s. 185.

⁷³ Hamidullah, *İslam'da Devlet*, s. 164.

⁷⁴ Osmanlı'da hükümdarın, icraî, idarî ve askerî yetkilerini temsil eden, ulemâ dışında kalan görevliler. Bkz. Mehmet İpşirli, “Ehl-i Örf” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 10, İstanbul 1994, s. 519.

⁷⁵ Fendoğlu, s. 189.

⁷⁶ Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri Kanunî Devri Kanunnâmeleri Merkezi ve Umumî Kanunnameler*, C. 4, OSAV, İstanbul 1990, s. 305; Fendoğlu, s. 189.

⁷⁷ Abdulaziz Bayındır, *İslâm Muhâkeme Hukûku Osmanlı Devri Uygulaması*, 2. bs., Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul 2015, s. 106.

vakıfların müfettişi ve belediye reisiydi. Şehirlerin güvenliğiyle ilgilenen zabıtalari, subaşıları, asesbaşları⁷⁸ gibi memurları da denetlerdi. Bu kişilerin amiriydi⁷⁹.

Mecelle, Hanefi mezhebinin esaslarına göre hazırlanmış bir İslam hukuku derlemesidir. Her ne kadar, Tanzimat dönemi düzenlemesi olsa da, Mecelle'deki hükümler İslam hukukunun hükümlerini barındırır ve bu hükümler Klasik dönem Osmanlı hukukunun hükümleriyle aynıdır⁸⁰. Dolayısıyla, Osmanlı'nın Klasik döneminde kadılarla ilgili bilgiler, Mecelle'deki hükümlerden de anlaşılabilir⁸¹.

Mecelle'nin 1794. maddesine göre, “*Hâkimin temyiz-i tâmmе muktedir olması lâzımdır. Binaenaleyh sağır ve ma'tuh ve a'mâ ve tarafeynin savt-ı kavilerini işitemeyecek mertebe sağır olan kimesnenin kazası câiz değildir*”⁸². Osmanlı'da kadılık görevini yapmak için bu kişilerin tam bir temyiz gücüne sahip olmaları aranmıştır. Kadılığa ehil olmak için şahitlik yapmaya ehil olmak gerekir. Çocuk, bunak, kör, dilsiz vb. olan kimseler bu görevi icra edememiştir⁸³.

Yine, Mecelle'nin 1795 ile 1799'uncu maddeleri arasında, kadınların, işlerini icra ederken edep ve adaba uygun davranacakları belirtilmiştir. Osmanlı'da kadının, duruşma sırasında şakalaşma, alış veriş gibi duruşmanın ciddiyetine zarar verecek şeylerle meşgul olmayacağı, taraflardan birinin hediyelerini kabul edemeyeceği, karar sırasında biriyle yalnız kalamayacağı, her iki tarafa adil bir şekilde davranması gerektiği, taraflardan birine diğerinin bilmediği dilde söz söyleyemeyeceği hüküm altına alınmıştır⁸⁴.

⁷⁸ Ases, Arapça'daki “asse” fiil kökünden ism-i fail olup bekçi manası taşıyan “ass” kelimesinin çoğuludur. Osmanlı'da asesbaşı kurumu Fatih zamanında oluşturulmuştur. Bölük kumandanı olarak askeri görevleri dışında, şehrin özellikle geceleri asayişinden sorumlu tutulmuştur. Bkz. Abdülkadir Özcan, “Asesbaşı” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul 1991, s. 464.

⁷⁹ Ortaylı, *Kadı*, s. 11-12; İlber Ortaylı, “Osmanlı Kadısı Tarihi Temeli ve Yargı Görevi”, *AÜSBF Dergisi*, C. 30, 1975, s. 118.

⁸⁰ Cengiz İlhan, *Günümüz Türkçe'siyle Mecelle (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye)*, 2. bs., Yetkin Yayınları, Ankara 2014, s. 14.

⁸¹ İlhan, *Mecelle*, s. 14.

⁸² Mecelle, m. 1794.

⁸³ Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi, *Düerü'l Hükkâm Şerhu Mecelleti'l Ahkâm*, C. 4, 1. bs., DİBY, İstanbul 2016, s. 3240; Bayındır, *Muhakeme*, s. 109.

⁸⁴ Ali Haydar, *Mecelleti'l Ahkâm Cilt 4*, s. 3242-3254; Bayındır, *Muhakeme*, s. 109-110; İlhan, *Mecelle*, s. 569.

Kadı, şer'îata göre, hem devletin memuru hem de idare edilen halkın özellikle Müslüman kesimin temsilcisidir. Bundan dolayı mahkemeler, tek hakimlidir. Ancak 19.yy ile beraber savcılık ve avukatlık kurumlarının gelmesiyle durum değişmiştir. Tanzimat Dönemi'nde de ceza ve ticaretle ilgili meselelerde çok hakimli sistem uygulanmıştır⁸⁵.

Osmanlı klasik döneminde kaza⁸⁶ çevrelerinde kadıların başında bulunduğu şer'îye mahkemelerinin yanı sıra, merkezdeki Divan-ı Hümâyun, Veziriâzam Divanları ve kazaskerlerin, bununla beraber, mali meselelerde defterdarların, askerler üzerinde yeniçeri ağasının, tarikat üyeleri üzerinde şeyhlerin, Hz. Peygamber (s.a.v.) soyundan gelenler üzerinde nakibüleşrafların⁸⁷ da bazı yargılama yetkileri mevcuttu⁸⁸.

Özetle, Osmanlı kadısı, şer'î hukukla hüküm vermiş, fıkıh kaynaklarına göre hareket etmiş ve örf, adet ve teamüllerden de yararlanmışır⁸⁹.

2. Kadı Yardımcıları

a) Nâibler

İslam adliye teşkilatında ve Osmanlı yargılamasında, kadıların, yargılama yaparken yararlandıkları görevlilerin başında nâibler gelmektedir. Osmanlı'da, nâib, kadı tarafından belirli bir süre ya da belirli bir iş için görevlendirilir. Kadıların verdikleri yetki dışına çıkamazlar. Hiyerarşik yetki ve denetim üstünlüğü kadılarına verilmiştir⁹⁰. Davalara bakmak, gereken durumlarda keşif yapmak nâibin

---

⁸⁵ Ortaylı, *Kadı*, s. 13.

⁸⁶ Osmanlı Devleti'nde, hem kadıların yetki sınırlarını ifade eden hem de coğrafi bir terim özelliği gösteren birim. Günümüzde, idari teşkilattaki ilçenin karşılığı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tuncer Baykara, "Kaza" maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 25, Ankara 2002, s. 119.

⁸⁷ Murat Sarıca, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Nakibü'l-Eşraflık Müessesesi*, TTK Basımevi, Ankara 2003, s. 1-189.

⁸⁸ Ekinci, "Tanzimat", s. 765.

⁸⁹ Ortaylı, *Kadı*, s. 89.

⁹⁰ Aydın, *Hukuk Tarihi*, s. 84; Ortaylı, *Kadı*, s. 44; Halil Cin/Gül Akyılmaz, *Türk Hukuk Tarihi*, 4. bs., Sayram Yayınları, Ankara 2011, s. 181.

görevlerinin başında gelir⁹¹. Büyük yerleşim alanlarında, birden fazla kadı nâibi olmuştur⁹².

Nâiblerin tayin işlemlerinde kadılığın bulunduğu mahal önem arz etmiştir. 19. yüzyıla kadar kadılığın yer aldığı mahalle göre, Rumeli veya Anadolu kazaskerinin onayıyla atama yapılmıştır. Ayrıca, İstanbul kadılıklarındaki nâibler de İstanbul kadısının onayıyla atanmıştır⁹³.

Osmanlı Devleti'nde uzak bir yere görevlendirilen kadılar, zamanla bu yerlere kendileri gitmeyip, İstanbul'da kalıp yerlerine nâib göndermişlerdir. Örneğin, emekli olan kadılara bir çeşit emekli ikramiyesi olarak verilen yerlere (aralık⁹⁴) çoğu büyük kadılık vazifesinde bulunmuş olan kişiler gitmemiş, yerlerine nâib göndermişlerdir. Bu yüzden, nâiblik Osmanlı adliye teşkilatında bozulmanın nedenlerinden biri olmuştur⁹⁵.

Nâiblerin daha çok, sorgu hakimi olarak görev yaptıkları görülmüştür. Sorgu hakimleri son kararı vermeye yetkili değildir⁹⁶. Kadı ölür veya görevden alınırsa, yeni kadı göreve başlayıncaya kadar yargılamaya önceki kadının naibi bakardı. Bu durum, Mecelle'nin 1805. maddesinde yer almaktadır. 1805. maddeye göre, "*Hâkim, eğer izin verilmiş ise bir diğer kimseyi kendisi yerine yetkili kılabilir (naip) azledebilir. Eğer izin verilmemiş ise yetkili kılamaz. Kendisinin görevine son verilmesi veya ölmesi halinde yerine yetkili kıldığı kimsenin görevi son bulmaz*"⁹⁷.

b) Vekiller (Avukatlar)

Günümüzdeki gibi olmamakla beraber, İslam mahkemelerinde vekillik görevini icra eden kişiler mevcuttu. Bu kişiler vekil sıfatıyla anılmaktaydı. İslam

---

⁹¹ Ortaylı, *Kadı*, s. 46.

⁹² Cin/Akyılmaz, s. 180.

⁹³ Mehmet Akman, *Osmanlı Devletinde Ceza Yargılaması*, Eren Yayınları, İstanbul 2004, s. 44; Aydın, *Hukuk Tarihi*, s. 84.

⁹⁴ Osmanlı devlet teşkilatında mülkiye ve ilmiye sınıflarındaki azil veya emeklilik için görevden ayrıldıklarında, hayatlarını sürdürebilmeleri için azil veya emeklilik maaşı yerine, hükümdarın talimatıyla verilen yerler. Bkz. Erdoğan, s. 31; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, 4. bs., OSAV, Ankara 2014, s. 122.

⁹⁵ Aydın, *Hukuk Tarihi*, s. 84; Cin/ Akyılmaz, s. 180.

⁹⁶ Abdulaziz Bayındır, "Osmanlı'da Yargının İşleyişi", *Osmanlı Ansiklopedisi*, (edt. Güler Eren), C. 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 436; Bayındır, *Muhakeme*, s. 117.

⁹⁷ Ali Haydar, *Mecelle'l Ahkâm Cilt 4*, s. 3269-3271; İlhan, *Mecelle*, s. 571.

mahkemelerindeki bu vekiller tarafların çıkarlarını savunuyordu⁹⁸. Vekillik kavramını, çalışmanın temeli olduğu için İslam'da ve Klasik Dönem Osmanlı'da dava vekilliği kısmında anlatmayı uygun bulduk.

c) Savcılar

Kadıların, teknik konularda o işin uzmanlarından fikir almaları istenmiştir. Bununla beraber, teknik konular dışında, hukuki bilgiyi gerektiren konularda da yanlarında danışacak birini bulundurmaları gerekmiştir. Böyle kişilere, de müşir (danışman) adı verilmiştir. Maliki mezhebine göre, bu kişilerin kadıyla beraber duruşmaya çıkacağı kabul edilmiştir. Hanefi ve Şafii mezheplerinde ise, kadı isterse bu kişilerle davaya çıkar isterse de ayrıca bu kişilere danışabilir⁹⁹.

Özel hukukla ilgili meselelerde, şikayeti olan tarafın olayı kadıya bildirmesi gerekmektedir. Ceza hukukuyla ilgili meselelerde ise, davanın kim tarafından açılacağı suçun özelliğine göre değişmektedir¹⁰⁰. İslam ceza hukukunda, suç ayırımı yapılırken, Allah (c.c.) haklarına, yani kamu haklarına yönelik ve şahıs (kul) haklarına yönelik¹⁰¹ olmak üzere ikili bir ayırım mevcuttur. Allah (c.c.) hakkını ihlal eden suçlarda, durumu duyan her müslüman, olayı bildirip yargılama sürecini başlatabilir. Şahıs haklarına yönelik suçlarda ise, davayı açma hakkı suçtan zarar gören kişiye ve onun mirasçılara tanınmıştır¹⁰².

İslam adliye teşkilatında, kamu adına dava açacak bir memura veya savcıya gerek görülmemiştir. Ancak savcılarının görevlerini, İslamiyetin hüküm sürdüğü ülkelerde, yer ve zamana göre; halifeler, kadılar, muhtesibler¹⁰³, polisler ve halktan

⁹⁸ Centel, s. 30; Üçok, "Savcılıkların", s. 35-36.

⁹⁹ Üçok, "Savcılıkların", s. 35.

¹⁰⁰ Üçok, "Savcılıkların", s. 35-36; Nevin Ünal Özkorkut, "Savcılık, Avukatlık ve Noterlik Kurumlarının Osmanlı Devleti'ne Girişi", *AÜHF*, S. 4, Aralık 2003, s. 147.

¹⁰¹ İşlenen suçlar, Allah (c.c.) hakkı ve şahıs (kul) hakkı kapsamında sınıflandırılmıştır. Allah (c.c.) haklarından kastedilen, bir kişiyi değil, toplumun tamamını ilgilendiren, kamuyu ilgilendiren haklardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdulkâdir Üdeh, *Mukâyeseli İslâm Ceza (Suç) Hukuku Genel Hükümler*, (çev. Ali Şafak), C. 1, 2. bs., Kayhan Yayınları, İstanbul 2012, s. 627 vd.

¹⁰² Üçok, "Savcılıkların", s. 35-36; Coşkun Üçok, "Osmanlı Kanunnamelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler", *AÜHF*, S. 1, C. 3, S. 1, Ocak 1947, s. 128-129; Atar, *İslam Adliye*, s. 132-134; Özkorkut, s. 147.

¹⁰³ Ülkeedeki düzeni sağlamak için görevlendirilen bir çeşit belediye ve ahlak zabıtası. Bkz. Bilmen, *Kamusu Cilt 1*, s. 20; Özkorkut, s. 148.

Müslümanlar ifa etmişlerdir. Bu kişiler, suçluları yakalayıp kamu adına dava açmaya yetkili olmuşlardır¹⁰⁴.

Osmanlı'da da, Tanzimatla birlikte başlayan kanunlaştırma işlemlerinin öncesinde, yani Klasik dönemde bugünkü anlamıyla savcılık kurumu olmamıştır. Savcılık kurumunun oluşması 3 Kasım 1839 tarihli Tanzimat Fermanı'ndan sonra olmuştur. Savcının yapacağı işler için başlangıçta bir kurum oluşturulmamıştır. Ancak, asesbaşı ve subaşılar¹⁰⁵, suçluların takibi, yakalanması, mahkemeye götürülmesi ve verilen cezaların infazıyla görevlendirilmiştir¹⁰⁶.

d) Müftiler ve Şeyhülislâmlar

Fetva, şer'î konuların çözümlenmesi için sorulan sorulara verilen cevaplardır. İstifta, fetva istemek, konunun şer'î hukuka göre cevaplanmasını müftiden istemektir¹⁰⁷. İfta, fetva vermek, hukuki ve dini bir konuya cevap vermek demektir. Müfti ise, şer'î konuların çözümlenmesi için görevli olan memurdur¹⁰⁸.

İslam adliye teşkilatında, kaza fonksiyonunun işleyişi için önemli kişilerden olan müftiler, bir yörede kadı olarak atanan kimsenin olmadığı durumlarda, kadı yerine görev yapmışlardır¹⁰⁹.

Müftiler, kadınların teknik danışmanlarıydı. Kadınlar zor meselelerde, müftilerin hukuki bilgisinden yararlanmaktaydı. Müfti, kendisine sorulan ilmi ve dini konuları çözmek için, Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerden yararlanırdı. Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde cevap bulamazsa, kendi içtihadıyla fetva verirdi¹¹⁰.

Taraflar, kadınların verdiği kararları kabul edip bu kararlara uymak zorundadır. Kabul edip uygulamazlarsa, kararlar zorla icra olunur. Müfti, meseleyi İslam hukukuna göre çözer. Taraflar isterse bu çözüme uyar istemezse mahkemeye

¹⁰⁴ Atar, *İslam Adliye*, s. 133-134; Selahattin Keyman, *Ceza Muhakemesinde (Asıl Ceza Muhakemesinde) Savcılık*, AÜHFY, Ankara 1970, s. 62-63; Özkorkut, s. 147-148.

¹⁰⁵ Osmanlılar'da şehirlerin güvenliğini sağlayan görevli. Bkz. Mücteba İrgürel, "Subaşı" maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 47, İstanbul 2009, s. 447.

¹⁰⁶ Üçok, "Savcılıkların", s. 44-46; Özkorkut, s. 148.

¹⁰⁷ Bilmen, *Kamusu Cilt I*, s. 206.

¹⁰⁸ Bilmen, *Kamusu Cilt I*, s. 206; Atar, *İslam Adliye*, s. 118.

¹⁰⁹ Atar, *İslam Adliye*, s. 117.

¹¹⁰ Fuat Sezgin, *Buhari'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, Ankara 1956, s. 3-16; Atar, *İslam Adliye*, s. 120-123.

başvurur. Müftilik ile kadılığın temel farkı da budur¹¹¹. Müftilik kurumunun başlangıcından beri, müftilik yapacak kişilerin ehliyet durumuna bakılmış, İslam diniyle ilgili konularda uzman olmaları aranmıştır. Bunun sebebi, müftilik kurumunun sadece bir kamu hizmeti olmasından dolayı değildir. Ehliyete bakılmasının asıl amacı, fetva isteyen kişilerin hakiki bilgilere ulaşması, İslam dini ve hukukuyla ilgili en doğru bilgilere erişebilmesidir. Böylece insanlar İslam dini ve hukukuyla ilgili soruların cevabına en doğru şekilde ulaşabilecektir¹¹².

Şer’î bir konu hakkında cevap vermek “ifta” olarak adlandırılır. Verilen bu yazılı cevaba da fetva denir. Ben bir konuyla ilgili şeyhülislâmdan bir fetva aldım diyen bir kişi, Şeyhülislâmdan o konuyla ilgili yazılı bir cevap almış demektir. Osmanlı Devleti’nde din ve hukukla ilgili sorunların çözümünde, müftilik, şeyhülislâmlık ve ifta müesseselerinden yararlanılmıştır¹¹³.

Osmanlı Devleti, İslam devleti olduğu için şer’î hükümlerle ilgili sorunlarda, olayları çözümlenme amacıyla müftiler tayin edilmiştir¹¹⁴. Osmanlı’da müftiler, şeyhülislâmın isteği, veziriazamın yazısıyla devlet başkanı tarafından göreve getirilirdi. Bazı bölgelerde, kadılık ve müftilik tek bir kişi tarafından yapılabilmekteydi. Müftinin olmadığı yerlerde, müfti yerine kadı görev yapardı¹¹⁵.

Davanın tarafları, mahkemeye gitmeden müftinin fetvasıyla aralarındaki sorunu çözebilirlerdi. Veyahut, müftinin fetvasını, kadıya ibraz edip kadının olayı çözmesini isteyebilirlerdi. Kadı, müftinin fetvasına bağlı değildi. Ancak şeyhülislâmlıktan alınan fetva, kadıyı fiilen bağlardı. Çünkü karara karşı Divan-ı Hümayun’a itiraz halinde, kadıya fetvaya neden uymadığı sorulurdu¹¹⁶.

Osmanlı Devleti’nde, saltanat (taht) müftisi, şeyhülislâm olarak isimlendirilmiştir¹¹⁷. Yavuz Sultan Selim Dönemi’nden itibaren Osmanlı

---

¹¹¹ Berki, *İslam*, s. 8-9.

¹¹² Berki, *İslam*, s. 9.

¹¹³ Berki, *İslam*, s. 81.

¹¹⁴ Berki, *İslam*, s. 81.

¹¹⁵ Ekinci, *Adalet ve Mülk*, s. 376; Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye (Gaziler İmparatorluğu Osmanlı İmparatorluğunun Yükselişi ve Çöküşü 1208-1808)*, (çev. Mehmet Harmancı), C. 1, E Yayınları, İstanbul 1994, s. 197.

¹¹⁶ Ekinci, *Adalet ve Mülk*, s. 376.

¹¹⁷ Ekinci, *Adalet ve Mülk*, s. 259.

hükümdarları hem padişah hem de halife olmuştur. Saltanat kısmını sadrazamlar temsil etmiş, hilafet kısmını da şeyhülislâmlar temsil etmiştir¹¹⁸.

Şeyhülislâm tabiri; reis, bilge, yaşlı anlamlarındaki şeyh ile İslam kelimesinin birleşmesinden oluşur. İslam dünyasında ulema ve sufilere verilen bir şeref unvanıdır¹¹⁹. Miladi 10. asırda kullanılmaya başlanmış, fukaha arasındaki tartışmalı konuları çözmüş olan yüksek alim ve fakihlere denilmiştir. Osmanlılardan önceki İslam devletlerinde de şeyhülislâmlık olmakla beraber, Osmanlı Devleti'ndeki gibi, ilmiye sınıfının en yüksek makamında bulunan görevli olarak anılmamıştır¹²⁰.

Osmanlı'da şeyhülislâmlık teriminin tam olarak ne zaman kullanıldığı açık olarak bilinmemektedir. Ancak, Fatih Sultan Mehmet zamanındaki kanunnameye şeyhülislâmlar, şeyhülislâm ve müfti terimleriyle anılmış ve ulemanın başı olarak kabul edilmiştir¹²¹.

Fatih zamanındaki bu kanunname, Fatih Sultan Mehmed'in Teşkilat Kanunnamesi'dir. Fatih Sultan Mehmed'in Teşkilat Kanunnamesi (Kanunnâme-i Âl-i Osman)'nin bâb-ı evvelinin 2. maddesine göre, “*Ve Şeyhülislâm ülemanın reisidir. Ve muallim-i Sultan dahi kezâlik serdâr-ı ülema'dır. Vezîr-i a'zam anları riâyeten üstüne almak lâzım ve münâsibdir. Ammâ müftî ve hoca sâir vüzeradan bir nice tabaka yukarıdır ve tasaddur dahi ederler*”¹²². Fatih Sultan Mehmet zamanında, şeyhülislâm terimi tam olarak yerleşmemekle beraber, bazen hoca bazen müfti kelimeleri kullanılmıştır. Bu dönemde kazasker, daha üstün olmakla beraber maddedeki ifadenin şeyhülislâmlığa hürmeten söylendiği ya da sonradan ilave edildiği belirtilmektedir¹²³.

Başlangıçta, danışma makamı olan şeyhülislâmlık, Kanunî Sultan Süleyman dönemiyle beraber, giderek daha önemli bir kurum haline gelmiştir. Osmanlılarda, şeyhülislâmlıktan önce, ilmiye sınıfının başı kazaskerlerdi. Şeyhülislâmların önemi

¹¹⁸ Halil Cin/Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul 2011, s. 263.

¹¹⁹ Mehmet İpşirli, “Şeyhülislâm” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 39, İstanbul 2010, s. 92.

¹²⁰ Uzunçarşılı, *İlmiye*, s. 182; Ekinci, *Adalet ve Mülk*, s. 259.

¹²¹ Uzunçarşılı, *İlmiye*, s. 182.

¹²² Akgündüz, *Fatih Devri*, s. 318.

¹²³ Uzunçarşılı, *İlmiye*, s. 183; Akgündüz, *Fatih Devri*, s. 318.

artınca, şeyhülislâmlar ilmiye sınıfı¹²⁴’nın başı olarak, din ve hukuk adamı tayini yapmıştır. Fetva makamında bulunan en yüksek rütbeli ilim adamı olmuş ve bürokrasinin içerisinde birinci temsilci olarak görev almıştır¹²⁵. Şeyhülislâm, devletin dini bütünlüğünü simgelemiştir¹²⁶.

e) Noterler ve Şühûdü’l-hâl

Noterlik, not tutan, süratli yazı yazan anlamındaki Latince kökenli “notarii” kelimesinden gelmektedir. Bu kişiler fıkıh literatüründe, kâtib-i adl, kâtibü’l-adl ve kâtibü’l-vesâik gibi terimlerle ifade edilmiştir¹²⁷.

İslam hukukunda noterlik görevini yapan kişiler bulunmaktadır¹²⁸. İslam hukukunda, hukukla ilgili konularda ve ticari işlerde yapılan sözleşmelerin yazı ile yapılmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Yazıyla ilgili işlerin yapılması noterin görevi olmuştur¹²⁹.

Kur’an-ı Kerim’de, bu işlerin yazıyla yapılması gerektiği, Bakara Suresi’nde geçmektedir. Bakara Suresi’nin 282. ayeti şöyledir: *“Ey iman edenler! Belirlenmiş bir zamana kadar bir borç ilişkisi kurduğunuzda bunu yazın. Aranızdan bir kâtip bunu adaletle yazsın. Kâtip Allah’ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan geri durmasın. Artık o yazsın, borçlu da yazdırsın; rabbi olan Allah’tan korksun ve borçtan hiçbir şeyi eksik bırakmasın. Eğer borçlu akılca zayıf veya eksik yahut kendisi yazdıramaz durumda olursa velisi adaletle yazdırsın. Erkeklerinizden iki şahidi de tanık tutun. Şahitler iki erkek olmazlarsa, rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkekle- biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için iki de kadın olsunlar. Çağrıldıklarında şahitler gelmezlik etmesinler. Borç küçük olsun büyük olsun vadesini belirterek onu yazmaktan üşenmeyin. Böyle yapmanız Allah katında daha*

¹²⁴ Osmanlı Devleti’nde eğitim, yargı, fetva ve diyanet teşkilatlanmasını oluşturan medrese kökenli ulemâ sınıfıdır. Osmanlı Devlet teşkilatlanmasında, seyfiye (askeriye) ve kalemiye (bürokrasi) sınıflarıyla beraber üç temel teşkilatlanmadan biridir. Şeyhülislâm, nakibüleşraf, kadı, kazasker gibi ulemâ topluluğunun ismidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet İpşirli, “İlmiye” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 22, İstanbul 2000, s. 141.

¹²⁵ Fendoğlu, s. 143; Ekinci, *Adalet ve Mülk*, s. 259.

¹²⁶ Fendoğlu, s. 143; Cin/ Akgündüz, s. 263-265.

¹²⁷ Fahrettin Atar, “Noter” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 33, 2007, s. 210.

¹²⁸ Özkorkut, s. 148.

¹²⁹ Atar, *İslam Adliye*, s. 135; Özkorkut, s. 148.

adaletli, şahitlik için daha destekleyici ve şüpheye düşmemeniz için daha uygundur. Borç ilişkisinin, aranızda alıp vererek bitirdiğiniz peşin ticaret olması müstesnadır; onu yazmamanızda sizin için bir sakınca yoktur. Alış veriş yaptığınızda şahit tutun. Kâtip de şahit de zarar görmesin. Eğer zarar verirsiniz şüphesiz bu sizin yoldan çıkmanız demektir. Allah'tan korkun, Allah size öğretiyor, Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir”¹³⁰.

İslam hukukunda noterlik mesleği Peygamber Efendimiz (s.a.v.) zamanında ortaya çıkmış ve Kur'an-ı Kerim'in nasslarında belirtilmiştir¹³¹. Zamanla hukuki ve ticari işlerin belgelenmesi için, adliyelerde çalışan memurlar görevlendirilmiştir. Kişilerin, resmiyet kazanmasını istedikleri evrakların düzenlenmesi ve onaylanması adliyede çalışan görevliler tarafından yerine getirilmiştir¹³². Bu işi yapan görevlilere de âdil, şuhûd, katib'ul-vesaik gibi isimler verilmiştir¹³³.

Osmanlı Hukuku'nda Klasik dönemde kadılar her türlü şer'î konuları çözmekle, şer'î ceza davalarına bakmakla görevliydi. Kadıların, şer'î konularla ilgili görevlerinin yanı sıra, başka birçok görevleri de olmuştur. Bunlardan biri de, kadıların noterlik görevi¹³⁴ olarak karşımıza çıkmaktadır¹³⁵.

Noterlik görevi, İslam hukukunda ve Klasik dönem Osmanlı hukukunda yer almış, çeşitli memurlar bu görevi yerine getirmiştir. Şühûdü'l-hal de bunlardan biridir.

İslam hukukunda yargılama, önemli bir yere sahiptir. Yargılamayla ulaşılmak istenen amaçların başında, toplumda huzur ve sükunetin sağlanması, hakların korunması, can, mal ve namus güvenliğinin sağlanması gelmektedir. Yargılamanın

---

¹³⁰ Kur'an-ı Kerim, Bakara: 282.

¹³¹ Atar, *İslam Adliye*, s. 136.

¹³² Özkorkut, s. 116.

¹³³ Nurettin Gürsel, *Noterlik Mevzuatı ve Tatbikatı*, İstanbul 1964, s. 8-9; Atar, *İslam Adliye*, s. 134; Ömer Ulukapı/Murat Atalı, *Noterlik Hukuku*, 3.bs., Mimoza Yayınları, Konya 2013, s. 15-16.

¹³⁴ A. Refik Gür'un eserinde Kanuni Sultan Süleyman devrine ait İstanbul şer'îye mahkemeleri sicillerinden alıntılar kısmında kadıların noterlik görevine ilişkin iki belgeye örnek verilmiştir. Bkz. A. Refik Gür, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadılık Müessesesi*, 2. bs., TİBKY, İstanbul 2017, s. 144 (44 numaralı belge) ile s. 158 (80 numaralı belge); Feda Şamil Arık, "Osmanlılar'da Kadılık Müessesesi 1", *OTAM*, C. 8, S. 8, 1997, s. 50.

¹³⁵ Üçok/Mumcu/Bozkurt, s. 202; Gür, *Osmanlı*, s. 144.

adaletle yürütülmesi ve adaletle hükmedilmesi esastır. İslam hukuku da bu amaçlara yönelik hükümler ihtiva eder¹³⁶.

Kur'an-ı Kerim'deki bu konularla ilgili birkaç ayet ise şöyledir: “Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne güzel öğütler veriyor. Şüphesiz Allah her şeyi işitmekte, her şeyi görmektedir”¹³⁷.

“Ey iman edenler! Kendinizin veya anne babanızın ve akrabanızın aleyhine de olsa adaletten asla ayrılmayın, Allah için şahitlik eden kimseler olun. (İnsanlar) zengin olsunlar, yoksul olsunlar Allah onlara sizden daha yakındır. Öyleyse siz hislerinize uyup adaletten ayrılmayın. Eğer adaletten sapar veya üzerinize düşeni yapmaktan geri durursanız bilin ki Allah yaptığınız her şeyden haberdardır”¹³⁸.

“Ey Dâvûd! Biz seni yeryüzüne halife yaptık; onun için insanlar arasında adaletle hükmet; nefsin isteklerine uyma, sonra seni Allah yolundan saptırır. Kuşkusuz, Allah yolundan sapanlara, hesap verme gününü unutmaları yüzünden çok ağır bir azap vardır”¹³⁹.

Ayetlerden de anlaşıldığı gibi, İslam hukuku, kadıların bağımsız ve tarafsız olmalarını, hak ve adaletle yargılama yapmalarını emretmiştir. Kadılar, insan olduklarından dolayı, hata yapmaları, unutmaları ve doğru yoldan ayrılmaları her zaman mümkün olduğu için, İslamî bir anlayışın sonucu olarak, kadıların faaliyetlerinden ve işlerinin seyrinden haberi ve bilgisi olan bir organın oluşumu kaçınılmaz olmuştur. Bu kurum İslam hukukunda, “şühûdü'l-kaza”, “eş-şühûdü'l-'udûl”, “eş-şühûd” olarak anılmış; Osmanlı hukukunda “şühûdü'l-hâl olarak isimlendirilmiştir¹⁴⁰.

Şühûdü'l-hal, sözleşmelerin yapılmasında ve tescilinde şahidlik görevleri olduğu, noterlik görevi ifa ettikleri bilinmektedir. Yine, şühûdü'l-hal mahkemelerde

¹³⁶ Nâsi Aslan, *İslam Yargılama Hukukunda “Şühûdü'l-Hal” Jüri Osmanlı Devri Uygulaması*, Beyan Yayınları, İstanbul 1999, s. 19.

¹³⁷ Kur'an-ı Kerim, Nisâ: 58.

¹³⁸ Kur'an-ı Kerim, Nisâ: 135.

¹³⁹ Kur'an-ı Kerim, Sâd: 26.

¹⁴⁰ Aslan, s. 20.

işhâd¹⁴¹ görevinde bulunmuş, müşâhid olarak görev almışlardır. İlk dönemde, kadıların verdiği kararlarda şühûdü'l-halin işhâd görevi ön planda olmuştur¹⁴². Bakara Suresi'nin 282.¹⁴³ ve 283. ayetlerle bu durum açıklanmıştır. Bakara Suresi'nin 283. ayetinde Allah (c.c.) şöyle buyurmuştur: “Şayet yolculuk halinde olur ve yazacak birini bulamazsanız, teslim alınmış rehinler (yeterlidir). Birbirinize güveniyorsanız, kendisine güvenilen borçlu emaneti yerine getirsin ve rabbi olan Allah'tan korksun. Tanıklığı gizlemeyiniz. Kim onu gizlerse şüphesiz onun kalbi günahkârdır. Allah yaptıklarınızı eksiksiz bilmektedir”¹⁴⁴.

Şühûdü'l-halin yaygınlaşmasında, dini nassların, yalancı şahitliğin yaygınlaşmasının ve kadıların hükümlerinin tescilinin gerekliliği önemli etkenlerden olmuştur¹⁴⁵. İslam hukukunda sadece yazı ve mühür ispat için yeterli olmamıştır. Yazı ve mührün, kesin olarak kabul edilmesi için, bunların şüpheli olmaması gerekmektedir. Bu yüzden, hukuki işlemler yapıldığında adil olduklarından şüphe edilmeyen kişiler şühûdlar ortaya çıkmıştır¹⁴⁶. Mecelle'nin 1736. maddesinde yazı ve mührün şüpheli olmaması gerektiği durumu şöyle ifade edilmiştir: “Yalnız hat ve hatm ile amel olunmaz. Fakat şüphe-i tezvîr ve tasnî'den salim ise ma'mul-ün-bih ya'ni medar-ı hüküm olur başka veçhile sübuta hâcet kalmaz”¹⁴⁷.

Şühûdü'l-hal, yargılama usulünde birçok göreve sahip olmuş, günümüzdeki hukuk uzmanlarına denk gelebilecek müfti, müderris ve emekli kadılar gibi seçkin kimselerden oluşmuştur. Bu kişilerin kararın verilmesinde herhangi bir etkisi olmamıştır. İslam mahkemelerinde bu kişiler görüşlerini beyan etmiş, kadılar da davayı şahsen karara bağlamıştır. Şühûdü'l-hali, jürilerden ayıran temel nokta da bu

---

¹⁴¹ Tanık getirme, tanık gösterme. Bkz. Mehmet Kanar, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, 2. bs., Derin Yayınları, İstanbul 2010, s. 405.

¹⁴² Aslan, s. 25.

¹⁴³ Bkz. I. Bölüm/II-B-6.

¹⁴⁴ Kur'an-ı Kerim, Bakara: 283.

¹⁴⁵ Aslan, s. 25-32.

¹⁴⁶ Aslan, s. 32; Cin/ Akgündüz, s. 390.

¹⁴⁷ Ali Haydar, *Mecelleti'l Ahkâm Cilt 4*, s. 3128-3129; Mecelle, m. 1736.

olmuştur. Çünkü, jüri sisteminde, her üyenin hakimle eşit söz hakkı olup kararlar çoğunluğa göre verilmektedir¹⁴⁸.

Şühûdü'l-halin, en önemli görevlerinden biri noterlik olmuştur. İslamiyette, Peygamber Efendimiz (s.a.v.) zamanında yapılan hukuki ve ticari işlerin kaydedilmesinde, Peygamber Efendimiz (s.a.v.), Zeyd b. Erkam, Alâ b. Ukbe, Muğire b. Şûbe ve Husayn b. Nümeyr gibi uzman kişileri görevlendirmiştir¹⁴⁹.

İslam hukukunda, şühûd ve udûl olarak isimlendirilen devamlı şahitler tarafından noterlik görevi yerine getirilmiştir. Osmanlılar'da ise, Klasik dönemde bu görev, bazen kadı bazen de kadının görevlendirdiği kişiler tarafından yürütülmüştür. Osmanlılar'da Tanzimat dönemiyle beraber, 1879 yılından itibaren bu görev, kendilerine katib-i adl denilen kişiler tarafından yapılmıştır¹⁵⁰.

Osmanlı'da şühûdü'l-hal, devirlerinin ileri gelen hukukçuları, eski kadıları, kazaskerleri olduğu için bu kuruma çok önem verilmiştir. Şühûdü'l-hal olan kişiler davanın tarafına göre değişiklik göstermiştir. Yeniçerilerin taraf olduğu davalarda şühûdü'l-halin içinde birkaç yeniçerinin, ulemanın taraf olduğu davalarda ise, şühûdü'l-halin içinde birkaç ulemanın olduğu görülmektedir¹⁵¹.

Osmanlılar'da, şühûdü'l-hal kurumu ile yargılama konusunda denetim mekanizması yerine getirilmiştir. Ayrıca, şühûdü'l-hal tarafından yargı bağımsızlığının gerektiği gibi uygulanıp uygulanmadığı da incelenmiştir. Kadılara dava konusunda yapılabilecek olan baskıların önüne geçmek için şühûdü'l-hal görev almıştır¹⁵².

Sistematik temyiz yolunun olmadığı, sadece istisnai olarak Divan-ı Hümayun'un bu görevi yerine getirdiği Osmanlı hukukunda ve genel olarak İslam

---

¹⁴⁸ Atar, s. 149; Aslan, s. 12; Gür, *Osmanlı*, s. 93; Hasan Turgut, *Osmanlı'dan Günümüze Türk Hukukunda Yargı Etiği ve Hakimin Vasıfları*, 1. bs., Adalet Yayınevi, Ankara 2019, s. 83-86.

¹⁴⁹ Atar, s. 135; Aslan, s. 128.

¹⁵⁰ Pakalın, *Cilt 2*, s. 213; Aslan, s. 129.

¹⁵¹ Aydın, *Hukuk Tarihi*, s. 84-85.

¹⁵² Cin/Akyılmaz, s. 181; Aydın, *Hukuk Tarihi*, s. 85.

hukukunun hüküm sürdüğü devletlerde, mahkemelerde hazır bulunan şühûdü'l-hal önemli birer kadı yardımcısı olmuştur¹⁵³.

f) Kâtipler

Kâtipler, dava dosyalarını düzenleyip koruyan ve duruşma zamanında ifadelerin alınmasında ve tarafların konuşmaları esnasında kayıt işlemini yapıp zapteden kişiler olmuştur. Davaların tescili ve İslam mahkemelerindeki kâtiplerin, İslam adliye teşkilatında yer alması İslam'ın ilk dönemlerine kadar gider. Kufe kadısı Abdullah b. Şübrime'nin Hicri 120 tarihinde, davaların artmasından dolayı, mahkemelerde kadılar tarafından verilen kararları tescil etmeye başladığı ve bu tarihten itibaren tescil işleminin başladığı görülmektedir¹⁵⁴.

Osmanlı'da kâtipler, kadıların davayla ilgili verdiği kararları sak usulü¹⁵⁵ ne uygun olarak şer'îye defterlerine geçiren ve hukuki bilgi gerektiren metinleri yazma konusunda uzmanlaşan yardımcı görevliler olmuştur. Kâtipler, aynı tür davalarla ilgili kararların aynı şekilde yazılmasında, bundan dolayı yargılama hususunda bir eksiklik olmamasında önemli bir paya sahiptir¹⁵⁶.

g) Kassâmlar (Feraiz İcra Memurları)

Kadıların birçok görevi vardır. Bunlardan biri de, ölen kişilerin mallarını, İslam miras hukuku, yani feraiz hükümlerine göre çözümlenektir. Bu görevi, kadı adına kassâmlar yerine getirir¹⁵⁷. Kassâm, miras davalarında, olay yerindeki gerekli incelemeyi yaptıktan sonra, meseleyle ilgili bir sonuca ulaşıp davayı hükme bağlayan ve ev, arsa, tarla gibi gayrimenkulleri mirasçılar arasında paylaştıran görevlidir¹⁵⁸.

Klasik Dönem Osmanlı'da, biri kazaskere bağlı diğeri de mahalli kadılıkların emrinde olan iki türlü kassâmlık vardı. Askeri sınıfın ve kamu görevlilerinin miras paylaşımını kazasker kassâmları tarafından yapılmıştır. Rumeli'dekileri Rumeli

¹⁵³ Aydın, *Hukuk Tarihi*, s. 85.

¹⁵⁴ Berki, *İslam*, s. 60; Atar, *İslam Adliye*, s. 138-140.

¹⁵⁵ Kadı tarafından düzenlenen ilâm ve hüccetlerin yazılışı hakkında kullanılan bir tabir, belirlenmiş usul. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III*, C. 3, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993, s. 96.

¹⁵⁶ Aydın, *Hukuk Tarihi*, s. 86; Cin/ Akyılmaz, s. 182.

¹⁵⁷ Aydın, *Hukuk Tarihi*, s. 84.

¹⁵⁸ Atar, *İslam Adliye*, s. 142-143.

Kazaskeri, Anadolu'dakileri Anadolu Kazaskeri atamıştır. Her kadılıkta bir kassâm defteri mevcuttur. Bu defterlerde mirasla ilgili eşyalar yazılmıştır. Sonrasında, ehli hibre¹⁵⁹ dinlenerek eşyanın değeri tespit edilmiş ve mirasçıların hisseleri belirlenmiştir¹⁶⁰.

h) Diğer Görevliler

Yukarıdaki görevliler dışında, kadiya yardımcı olan başka memurlar da bulunmaktadır. Bu görevliler: mübaşir, tezkiye memurları, hademe ve kapıcılarıdır¹⁶¹. Mübaşir, kadının verdiği kararları tebliğ etme görevini ifa eden kişidir¹⁶². İslam adliye teşkilatında, mübaşir isminde bir memur bulunmamakla beraber, Osmanlı adliye teşkilatındaki mübaşirlerin görevini yapan kişiler olmuştur. İslam mahkemelerinde, cilvaz¹⁶³ ve şurti¹⁶⁴ adlı görevliler Osmanlı'daki mübaşirler gibi, asayiş sağlayıp sırası gelenleri kadıların huzuruna çağırılmışlardır¹⁶⁵.

Tezkiye memurları, şahitlerle ilgili güvenlik soruşturmasını yürüten görevlilerdir. Gerekli olduğunda mahkemelerde, soruşturma için memur görevlendirilmiştir¹⁶⁶. İslam adliye teşkilatında ve Osmanlı uygulamasında, şahitlerin dürüst olup olmadıklarını araştırıp soruşturan bu kişiler, müzekki olarak da anılmışlardır¹⁶⁷.

Hademeler, İslam ve Osmanlı adliye teşkilatında, kadıların duruşmalarını güvenliği için yanlarında bulundurdukları görevlilerdi. Görevleri, gereksiz sözleri ve uygunsuz hareketleri engellemektir. Hademeler, kadılardan uzakta yer almışlardır. Uzak durmaları, heybeti ve makamın yüceliğini artırmıştır. Kapıcılar ise, mahkeme

---

¹⁵⁹ Bir madde veya bir şeyle ilgili özel ve etraflıca bilgisi olan kişiler. Bilirkişi. Ehl-i vukuf. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, C. 1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993, s. 509; Kanar, s. 239.

¹⁶⁰ Aydın, *Hukuk Tarihi*, s. 85; Uzunçarşılı, *İlmiye*, s. 124-125; Gür, *Osmanlı*, s. 78.

¹⁶¹ Bayındır, *Muhakeme*, s. 107; Cin/ Akyılmaz, s. 182.

¹⁶² Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türki*, 10. bs., Çağrı Yayınları, İstanbul 2001, s. 1270; Bayındır, *Muhakeme*, s. 107.

¹⁶³ Polis. Bkz. Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul 2015, s. 160.

¹⁶⁴ Mahkemelerde inzibati sağlayan kimselerdir. Bkz. Ziya Kazıcı, *İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, 17. bs., MÜFV Yayınları, İstanbul 2016, s. 204.

¹⁶⁵ Atar, *İslam Adliye*, s. 141-142.

¹⁶⁶ Bayındır, *Muhakeme*, s. 107-108.

¹⁶⁷ Atar, *İslam Adliye*, s. 144.

kapısının önünde durmaktadır. Bunlar, mahkemeye başvuruda bulunmak isteyen kişileri sıraya koyarlar¹⁶⁸.

III. İSLAM HUKUKUNDA VE KLASİK DÖNEM OSMANLI HUKUKUNDA VEKALET HÜKÜMLERİ VE DAVA VEKİLLİĞİ

Osmanlı Hukuku'nun klasik döneminde, dava vekilliği, temelini İslam Hukuku'ndan, yani fıkıh¹⁶⁹tan alır. Bu yüzden, Klasik Dönem Osmanlı Hukuku'nda dava vekilliğiyle beraber, İslam Hukuku'ndaki dava vekilliğinden bahsetmek uygun olacaktır.

A. Vekil ve Vekalet Kavramı

Vekalet kelimesi, Arapça'da “vav” harfinin fethi ile “vekalet” ve kesri ile “vikalet” şeklinde telaffuz edilir. Sözlükteki temel anlamı, hifzetmek ve korumak şeklindedir¹⁷⁰. Şer’iatta vekalet, Hanefilere göre, caiz ve bilinen bir konuyla ilgili bir tasarruf için kişinin kendisi yerine başka birini tayin etmesi veya tasarrufun vekile havale edilmesidir¹⁷¹.

Kur’an-ı Kerim’de vekillikle ilgili birçok ayet mevcuttur. Konuyla ilgili bazı ayetlerde, Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır:

*“Birtakım insanlar, onlara, “insanlar size karşı asker toplamışlar, onlardan korkun” dediler de bu, onların imanlarını arttırdı ve dediler ki: Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!”*¹⁷² diye cevap verdiler. Burada vekil kavramı, koruyucu anlamında kullanılmıştır¹⁷³.

Vekalet kelimesi, tefviz etme anlamında da kullanılabilir. Tevekkeltü aleallah, yani, Allah’a tevekkül ettim gibi. İbrâhîm Suresi'nin 12. ayetinde de bu anlamda

¹⁶⁸ Cin/Akyılmaz, s. 182; Bayındır, *Muhakeme*, s. 108.

¹⁶⁹ Lügatta bilmek, anlamak, bir şeyi idrak etmek, kapalı bir şeyin hakikatine ulaşmak gibi anlamlara gelmektedir. Fıkıh, şer’î hükümleri delillerle bildiren ilimdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bilmen, *Kamusu Cilt 1*, s. 13-14; Ansay, s. 8-9.

¹⁷⁰ Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkıhı Ansiklopedisi*, (çev. Ahmet Efe ve diğerleri), C. 6, Risale Yayınları, İstanbul 2012, s. 210; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu*, C. 6, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1991, s. 311.

¹⁷¹ Zuhaylî, *İslâm Cilt 6*, s. 210.

¹⁷² Kur’an-ı Kerim, Âl-i İmrân: 173.

¹⁷³ Zuhaylî, *İslâm Cilt 6*, s. 210.

kullanılmıştır¹⁷⁴. “Üstelik bize yollarımızı göstermiş olduğu halde ne diye biz Allah’a dayanıp güvenmeyelim? Sizin bize verdiğiniz eziyete elbette göğüs gereceğiz. Tevekkül edenler yalnız Allah’a dayanıp güvensinler”¹⁷⁵.

Vekalet kelimesinin, tefviz anlamında kullanıldığı bir diğer ayet de şöyledir:

“Ben, benim de rabbim, sizin de rabbiniz olan Allah’a tevekkül ettim. Çünkü her canlının kontrolü O’nun elindedir. Şüphesiz rabbimin yolu dosdoğru yoldur”¹⁷⁶.

Fıkıh kitaplarında avukatlığın karşılığı olan kısımlar “vekalet” başlığı altında yer almaktadır. Ayrıca, “vekil” kavramı günümüzdeki avukat kavramını tam olarak karşılamamakta, kısmen karşılamaktadır. İslam Hukuku’nda, vekalet kabul edilmektedir. Ancak, para kazanma amacıyla her türlü davanın takip edilmesi, meşru bir yol olarak görülmemiştir¹⁷⁷.

Bir kişi, hukukla ilgili bir mevzuda, fıkıh kitaplarının deyimiyle “kavli tasarrufu”, ehliyeti varsa bizzat kendisi yapmaktadır. Bazı sebeplerden ötürü, örneğin, bilgisizlik, yeteneksizlik veya zaman yokluğundan dolayı kişi işini kendi yapamıyorsa, başka birine tefviz¹⁷⁸ edebilir. Kişinin, evini kiraya vermesi, davasını takip etmesi, malını mülkünü satması gibi işlerde başkasına yetki verebilir. Bu yetkiyi verdiği akde, fıkıh usulünde vekalet adı verilmektedir¹⁷⁹. Vekalet; tevkil, tefviz, izin, taslit gibi terimlerle de ifade edilebilmektedir¹⁸⁰.

---

¹⁷⁴ Zuhaylî, *İslâm Cilt 6*, s. 210.

¹⁷⁵ Kur’an-ı Kerim, İbrâhîm: 12.

¹⁷⁶ Kur’an-ı Kerim, Hûd: 56.

¹⁷⁷ Zuhaylî, *İslâm Cilt 6*, s. 210; Atar, *İslam Adliye*, s. 131; Mehmet Gayretli, “İslam Adliye Teşkilâtında Avukatlık”, s. 1-2, <http://www.e-akademi.org/makaleler/mgayretli-1.pdf>. (E.T. 01.11.2018).

¹⁷⁸ Birisine bırakma. Bkz. Abdullah Yeğin, *Yeni Lûgat*, Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul 2003, s. 1012.

¹⁷⁹ Ansay, s. 62.

¹⁸⁰ Bilmen, *Kamusu Cilt 6*, s. 348.

B. İslam'da Dava Vekilliğinin (Avukatlığın) Oluşumu

1. Genel Olarak

Şer'iat¹⁸¹ olarak adlandırılan İslam hukuku, İslam dininin kaynaklarıyla oluşturulmuş bir hukuktur. Bu hukukun bir kısmını da vekalet oluşturmaktadır. Vekalet de, alışveriş, nikah, kiraya vekalet, husumete vekalet gibi alanlarda görülmektedir. Husumete vekaletin, diğer bir ismi davaya vekalettir. Davaya vekil olana da “dava vekili” adı verilmiştir. İslam hukukunda dava vekili, kamusal anlamda hizmet yapan kişi değildir. Akli dengesi yerinde olan ve yaşı tutan herkes vekil olabilir¹⁸². Şer'iatın izin verdiği ölçüde, vekillik kurumu gelişim göstermiştir¹⁸³.

Avukatlık mesleğini yapan, günümüzdeki avukatlar gibi olmamakla beraber savunma işini yürüten ve vekil olarak isimlendirilen kişiler, İslam'ın ilk dönemlerinden beri varlığını sürdürmektedir. Meslek halini almış bir avukatlık kurumunun oluşmamasına rağmen, temsilin önemli şekillerinden biri olan vekaletin, İslam kültüründe ve dolayısıyla Osmanlı'da yerinin olduğu görülmektedir¹⁸⁴.

Vekalet akdinde, vekil tutulan şeyin, yani konunun, satış, kefâlet, ortaklık, vekâlet, kira, evlenme, boşanma, hul'¹⁸⁵ ve sulh sözleşmeleri gibi, başkası tarafından gerçekleştirilebilen şeylerden olması gerekir. Örneğin, vekâlet, namaz ve oruç gibi ibadetlerde caiz görülmemiş; sadaka, hac ve zekat gibi ibadetlerde ise, caiz görülmüştür¹⁸⁶.

¹⁸¹ Din yolu; Allah Teâlâ (c.c.)'nın kulları için koymuş olduğu, dini, dünyevi hükümlerin tamamıdır. Hem itikadi hem ameli hem de ahlaki hükümleri içerir ve buna göre şer'iat, din kelimesi ile eş anlamlıdır. Bkz. Erdoğan, s. 524.

¹⁸² Semih Güner, *Avukatlık Hukuku*, 5. bs., Yetkin Yayınları, Ankara 2011, s. 72.

¹⁸³ Gül Akyılmaz, “Tanzimattan Önce Avukatlık Müessesesi”, *Aylık Hukuk Dergisi*, Y. 1, S. 12, Kasım 1996, s. 16.

¹⁸⁴ Müge Vatasever Öztürk, “Osmanlı Devleti'nde Avukatlık (Dava Vekilliği) Kurumu”, *Terazi Hukuk Dergisi*, C. 13, S. 146, Ekim 2018, s. 46; Cin/ Akgündüz, s. 664.

¹⁸⁵ Sözlükte, “elbiseyi çıkarmak, soyunmak, ayırmak” kelimelerinin karşılığı olan hul', fıkhıta kadının belirli bir bedel ödemesi karşılığında, kocanın boşanmaya razı olması üzerine evlilik bağından kurtulması anlamına gelir. Karşılıklı olarak meydana geldiğinden dolayı, bu işlem muhâlea olarak adlandırılır. Bkz. Fahrettin Atar, “Muhâlea” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 30, İstanbul 2005, s. 399.

¹⁸⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid (Mezhepler Arası Mukayeseli İslâm Hukuku)*, C. 3, 2. bs., Ensar Neşriyat, İstanbul 2015, s. 295.

İslam hukukunda, vekillik kavramının, avukatlık kurumunu kısmen karşıladığı görülmektedir¹⁸⁷. Serahsî'nin belirttiğine göre, İslam hukukunda vekillerin müvekkillerinin davalarını takip etmeleri, Peygamber Efendimiz (s.a.v.) zamanından kendi zamanına kadar devam etmiştir. Yani vekilliğin uygulaması, Peygamber Efendimiz (s.a.v.) zamanından itibaren olmuştur¹⁸⁸.

Coşkun Üçok, İslam adliye teşkilatında avukatların görevini, vekillerin yaptığını söylemektedir. Bu kişiler, tam olarak avukatın bütün vasıflarına sahip olmamakla beraber, davanın taraflarını mahkeme huzurunda savunmaktaydılar¹⁸⁹. Vekillik sonraları para getiren bir meslek haline gelmiş ve 10-11-12. yy.'da baro benzeri teşkilatlanmalar oluşmuştu¹⁹⁰.

13. yy.dan itibaren vekillik saygınlığını yitirmeye başlamıştı. Vekillerin, her iki taraftan para almaları ve haksızlık yapmaları yaygınlaşmıştı. Bundan dolayı fukaha, sadece yaşlı, hasta ve bazı kadınların vekil tayin edebilmelerini kabul etmişti. Akil hastası ile küçüklere, hakim tarafından vekil tayin edilmesini öngörmüştü¹⁹¹.

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ile başlayan süreçte, İslam yargılama hukuku oluşmuştur. Tahkim kurumunun devam etmesiyle birlikte, uyuşmazlıklar Peygamber Efendimiz (s.a.v.) veya onun görevlendirdiği kadılar tarafından çözülmüştür. O zamandan beri davalar vekillerle takip edilmiştir¹⁹².

Hz. Ali davaları mahkemelerde takip etmekten hoşlanmadığı için, şahsi davalarını takip etsin diye, vekil tayin etmişti. Kardeşi Akil b. Ebi Talib, Hz. Ali'nin vekili olarak görev yapmıştı. Akil'in yaşlanması üzerine, kardeşinin çocuğu olan Abdullah b. Cafer'i vekil olarak görevlendirmişti¹⁹³.

---

¹⁸⁷ Atar, *İslam Adliye*, s. 126.

¹⁸⁸ Şemsüleimme Serahsî, *el-Mebsût*, C. 19-20, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, s. 4; Atar, *İslam Adliye*, s. 128.

¹⁸⁹ Gayretli, "İslam", s. 2.

¹⁹⁰ Üçok, "Savcılıkların", s. 36; Atar, *İslam Adliye*, s. 127; Fahrettin Atar, *İslam Yargılama Hukukunun Esasları*, 2. bs., MÜİFV Yayınları, İstanbul 2017, s. 144; Centel, s. 30; Gayretli, "İslam", s. 2.

¹⁹¹ Üçok, "Savcılıkların", s. 36; Centel, s. 31.

¹⁹² Serahsî, s. 4; Gayretli, "İslam", s. 3.

¹⁹³ Serahsî, s. 3; Atar, *İslam Adliye*, s. 128-129; Gayretli, "İslam", s. 4.

İslam'da, muhakeme usulü basittir. Ceza ve hukuk davalarında, kural olarak yargılama usulü birdir. Ancak ceza davalarının özellikleri saklıdır. Örneğin, şahadet konusunda bazı suçlarla ilgili özel durumlar mevcuttur. Zina suçunda dört şahidin aranması, had suçlarında şahit olmak yerine suçu setretmenin (örtmenin) daha iyi bir hareket olarak görülmesi, şahâdet aleşşahâde¹⁹⁴ ve kitâbülkadi ilelkadi¹⁹⁵ nin had ve kısas suçlarında kabul edilmemesi gibi örnekler bunlardandır¹⁹⁶.

Her türlü dava için vekil tayin edilebilir¹⁹⁷. Ancak, hukuk davalarında vekil tarafından temsil edilecek olan kişilerin, duruşma yapılırken, duruşmanın yapıldığı yerde bulunmaları şart değildir. Had ve kısas suçlarının yargılamasının yapıldığı davalarda, yani ceza davalarında, müvekkilin vekiliyle beraber duruşmada bulunması gerekmektedir¹⁹⁸. Çünkü had ve kısas davalarında şüphe veya af ile ceza düşmektedir¹⁹⁹.

2. Vekaletin Meşruluğu

Vekaletin meşru oluşu, Kur'an-ı Kerim, hadis-i şerifler ve icma ile kabul edilmiştir²⁰⁰. Kur'an-ı Kerim'deki konuyla ilgili birkaç ayet şöyledir:

“İşte böyle uyuttuğumuz gibi uyandırdık da birbirlerine sormaya başladılar; içlerinden biri, Ne kadar kaldınız? dedi. (Diğerleri) Bir gün ya da günün bir parçası kaldık dediler; ve eklediler, kaldığınız müddeti rabbiniz daha iyi bilir. Şimdi siz içinizden birini şu gümüş paranızla şehre gönderin de baksın, hangisinin yiyeceği daha temiz ise size ondan erzak getirsin; ayrıca çok dikkatli davranın da sakın

¹⁹⁴ Şahit olacak asıl kişinin, hastalığı ya da uzak bir yerde olması, hükümlülüğü veya ölüm gibi sebeplerle hakimin huzuruna gelmesine bir engel olması halinde, başka bir kişinin onun ağzından aldığı şahâdeti hakime şahâdet yoluyla bildirmesidir. Bkz. Ansay, s. 336.

¹⁹⁵ Mektup, pusula, risale; bir kadının başka bir kadıya kendi yargılama bölgesinde bulunan bir işi (şahit dinlenmesi gibi) görmesi için yazdığı yazıdır. Kitâb-ı hükmî de denir. Bkz. Erdoğan, s. 313; Ansay, s. 336.

¹⁹⁶ Ansay, s. 336.

¹⁹⁷ Atar, *İslam Adliye*, s. 129.

¹⁹⁸ Serahsî, s. 3, 7; Atar, *İslam Adliye*, s. 129; Centel, s. 30.

¹⁹⁹ Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, C. 1, 9. bs., İz Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 218; Aydın, *Hukuk Tarihi*, s. 182-183.

²⁰⁰ Zuhaylî, *İslâm Cilt 6*, s. 213.

varlığını kimseye sezdirmesin”²⁰¹. Ashâb-ı Kehf’in²⁰² birbirleriyle konuşmalarını nakledildiği bu ayet alışverişe vekalet örneğidir²⁰³.

“Eğer karı kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Düzeltmek isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır”²⁰⁴. Eşler arasındaki ilişkinin düzelmesi için vekil tayin edilebildiği görülmektedir²⁰⁵.

“Kral dedi ki: Onu bana getirin, onu kendime özel danışman edineyim. Onunla konuşunca, bugün sen katımızda yüksek yeri olan, güvenilir birisin dedi. Yûsuf da, beni ülkenin hazinelerine tayin et! Çünkü ben çok iyi korurum ve bu işi bilirim dedi”²⁰⁶. Burada da idari vekalet söz konusudur.

“Sadakalar (zekât gelirleri) ancak şunlar içindir: Yoksullar, düşkünler, sadakaların toplanmasında görevli olanlar, kalpleri kazanılacak olanlar, âzat edilecek köleler, borçlular, Allah yolunda (çalışanlar) ve yolda kalmışlar. İşte Allah’ın kesin buyruğu budur. Allah bilmekte ve hikmetle yönetmektedir”²⁰⁷. Ayette, İslam devlet başkanının, zekatı toplaması için görevlendirdiği zekat toplayan kişilerden söz edilmiştir. Hak sahipleri adına zekat toplama caiz kabul edilmiştir²⁰⁸.

Vekaletle ilgili birçok hadis-i şerif mevcuttur. Kurban vekaletle ilgili bir hadis örneği şöyledir: Ukbe İbn-i Âmir radiya’llâhu anh’dan rivayet edilmiştir: “Nebî salla’llahu aleyhi ve sellem Ukbe İbn-i Âmir’e Ashâb’ı arasında (vekaleten) taksim etmek üzere birtakım (kurbanlık) koyun vermiş. (Ukbe bunları taksim edip) bir yaşında keçi oğlağı geri kalmıştı. Ukbe bunu Nebî salla’llahu aleyhi ve sellem’e arz etmiş, Resûl-i Ekrem de: Onu da sen kes, (kurban et!) buyurmuştur”²⁰⁹.

²⁰¹ Kur’an-ı Kerim, Kehf: 19.

²⁰² Bir mağarada, yıllarca uyuyup daha sonra uyandıkları, Kur’an-ı Kerim’de haber verilen arkadaş grubu. Bkz. İsmet Ersöz, “Ashâb-ı Kehf” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul 1991, s. 465.

²⁰³ Zuhaylî, *İslâm Cilt 6*, s. 213.

²⁰⁴ Kur’an-ı Kerim, Nisâ: 35.

²⁰⁵ Zuhaylî, *İslâm Cilt 6*, s. 213.

²⁰⁶ Kur’an-ı Kerim, Yûsuf: 54-55.

²⁰⁷ Kur’an-ı Kerim, Tevbe: 60.

²⁰⁸ Zuhaylî, *İslâm Cilt 6*, s. 213.

²⁰⁹ Muhammed ibn İsmâil el-Buhârî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecdîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, (çev. Kâmil Miras), C. 7, DİBY, 6. bs., Ankara 1982, s. 84.

Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerin yanında, İslam alimleri icma ederek, vekaletin geçerli olduğu hususunda görüş birliğine varmışlardır. Kişinin bütün işlerini bizzat yapamayacağı, yardımlaşmanın gerekliliği vurgulanmıştır²¹⁰.

3. Vekalet Çeşitleri

Vekalet akdi, diğer birçok akit gibi, “seni vekil tuttum” ve “senin vekaletini kabul ettim” gibi icap ve kabul ile gerçekleşen bir akit çeşididir. Bu akit, feshi mümkün olan akitlerdendir²¹¹.

Vekaleti çeşitli şekillerde sınıflandırmak mümkündür. Yetki açısından yapılan sınıflandırmaya göre, genel ve özel vekalet; yetkili olunan alanda belirli kayıtların bulunması açısından yapılan sınıflandırmaya göre, mutlak ve mukayyet vekalet; bağlayıcılık açısından yapılan sınıflandırmaya göre, lazım ve gayri lazım vekalet olarak sınıflandırmalar söz konusudur. Vekalette açıklanması gereken durumların neler olduğunu belirtmek için, yetki açısından yapılan sınıflandırma açıklanacaktır²¹².

a) Genel Vekalet

Kişinin, bir başkasına, tüm işlerini ve haklarını takip etmesi için vekalet vermesine, genel vekalet denir. Vekalet-i âmme olarak da adlandırılır²¹³. Hanefî ve Malikîlere göre, genel vekalet geçerlidir. Çünkü, müvekkilin yapabildiği her konuda ve vekaletin geçerli olduğu bütün tasarruflarda, vekalet caizdir²¹⁴. Şâfiîler ve Hanbelîler ise şöyle demektedir: “*Umumî vekalet sahih olmaz. Çünkü bu konuda çoğunlukla aldanma söz konusu olur*”. İmam Şafiî, “*herhangi bir kişiye genel vekalet vermek caiz değildir ve bu aynı zamanda garar²¹⁵ dır. Vekalet ancak, belirtilen ve sınırları çizilmiş işlerde caizdir*” demiştir²¹⁶.

²¹⁰ Serahsî, s. 2; Zuhaylî, *İslâm Cilt 6*, s. 214.

²¹¹ İbn Rüşd, s. 295; Bilmen, *Kamusu Cilt 6*, s. 314.

²¹² Mecelle, m. 1456; Gayretli, “İslam”, s. 16.

²¹³ Bilmen, *Kamusu Cilt 6*, s. 314; Gayretli, “İslam”, s. 16.

²¹⁴ İbn Rüşd, s. 295; Zuhaylî, *İslâm Cilt 6*, s. 21; Gayretli, “İslam”, s. 16.

²¹⁵ Bilinmezlik, belirsizlik, cehalet. Bilinmezlik, belirsizlik satılan malda, bedelde, vadede, teslimde muktedir olup olmamada vb. şeylerde olabilir. Garar, akde konu olan şeyin var olup olmamasıyla ilgiliyse akdi bâtil yapar. Sözlükte “tehlike, risk, herhangi bir kimsenin bilinçsiz bir biçimde canını ya da malını tehlikeye sokması” gibi anlamlar içerir. Bkz. Erdoğan, s. 154;

Genel vekalette, vekil müvekkili tarafından sınırlandırılabilir. Örneğin, “lehime olan davalarda vekilimsin, aleyhime olan davalarda vekilim değilsin” gibi bir sınırlama getirmesi mümkündür. Yani, kendi aleyhinde olan ikrarı, vekaletten istisna edebilir²¹⁷. Müvekkil, burada herhangi bir kısıtlama koymamıştır. Bu yüzden vekil, müvekkilinin mallarını satabilir; borcunu ödeyebilir; alacağını tahsil edebilir; müvekkili adına onu temsil edebilir, yani avukatlığını yapabilir²¹⁸.

b) Özel Vekalet

Vekaletin, sınırları belirlenmiş bir konuda olması, özel vekalet olarak adlandırılır. Vekalet-i hassa tabiri de kullanılmaktadır. Vekalette, aslolan özel vekalettir. Fıkıh bilginleri, özel vekaletin asıl olması konusunda görüş birliği içerisinde olmuştur. Vekalet bahsinde en çok rastlanılan vekalet, özel vekalettir²¹⁹. Örneğin, bir kimse diğer bir kimseyi husumete vekil olarak tayin ettiğinde, kimle hasım olacağını beyan etmesi gerekir. Aksi takdirde, vekalet geçersiz olur²²⁰.

4. Vekaletin Şartları

İslam muhakemesine göre İslam’da bir avukatlar (vekiller) sınıfı mevcut değildir. Daha doğru bir ifadeyle, vekil ve müdafî bulundurmamak tamamen tarafların insiyatifinde olan özel bir iştir²²¹. Yani, İslam’da vekil veya müdafî bulundurmamak tarafların rızasıyla ilgili olan bir durumdur. Vekillik kurumu, isteğe bağlı olmakla birlikte, tarafların ehliyet durumuna göre değişiklik göstermektedir. Örneğin, taraflardan biri tam ehliyetli değilse, davanın vekil aracılığıyla takip edilmesi gerekmektedir²²².

İbrahim Kâfî Dönmez, “Garar” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 13, İstanbul 1996, s. 366.

²¹⁶ İbn Rüşd, s. 295; Zuhaylî, *İslâm Cilt 6*, s. 213.

²¹⁷ Ali Haydar, *Mecelleti’l Ahkâm Cilt 3*, s. 2584; Gayretli, “İslam”, s. 16; Mecelle, m. 1518.

²¹⁸ Bilmen, *Kamusu Cilt 6*, s. 314; Haluk Songür, “İslam Hukukunda Avukatlık Üzerine Mukayeseli Bir İnceleme”, *SDÜİFD*, S. 1, 1994, s. 240.

²¹⁹ İbn Rüşd, s. 295; Zuhaylî, *İslâm Cilt 6*, s. 213; Bilmen, *Kamusu Cilt 6*, s. 314; Gayretli, “İslam”, s. 16.

²²⁰ Ali Haydar, *Mecelleti’l Ahkâm Cilt 3*, s. 2582; Gayretli, “İslam”, s. 16.

²²¹ Ansay, s. 337.

²²² Zuhaylî, *İslâm Cilt 6*, s. 215; Ansay, s. 62.

Dava, bir kişinin hakim huzurunda bir kimseden hak talebinde bulunmasıdır. Davalarda iki taraf mevcuttur. Tarafların, davalarını yürütebilmeleri için, tam ehliyetli olmaları gerekir²²³. İslam hukukunda, dava ehliyeti bulunan kişiler, bir başka deyişle tam ehliyetliler, hakim karşısında davayı takip edebilirler. Ancak, tam ehliyetli olmayan kişiler, Mecelle'nin 1616. maddesinde de belirtildiği gibi, hakim karşısında, davada kanuni temsilcileri aracılığıyla, veli veya vasileriyle temsil edilirler²²⁴.

İslam'da taraf tabiri yerine hasım veya husumet kavramları kullanılmaktadır. Kural olarak, her kişinin taraf ehliyeti bulunmaktadır. Yalnız, davayı takip etmek için gereken dava ehliyetinin bazı şartları vardır. Kişilerin, dava ehliyetlerinin bulunması için tam ehliyetli olmaları gerekmektedir. İslam hukukunda kişinin, hak ve borçlar edinme kabiliyeti, zimmet olarak adlandırılır. Zimmet sahibi olan kişilerin ehliyeti İslam hukukuna göre iki çeşittir²²⁵.

Bunlar: Vücub ehliyeti (hak ehliyeti) ve eda ehliyeti (fiil ehliyeti)'dir. Bu ayrım günümüzdeki, "mevzu hukuktaki hak ve fiil ehliyeti²²⁶" kavramlarıyla tamamen örtüşmektedir²²⁷.

İslam'da vücub ehliyeti, mevzu hukuktaki hak ehliyetine denk gelmektedir. Vücub ehliyeti, insan olma vasfı bulunan her canlıda mevcuttur²²⁸. Eksik (kâsır) ve tam (kâmil) vücub ehliyeti olmak üzere iki kısma ayrılır²²⁹.

²²³ Osman Kaşıkçı, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Mecelle*, OSAV, İstanbul 1997, s. 297.

²²⁴ Ali Haydar, *Mecelleti'l Ahkâm Cilt 4*, s. 2820; Ahmed Akgündüz, *İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı Kamu Hukuku*, C. 1, İstanbul 2011, s. 835.

²²⁵ Ansay, s. 68.

²²⁶ Hak ehliyeti, hak sahibi olma ve borç altına girme ehliyeti olarak açıklanır. Bundan dolayı, her kişinin hak ehliyeti vardır. Hiçbir hukuk düzeni kişiyi hak ehliyetinden yoksun bırakmamaktadır. Fiil ehliyeti ise, kişinin kendi iradesiyle ve kendi arzusuyla hak ve borçlar altına girmesini ifade eder. Ancak, kanunda belirtilen şartları taşıyan kişiler fiil ehliyetine sahiptir. Erginlik, temyiz kudreti (ayırt etme gücü) ve kısıtlı olmama bu şartlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Dural/Tufan Ögüz, *Türk Özel Hukuku Cilt 2 Kişiler Hukuku*, 16. bs., Filiz Yayınları, İstanbul 2015, s. 47-52; Jale G. Akipek/ Turgut Akıntürk/Derya Ateş, *Türk Medeni Hukuku Başlangıç Hükümleri Kişiler Hukuku*, , C. 1, 12. bs., Beta Yayınları, İstanbul 2015, s. 267-268.

²²⁷ Cin/Akyılmaz, s. 293.

²²⁸ Cin/Akyılmaz, s. 294.

²²⁹ Ansay, s. 70.

İslam hukukunda, eksik (kâsır) vücut ehliyetinin söz konusu olduğu durumlar, cenin halinde olma ve kölelik durumlarıdır. Ceninin, doğum sırasında tek başına bir kişilik kazanacağı hesap edilerek, daha oluşum zamanından itibaren, eksik bir vücut ehliyetine sahip olduğu görülmektedir. Bu eksik vücut ehliyetinden kasıt, lehindeki bazı haklara sahip olması (içtihatlar göre; miras, vasiyet, vakıf ve neseb) ve borç altına girememesidir. Cenin²³⁰’in bu haklara sahip olması için gerçekten veya hükmen sağ doğmuş olması gerekir²³¹.

Köleler de eksik vücut ehliyetinden dolayı miras ve mülkiyet haklarına sahip olamamışlardır. Bu durumlar haricinde İslam hukukunda, sağ ve hür olarak doğan herkes tam vücut ehliyetine sahiptir²³². Bu kişiler, satım, kira, miras gibi sözleşme ve hukuki işlem sonucu her türlü hakkı kazanabilirler. Ayrıca, haksız fiillerden doğan tazminat borçları, öşür ve haraç gibi, kamu düzenini ilgilendiren mali borçlardan da sorumlu olurlar. Sağ ve tam doğan herkes ise tam vücut ehliyetine sahiptir²³³.

İslam’da eda ehliyeti, günümüz hukukunda fiil ehliyetinin karşılığıdır. Kişinin kendisi için gerekli olan işlemleri kimsenin izin ve yetkisine gerek duymadan yapabilmesini ifade etmektedir. Kişinin eda ehliyetinin olması için, vücut ehliyetinde olduğu gibi, sadece sağ doğmuş olma şartı yetmemekte, bununla beraber başka şartlar da aranmaktadır. İslam hukukunda da eda ehliyeti günümüzdeki gibi tam ve eksik eda ehliyeti olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır²³⁴.

Tam (kâmil) eda ehliyeti için İslam hukukunda aranan 3 temel şart vardır. Bu şartlar: kişinin ayırt etme gücüne (temyiz kudretine) sahip olması, baliğ²³⁵ olması (biyolojik olgunluk) ve reşit olmasıdır (akli ve fikri olgunluk). Bu şartları taşıyan tam

²³⁰ Anne karındaki çocuk. Bkz, Mustafa Uzunpostalcı, “Cenin” maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 7, İstanbul 1993, s. 369.

²³¹ Karaman, *Mukayeseli 1*, s. 255-256; Ali Bardakoğlu, “Ehliyet” maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 10, İstanbul 1994, s. 535; Cin/Akyılmaz, s. 294.

²³² Cin/ Akyılmaz, s. 294-295.

²³³ Muhammed Ebu Zehra, *İslam Hukuku Metodolojisi*, (çev. Abdulkadir Şener), 13. bs., Fecri Yayınları, Ankara 2017, s. 285-286; Cin/ Akyılmaz, s. 295.

²³⁴ Karaman, *Mukayeseli 1*, s. 254; Cin/ Akyılmaz, s. 295; Cin/Akgündüz, s. 447.

²³⁵ Bülüğa eren, reşid, erişmiş, yetişen. Bkz. Devellioğlu, s. 79. Baliğ olmada, yani biyolojik olgunluğa erişmede her iki cins için alt ve üst sınırlar belirlenmiştir. Örneğin, Mecelli-i Ahkâm-ı Adliye’de, alt sınır kızlarda 9 erkeklerde 12’dir. Üst yaş sınırı ise, İslam fıkıh bilginlerinin ekserisine göre (İmam Muhammed ve Ebu Yusuf da dahil) her iki cins için 15 olarak tespit edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Bardakoğlu, “Bülüğ” maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul 1992, s. 413-414; Cin/Akyılmaz, s. 296-298.

eda ehliyetine sahip kişiler, mali yönü olan sözleşmeleri kapsayacak şekilde bütün hukuki işlemleri yapabilirler²³⁶.

Eksik (kâsır) eda ehliyeti olan kimseler ise, mümeyyiz küçükler, matuh²³⁷ lar ve sefih²³⁸ lerdir. Bu kişiler, yapacakları hukuki işlemler için üç gruba ayrılır²³⁹. Eksik eda ehliyeti olan kişiler, mutlak olarak kendi lehlerine olan işlemleri kimsenin izin ve onayı olmaksızın yapabilirler. Mutlak olarak aleyhine olan işlemleri ise, hibe ve kefalet gibi, kanuni temsilcilerinin izni olsa dahi yapamazlar. Lehlerine veya aleyhlerine sonuçlanması belirsiz olan işlemleri ise, kanuni temsilcilerinin izniyle yapabilirler²⁴⁰.

Dolayısıyla, herhangi bir şey konusunda kendi adına tasarrufu mümkün olan herkesin (tam ehliyetli olma durumunda), o konuda başkası adına vekil olması da mümkündür²⁴¹. İslam hukukunda hür, köle, erkek, kadın, Müslüman ve zimmî olunmasına bakılmaksızın her kişi vekil tayin edebilir. Müslüman biri müste'men²⁴² olan birini, İslam ülkesinde veya harp ülkesinde vekil tayin edebilir. Konuyla ilgili bir hadis-i şerif ise şöyledir: *“dâr-ı harbte bulunan veyahut dâr-ı İslam'da müste'men olan harbîyi müslimin tevkili caizdir, suretindedir”*²⁴³.

Şer'îat tarafından vekil olması yasaklanmış kabul edilen kimseler vekillik görevini icra edememektedir. Örnek olarak, evlenme akdi için çocuğun, delinin, İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'ye göre kadının vekillik yapması kabul edilmemektedir²⁴⁴.

²³⁶ Ebu Zehra, s. 285; Cin/Akyılmaz, s. 295-298.

²³⁷ Ateh getirmiş, bunamış, bunak. Bkz. Devellioğlu, s. 678.

²³⁸ Zevk ve eğlenceye düşkün, parasını pulunu israf eden akılsız. Bkz. Devellioğlu, s. 1085; Malını boş yere ve faydasız olarak harcayıp, savurganlık ile malvarlığını tüketen kişi. Saflığından dolayı, yaptığı işlem sonucunda kârını ve zararını tespit edemeyen ve bu yüzden alışverişlerinde aldatılan kimse. Bkz. Pakalın, *Cilt 3*, s. 142; Erdoğan, s. 499.

²³⁹ Ansay, s. 71-73; Cin/Akyılmaz, s. 298; Aydın, *Hukuk Tarihi*, s. 216.

²⁴⁰ Ebu Zehra, s. 289; Ansay, s. 70-73; Cin/Akyılmaz, s. 298-299.

²⁴¹ Zuhaylî, *İslâm Cilt 6*, s. 215.

²⁴² Kendisine eman verilen kimse. Başka bir milletin ülkesine eman, yani müsaade (pasaport) ile giren kimse. Osmanlı Devleti ile barış halinde olan veya yapılan sözleşmeyle memleket içinde yaşayan yabancılar hakkında kullanılan ifadedir. Bkz. Pakalın, *Cilt 2*, s. 631; Erdoğan, s. 431.

²⁴³ Buhârî, s. 86.

²⁴⁴ İbn Rüşd, s. 294.

Vekil tayin edilirken, tayin edilecek kişinin hukuk alanında bilgili olması, idrak gücünün olması ve muhakeme yapabilmesine dikkat edilir²⁴⁵.

Fıkıh alimleri, hastanın, kadının ve hazır bulunmayan erkeğin, bizzat kendilerinin yapabildikleri işlerde başkalarını vekil olarak tayin etmeleri hususunda görüş birliği içindedir. Ancak, hazır bulunan ve hasta olmayan erkeğin vekil tutup tutamayacağı hususunda görüş ayrılıkları mevcuttur. İmam Mâlik ile İmam Şâfî'ye göre caizdir. Ebû Hanîfe ise, “erkek olsun, kadın olsun, hasta olmayan bir kimsenin hazır bulunduğu bir işte vekil tutması caiz değildir. Ancak, eğer kadın dışarı çıkmak itiyadında değilse, vekil tutabilir” demiştir²⁴⁶.

Ebû Hanîfe'ye göre, yaşlı, hasta ve yolcular hariç, diğer kişilerin tayin edecekleri vekilin kabul veya reddi karşı tarafın rızasına bağlıdır. İmam-ı Şâfî, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed (İmâmeyn²⁴⁷) ise, vekil tayininin geçerlilik kazanması için karşı tarafın rızasını gerekli görmemişlerdir²⁴⁸.

Mecelle'de de, ikinci görüş benimsemiştir²⁴⁹. Mecelle'nin 1516. maddesine göre, “Müddeî ve müddeâaleyhden her biri dilediğini husumete tevkil edebilir, diğerinin rızası şart değildir”²⁵⁰.

Bir kişi, mümeyyiz çocuğu vekil olarak tayin edebilir. Kişinin, kadıyı da vekil tayin etmesi caizdir. Kadı, vekilliği aldıktan sonra görevden ayrılrsa dahi, husumete vekaleti devam eder²⁵¹.

Öğretide bir kişinin, davasını iki vekil aracılığıyla takip ettirmesinin mümkün olduğu kabul edilmiştir. Ebu Hanife, İmam Muhammed ve Ebu Yusuf'a göre, tayin

---

²⁴⁵ Atar, *İslam Adliye*, s. 131.

²⁴⁶ İbn Rüşd, s. 294.

²⁴⁷ Ebu Yusuf (183/799) ile İmam Muhammed (189/805). Hanefi mezhebinin kurucusu Ebu Hanife'nin iki öğrencisi için kullanılan tabirdir. Mezhep fikrinin teşekkülünde büyük katkıları olan iki alim, birlikte mezhebin imamı olarak anılırlar. Bkz. Erdoğan, s. 248; Salim Ögüt, “İmâmeyn” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 22, İstanbul 2000, s. 207.

²⁴⁸ Serahsî, s. 3; Atar, *İslam Adliye*, s. 129.

²⁴⁹ Atar, *İslam Adliye*, s. 129.

²⁵⁰ Mecelle, m. 1516.

²⁵¹ Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l Hükkâm Şerhu Mecelleti'l Ahkâm*, C. 3, 1. bs., DİBY, İstanbul 2016, s. 2579.

edilen vekillerden biri mahkemede hazır olursa, münferiden davanın takibini isteyebilir. Böyle bir işlemin caiz olduğunu belirtmişlerdir²⁵².

Bir kişi, diğerini dava vekili olarak tayin eder ve o kişiye, her ne yaparsan, o caizdir, der ve vekil de başka bir kişiyi vekil olarak tayin ederse; son olarak tayin olunan kişinin vekaleti de geçerli olur. İkinci vekil, vekilin vekili sıfatıyla görevli olmaz. İkinci vekil, ilk kişinin vekili olarak görev yapar. Birinci vekilin, ölümü, azledilmiş olması gibi durumlarda dahi, ikinci vekil azledilmiş kabul edilmemektedir. Ancak, önce müvekkil ölürse, her iki vekil de azledilmiş olur²⁵³.

Ebu Hanife'ye göre, icap ve kabul olmadıkça, vekalet gerçekleşmiş olmaz. Örneğin, icap yapıldıktan sonra vekil, kabulde bulunmayıp icabı reddederse, icabın herhangi bir geçerliliği kalmamaktadır. Müvekkil, “şu arazimi satman için seni vekil tayin ettim” der ve daha sonra da, vekil olarak tayin edilen kişi, “vekilliği kabul etmem” derse vekalet gerçekleşmez. Ayrıca, vekaletin gerçekleşmesi için kabul beyanının zımni bir şekilde yapılması da yeterli olmaktadır. Örneğin, bir kişi diğerini, seni malı satmaya tevkil ettim derse, karşı taraf da susup sonrasında malı satmak için girişimde bulunursa, vekalet kurulmuş olur²⁵⁴.

Hakkında vekalet verilen şeyin, herkesin faydalanmasının serbest olduğu şeylerden birinin olmaması gerekir. Birinin, başka birini ot toplamak, su çekmek, odun kırdırmak gibi işler için vekil tayin etmesi geçerli değildir. Hanefîlere göre, bu şeyler için vekalet verilmesi durumunda, bunlar vekile ait olur. Müvekkilin bu şeylerde bir hakkı olmaz. Şafîîlerin kabul ettiği görüş ise, tam tersidir. Şafîîlere göre, bu gibi konularda da vekalet verilmesi caizdir²⁵⁵.

5. Vekilin Tasarrufları

Davaya vekalet, yani husumete vekalet caizdir. Kişilerin ikrar, inkar veya bir hakkı savunmaya yönelik mahkeme huzurunda vekil tayin etmesi İslam hukukunda

²⁵² Serahsî, s. 2; Atar, *İslam Adliye*, s. 130.

²⁵³ Burhânîpûrlu Şeyh Nizam, *Fetâvâyî Hindîyye*, (çev. Mustafa Efe), C. 7, 1. bs., Akçağ Yayınevi, s. 284-285.

²⁵⁴ Bilmen, *Kamusu Cilt 6*, s. 312.

²⁵⁵ Zuhaylî, *İslâm Cilt 6*, s. 216.

kabul edilmiştir. Dava edilecek konunun neyle ilgili olduğu açıklanmalı ya da müvekkil tarafından vekilin, hangi işle uğraşacağı belirtilmelidir²⁵⁶.

Kadının huzurunda, mahkemelerde dava açmak için vekil olarak tayin edilen kişiler, Hanefilerin çoğunluğuna göre, had ve kısas cezalarının dışında, kendi müvekkillerinin aleyhine ikrar yapabilmektedir²⁵⁷.

Vekilin, davacının veya davalının vekili olması ikrar hakkını elinden almamaktadır. Davacının vekili, davacının dava konusu yaptığı malları aldığını veya borçluyu borcundan muaf tuttuğunu ikrar edebilir. Davalının vekili, davalı üzerinde hakkın sabit olduğunu kadının karşısında ikrar edebilir²⁵⁸.

Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre, kadının yanında edilmeyen ikrar geçerli kabul edilmemiştir. Ebu Yusuf'a göre ise, “*kadının haricinde, başkasının karşısında yapılan ikrar da geçerlidir. Çünkü müvekkil, vekili kendisini temsil etmesi için tayin etmiştir. Kıyasa uyan durum da böyledir. Husumete vekalet, tartışmayı gerektirir. İkrar ise, sulh içinde olmayı gerektirir. Bu iki durum birbirinin zıddıdır*”²⁵⁹. İmam Şafî ve İmam Malik'e göre ise, “*Vekaletin mutlak olduğu durumlarda müvekkilin aleyhine ikrarı barındırmaz. Bir dava için birisi vekil olarak tayin edilirse, onun müvekkilinin aleyhine ikrarı kabul edilmez*”²⁶⁰.

Dava için vekil olarak tayin edilmiş olan kişi, müvekkilini savunmasının yanı sıra, bir hakkı açıklamak ve gerçeği ortaya çıkarmak için davacının iddiasını cevaplamakla sorumludur. İddialara karşı vereceği cevap ikrar veya inkar şeklinde olabilir²⁶¹. Husumete vekil olan kişinin, borç veya belirli bir şeyi müvekkili yerine, teslim alması da caiz görülmüştür²⁶².

---

²⁵⁶ İbrâhim Halebî, Mültekâ Tercümesi Mevkûfât, (çev. Ahmet Davutoğlu), C. 2, Sağlam Kıtabevi, İstanbul 1983, s. 144-145.

²⁵⁷ Zuhaylî, *İslâm Cilt 6*, s. 229; Bilmen, *Kamusu Cilt 6*, s. 348.

²⁵⁸ Halebî, s. 146; Zuhaylî, *İslâm Cilt 6*, s. 229.

²⁵⁹ Halebî, s. 146; Zuhaylî, *İslâm Cilt 6*, s. 230-231; Bilmen, *Kamusu Cilt 6*, s. 348.

²⁶⁰ Zuhaylî, *İslâm Cilt 6*, s. 230.

²⁶¹ Serahsî, s. 4; Zuhaylî, *İslâm Cilt 6*, s. 229.

²⁶² Halebî, s. 145.

Vekilin, bir kişinin suçlu olduğunu bile bile bu kişiyi savunması, İslam hukukunda caiz görülmemiştir²⁶³. Kur'an-ı Kerim'de ve hadis-i şeriflerde bu konu açıklanmıştır. Kur'an-ı Kerim'de konuyla ilgili bir ayet şöyledir: *“İnsanlar arasında Allah'ın sana gönderdiğine göre hükmedesin diye hakkı içeren kitabı sana indirdik; hainlerden taraf olma!”*²⁶⁴.

Haksız yere bir şeyi iddia eden kişinin durumuyla ilgili birkaç tane hadis-i şerif ise şöyledir: Ebû Zerr el Gıfarî (r.a.)'den rivayete göre, bizzat kendisi Rasulullah (s.a.v.)'dan şöyle işitmiştir: *“Kim hakkı olmayan ve kendisine ait olmayan bir şeyi, kendisinin imiş gibi iddia edip elde etmeye çalışırsa, o kimse bizden değildir ve ateşteki oturacağı yere hazırlansın”*²⁶⁵.

Başka bir hadis-i şerif de ise, İbn Ömer (r.a.)'den rivayete göre, Rasulullah şöyle buyurmuştur: *“Kim, haksız bir davaya yardım ederse veya zulme yardımcı olursa, o işten tevbe edip vazgeçinceye kadar Allah'ın gazabındadır”*²⁶⁶.

Gayretli'ye göre, konuyla ilgili, Kur'an-ı Kerim'in ayetini ve hadis-i şerifleri yorumlarken dikkat edilmesi gereken hususlar vardır. Bu nasslardan çıkarılabilecek sonuç, suç işleyen bir kişiyi suç işlememiş duruma koymamaktır. Burdan, suç işleyenin savunulamayacağı anlaşılmamalıdır. Vekilin vazifesi, gerçeğin açığa çıkmasını sağlamaktır. Suçlu, suç işlese dahi, bu kişinin belli haklarını savunmak, vekilin görevidir. Çünkü, suç işleyenin insan olmasından dolayı sahip olduğu haklar vardır²⁶⁷.

Vekilin, vekaleti yaptığı sırada, vekil olmasından ötürü elde ettiği her şeyi müvekkile vermesi gerekir. Vekalet ilişkisinde, normal olarak yapması gereken şeyleri yapması gerekir²⁶⁸.

---

²⁶³ Gayretli, “İslam”, s. 11.

²⁶⁴ Kur'an-ı Kerim, Nisâ: 105.

²⁶⁵ İbn-i Mâce, *Sünen-i İbn-i Mâce Tercemesi*, (haz. Abdullah Parlıyan), C. 2, Konya Kitapçılık, İstanbul 2017, s. 74-75.

²⁶⁶ Mâce, s. 75.

²⁶⁷ Gayretli, “İslam”, s. 11-12.

²⁶⁸ Songür, s. 243.

6. Vekalet Ücreti

İslam hukukunda vekaletin ücretli olup olmaması, vekalet ilişkisinin geçerliliğine zarar vermez. İslam hukukçuları arasında, vekilin yaptığı işten dolayı ücret alabilmesi hususunda bir görüş ayrılığı yoktur²⁶⁹. Peygamber Efendimiz (s.a.v.), zekat toplama memurlarını zekatları toplamaları için gönderir ve onların yaptığı iş sonucu ücret verirdi. Bu konuyla ilgili, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’e amca çocukları şöyle demiştir: “Zekatları toplamak üzere bizleri göndersen de onların sana ödedikleri gibi biz de ödesek ve onların aldıkları ücreti biz de alsak”²⁷⁰.

Konuyu bir hadis-i şerifle örneklendirebiliriz. İbni Hacer şöyle der: Bu meşhur bir durumdur. Buharî ve Müslim’de Ebu Hureyre’den şöyle rivayet edildiğine göre, Peygamber Efendimiz (s.a.v.) zekat toplamak için görevliler göndermiştir. Ayrıca yine, Buharî ve Müslim’de Ebu Humeyd es-Saidî’nin rivayetine göre, “Peygamber (s.a.v.) Ezdlilerden İbnü’l-Lutbiyye diye bilinen bir adamı zekat toplamak üzere görevlendirmiştir”²⁷¹.

Vekalet, bağlayıcı olmayan bir akittir. Vekilin, bunu yerine getirmesi vacip değildir. Bundan dolayı vekaletin ücretli olması caizdir. Şehadet ise, böyle değildir. Şahidin, görevini yerine getirmesi onun için farzdır. Dolayısıyla, şahitlik için ücret alınmaz²⁷².

Vekilin, vekalet ilişkisinden dolayı gerçekleştirdiği iş için alacağı bedelin mahiyetiyle ilgili görüş farklılıkları mevcuttur. Bedelin ücret mi yoksa cuâle²⁷³ mi olduğu tartışmalı bir konudur. Ancak, tam bir ittifak olmamakla beraber, hem ücret hem de cuâle karşılığı vekalet ilişkisinin kurulabileceği kabul edilmiştir. Vekillik, ücret için yapıldığı takdirde, vekil müvekkilini temsil edip görevini tamamlayınca

²⁶⁹ Zuhaylî, *İslâm Cilt 6*, s. 212; Bilmen, *Kamusu Cilt 6*, s. 328; Gayretli, “İslam”, s. 13; Öztürk, “Avukatlık”, s. 47.

²⁷⁰ Zuhaylî, *İslâm Cilt 6*, s. 212-213.

²⁷¹ Zuhaylî, *İslâm Cilt 6*, s. 212.

²⁷² Zuhaylî, *İslâm Cilt 6*, s. 213; Songür, s. 241.

²⁷³ Yapmak, etmek anlamlarındaki ca’l kökünden türeyen cuâle, bir fıkıh tabiri olarak bir iş karşılığında ödenecek ücret. Böyle bir işi yapmayı taahhüt etmek. Ödül koymak, mükafaat vermek. Cuâlede ücret vaad eden kişiye câil, iş yapan kişiye de âmil denir. Bkz. Mehmet Akif Aydın, “Cuâle” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul 1993, s. 77; Erdoğan, s. 79.

ücret için hak kazanır. Cuâle için yapılırsa, bu bedeli kazanmak için davayı kazanmak gerekecektir²⁷⁴.

Vekil, müvekkili ile vekalet ilişkisi kurulmadan önce ücret tespit edebilir. Vekalet akdi için önceden bir ücret tespit edilmişse, vekil bu ücreti alacaktır. Ancak, ücret karşılığında vekalet tesis edilmiş ve miktar kararlaştırılmamışsa, vekil ecr-i misil talep edebilecektir. Dahası, vekalet ücret karşılığı yapılmışsa, müvekkil vekiline verdiği süre bitmeden vekaleti bırakmamasını, eğer vekaleti bırakırsa ücret ödemeyeceğini söyleyebilir²⁷⁵.

7. Vekaletin Sona Ermesi

Vekalet çeşitli şekillerde sona ermektedir. Müvekkilin vekilini azletmesi, vekalette gözetilen amacın son bulması, vekalet verdiği konuda müvekkilin bizzat tasarrufta bulunması, vekil veya müvekkilin irtidat²⁷⁶ edip darü'l harbe sığınması, vekil veya müvekkilin ehliyetlerini kaybetmesi, teaddi (haksızlık yapmak, sınırı aşmak) ve diğer bazı hallerde vekalet ilişkisi sonlanmış olur²⁷⁷.

a) Müvekkilin Vekilini Azletmesi

Müvekkilin vekilini azletmesi durumunda, vekalet ilişkisinin son bulacağı hususunda bir görüş birliği mevcuttur. Vekalet akdi, lazım olmayan akit²⁷⁸ olduğu için, yapısı gereği feshedilebilir²⁷⁹.

²⁷⁴ Gayretli, "İslam", s. 13; Öztürk, "Avukatlık", s. 47.

²⁷⁵ Zuhaylî, *İslâm Cilt 6*, s. 213; Bilmen, *Kamusu Cilt 6*, s. 328; Atar, *İslam Adliye*, s. 130; Gayretli, "İslam", s. 13.

²⁷⁶ Riddet olarak da ifade edilen, irtidatın sözlük anlamı, "bir şeyden başka bir şeye dönmek" demektir. İrtidat, herhangi bir baskı ve hata olmadan, İslam'ı terketmek, Müslümanlığın gerekli kıldığı ilkeleri reddetmek, alay etmek olarak ifade edilmektedir. Müslüman olan bir kişinin, dinini terketmesi ya da başka bir dini benimsemesidir. İrtidat, şüphe sonucu olmuşsa, mürted olana, yani dinden dönen kişiye hakikat anlatılır. Kişinin kafasındaki şüphe giderilmeye çalışılır. Tekrar Müslüman olması konusunda öğüt verilir. Müslüman olmayıp küfründe ısrarcı olursa ölüm cezasına çarptırılır. Bkz. Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*, (çev. Ahmet Efe ve diğerleri), C. 7, Risale Yayınları, İstanbul 2012, s. 462; Karaman, *Mukayeseli 1*, s. 205-206; İkinci, *Serüveni*, s. 340-341.

²⁷⁷ Zuhaylî, *İslâm Cilt 6*, s. 257-262.

²⁷⁸ Akitleri birçok açıdan sınıflandırmak mümkündür. Bu sınıflandırmalardan en yaygın olanları şunlardır: Meşruiyet bakımından, sıhhat bakımından, ayna bağlılık bakımından işlerlik bakımından, bağlayıcılık bakımından, karşılıklı olması bakımından ve şekil bakımından. Bağlayıcılık bakımından akitler, lazım ve lazım olmayan akitler olarak ayrılır. Lazım akitler, akdin taraflarını bağlayan, tek veya iki tarafın rızasıyla bozulamayan akitlerdir. Lazım olmayan

Yapılan azil işleminin geçerliliği hususunda mezheplerin farklı görüşleri mevcuttur. Hanefilere göre, iki şart gerekmektedir. Bunlardan ilki, vekilin azledildiğini bilmesidir. Malikiler tarafından kabul edilen ve Ahmed bin Hanbelden gelen bir rivayete göre de bu şart aranmaktadır. Diğer şart ise, tevkile başka bir kişinin hakkının taalluk etmemiş olması gerekir²⁸⁰.

Hanefilere göre ilk şart, azletme işlemi, yapılan akdin feshedilmesiyle sonuçlandığı için vekilin azledildiğini bilmesidir. Azlin bilinmesi, çeşitli şekillerde gerçekleşebilir. Bunlar: vekilin huzurunda, vekile yazılı bir bildirimle, elçi gönderilmesiyle veya iki kişinin bildirmesiyle gerçekleşebilir. Vekilin azlolduğu mektupla bildirildiği takdirde, azil yazısının vekile vardığı anda vekil azledilmiş olur. Elçiyle azil gerçekleşmişse; elçinin, beni filan kişi gönderdi ve ben onu vekaletten azlettim demesiyle vekil azledilmiş olur. Elçinin, adil olup olmaması, hür ya da köle olması, küçük veya büyük olması arasında bir fark yoktur. İki kişi olduğu durumlarda bu kişilerin adil olup olmadığına bakılmaz. Ancak bir kişi görevlendirilirse, bu kişinin adil olması gerekir. Bütün İslam alimlerine göre, bu durumda vekil azledilmiş olur. Çünkü, uygulamada tek bir kişinin beyanı kabul edilir²⁸¹.

Vekilin vekalet görevinden kendi rızasıyla istifası halinde, müvekkilin hakkını korumak ve aldatılmasını önlemek için, durumu müvekkile bildirmenin şart olduğu konusunda mezheplerce görüş birliği mevcuttur. Bütün fukaha bu görüştedir. Ebû Hanife, vekaleti bırakmak için, müvekkilin hazır olması şartını aramıştır²⁸².

Hanefilere göre diğer şart, tevkile başkasının hakkının taalluk etmemesi gerekir. Başkasının hakkının taalluk etmesi durumunda, hak sahibinin rızası aranır²⁸³.

---

akitler ise, iki taraf için ya da taraflardan sadece biri için bağlayıcı olmayan akitlerdir. Bozma hakkı bulunan taraf açısından, istenildiği zaman bozulabilen akitlerdir. Bu akitler, yapılarından ötürü, taraflardan birini veya her ikisini bağlamaz (hakkında lazım olmaz). Vekalet, şirket, vedia, ariyet ve hibe bu tür akitlerdendir. Bkz. Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, C. 2, 9. bs., İz Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 269; Aydın, *Hukuk Tarihi*, s. 382-386.

²⁷⁹ Zuhaylî, *İslâm Cilt 6*, s. 257.

²⁸⁰ Şeyh Nizam, s. 324; Zuhaylî, *İslâm Cilt 6*, s. 257-258; Gayretli, “İslam”, s. 17.

²⁸¹ Şeyh Nizam, s. 324; Zuhaylî, *İslâm Cilt 6*, s. 258.

²⁸² Şeyh Nizam, s. 324; Zuhaylî, *İslâm Cilt 6*, s. 258; İbn Rüşd, s. 296.

²⁸³ Bilmen, *Kamusu Cilt 6*, s. 354; Zuhaylî, *İslâm Cilt 6*, s. 258.

b) Vekalet Verdiği Konuda Müvekkilin Bizzat Tasarrufu

Müvekkilin başka birini tayin ettiği bir işi, daha sonradan bizzat kendisinin halletmesi durumudur. Örneğin, bir kişinin başka birine, bir şeyi satması hususunda vekalet vermesi sonrasında bunu kendisinin satması durumunda, vekaletin son bulacağı ittifakla kabul edilmektedir. Bu durumda, vekalet konusuz kalır. Azledildiğinden haberi olmasa bile, vekil azledilmiş olur²⁸⁴.

c) Vekil veya Müvekkilin İrtidat Edip Darü'l-Harbe²⁸⁵ e Sığınması

Hanefi fıkıhçılar, müvekkilin irtidat edip darü'l-harbe sığınması hususunda vekaletin son bulacağı konusunda, görüş birliği içinde değildir. Ebû Hanife, böyle bir durumda o kişi harbî²⁸⁶ olacağı için vekilliğin sona ereceğini kabul etmektedir. Zira, kafirler İslam hükümlerine göre, ölü hükmündedir. Ancak Ebû Hanife, mürtedin tasarruflarının askıda olduğunu söyler. Mürted, tekrar Müslüman olursa vekalet ilişkisi geçerli olur²⁸⁷.

Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise, müvekkilin irtidat edip darü'l-harbe sığınması vekalet ilişkisini sona erdirmez. Çünkü, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre mürtedin yaptığı tasarruflar geçerlidir. Vekalet ancak, irtidat dolayısıyla öldürülmesi veya kadının darü'l-harbe sığındığına karar vermesiyle son bulur²⁸⁸.

Vekilin irtidat etmesi durumunda, vekil darü'l-harbe sığınmırsa, Hanefi hukukçuların ekserisine göre, kadı bu kişinin darü'l-harbe sığındığı konusunda karar vermediği süre boyunca, vekaletten azlolmaz²⁸⁹.

²⁸⁴ Serahsî, s. 50; Halebî, s. 148; Zuhaylî, *İslâm Cilt 6*, s. 258-259.

²⁸⁵ Kafir olan hükümdarlardan birinin hükmünün geçerli olduğu yerler. Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında, sözleşme yapılmamış olan yerler hakkında kullanılan bir terimdir. İslamiyet'e göre, dünya, darü'l-harb ve darü'l-İslâm olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Bkz. Pakalın, *Cilt 1*, s. 398.

²⁸⁶ Osmanlı Devleti ile savaş durumunda olan, daha doğrusu henüz sulh sözleşmesi yapmamış devletlerin tebaası hakkında kullanılan tabirdir. Bkz. Pakalın, *Cilt 1*, s. 738; Ahmet Özel, "Harbî" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 16, İstanbul 1997, s. 112.

²⁸⁷ Halebî, s. 148; Zuhaylî, *İslâm Cilt 6*, s. 260.

²⁸⁸ Zuhaylî, *İslâm Cilt 6*, s. 260.

²⁸⁹ Halebî, s. 327-328; Zuhaylî, *İslâm Cilt 6*, s. 260.

Malikilere göre, vekilin irtidat ettiği durumlarda, vekilden tövbe istendiği günlerde azlolur. Tövbe etme günleri bittikten sonra, Müslüman olmaz veya bir engelden dolayı öldürülemeyecek olursa, müvekkilin irtidatı ile vekil azledilmiş olur. Şafî ve Hanbelîlere göre, ister darü'l harbe sığınmış olsun ister darü'l İslam'da bulunsun, vekilin irtidatı ile vekalet ilişkisi son bulmaz. Çünkü irtidat, daha önceden verilmiş olan vekalet yetkisine engel değildir. Diğer küfür sebepleri gibi, irtidat da vekalet ilişkisini bitirmeyecektir. Müvekkilin irtidat etmesi durumunda ise, tasarruf yetkisinin olduğu konularda, Hanbelîlere göre, vekalet ilişkisi devam eder. Şafîlerin de kabul ettiği görüş böyledir²⁹⁰.

d) Vekil veya Müvekkilin Ehliyetlerini Kaybetmesi

Vekil, müvekkilin isteği ve ehliyetiyle tayin edildiği için ölüm sonucu ehliyetin kaybedileceği konusunda mezheplerce görüş birliği vardır. Müvekkil veya vekilin ölümü arasında, vekalet ilişkisinin sonlanması bakımından bir fark yoktur²⁹¹.

Hanefî, Şafî ve Hanbelîlere göre, vekalet sözleşmesinin taraflarından birinin, karşı tarafın ehliyetini kaybettiğini bilmesi gerekmez²⁹². Malikilere göre, vekil durumu bilmedikçe müvekkilin ölümü ile azledilip azledilmeyeceği tartışmalı bir konudur. Kimisi bozulur, kimisi bozulmaz demektir²⁹³.

Daimi akıl hastalığından dolayı da vekalet ilişkisinin sona ereceği konusunda mezheplerce görüş birliği mevcuttur. İmam Ebu Yusuf'a göre, bu süre bir aydır. Çünkü, bir ay süren akıl hastalığı ile Ramazan orucunun düşeceğini belirtmiştir. İmam Muhammed'e göre ise, bu süre bir yıldır. Çünkü, bir yıl boyunca devam eden akıl hastalığı ile bütün ibadetler düşecektir²⁹⁴.

Şafîler, baygınlık durumunu da delilik gibi kabul etmişlerdir. Diğer mezhepler ise, bayılmanın tasarruf yetkisini ortadan kaldırmayacağını kabul etmiştir. Ayrıca

²⁹⁰ Zuhaylî, *İslâm Cilt 6*, s. 260.

²⁹¹ Şeyh Nizam, s. 324; Zuhaylî, *İslâm Cilt 6*, s. 259.

²⁹² Serahsî, s. 13; Zuhaylî, *İslâm Cilt 6*, s. 259.

²⁹³ İbn Rüşd, s. 296-297; Zuhaylî, *İslâm Cilt 6*, s. 259.

²⁹⁴ Şeyh Nizam, s. 327; Zuhaylî, *İslâm Cilt 6*, s. 259.

dört mezhebin ittifakıyla, sefihlik dolayısıyla da ehliyet kaybedilir ve vekalet ilişkisi sona erer²⁹⁵.

e) Teaddi

Vekalet ilişkisinde sınırın aşılması durumunda, Şafîler iki farklı görüşe sahiptir. Birinci görüşe göre, vekilin, vekalet konusu olan şeyde haddi aşması durumunda vekalet ilişkisinin son bulması gerekir. Örneğin, bir kıyafeti satmak için vekil tayin edilen kişi o kıyafete zarar verirse ya da kıyafeti kullanırsa haddi aşmış olur. Bu durumlarda, vekalet ilişkisi sonlanır. Çünkü, vekalet bir emanet ilişkisidir. Emanete ihanet edildiği için vekalet ilişkisi batıl olur. İkinci görüşe göre, vekalet ilişkisi batıl olmamaktadır. Batıl olan şey, emanet kısmıdır ve o kişi tazminatçı haline gelir. Tasarruf geçerliliğini kaybetmez. Hanbeliler de bu ikinci görüşü benimsemektedirler²⁹⁶.

f) Diğer Haller

Vekalet ilişkisine konu olan şeyin değişmesi durumunda vekalet ilişkisi sona erer. Örneğin, müvekkil bir kişiyi, başka birinin bahçesindeki tomurcuklu hurma ağaçlarını almak veya satmak için vekil olarak tayin etse ve ağaçtaki çiçekler yaş veya kuru hurma haline gelse; alınacak ya da satılacak olan şeyin ismi değiştiği için vekalet ilişkisi batıl olur²⁹⁷.

Hanefî ve Şafîlere göre, vekalet ilişkisindeki taraflardan birinin inkarıyla vekalet son bulur. İnkâr, vekaletin reddi anlamına gelmektedir. Hanbelilere göre, inkar ile vekalet geçersiz olmaz²⁹⁸.

Şafîlerle Hanbelilere göre, örneğin on gün süreyle süresi belirlenmiş olan vekalet söz konusuysa, bu sürenin geçmesi ile vekalet son bulur. Hanefîler tarafından kabul edilen görüşe göre ise, bu sürenin geçmesiyle vekalet ilişkisinin son bulmayacağıdır. Hanefîlere göre azil dışında kalan diğer sona erme sebeplerinde,

---

²⁹⁵ Zuhaylî, *İslâm*, s. 259.

²⁹⁶ Zuhaylî, *İslâm*, s. 261.

²⁹⁷ Halebî, s. 330.

²⁹⁸ Zuhaylî, *İslâm Cilt 6*, s. 261.

vekilin sona erme sebebini bilip bilmemesi önemli değildir. Vekalet ilişkisi son bulur²⁹⁹.

C. Klasik Dönem Osmanlı'da Dava Vekilliğinin (Avukatlığın) Oluşumu

Osmanlı'da, Tanzimat'tan önceki dönem, Klasik dönem olarak adlandırılmıştır. Klasik dönem Osmanlı adliye teşkilatının özü, İslam yargılama hukukuna dayanmaktadır. İslam'ın ortaya çıktığı devirden itibaren başlayıp daha sonraki İslam devletleriyle şekillenen İslam yargılaması, Tanzimat dönemine dek Osmanlı Devleti'nin esas yargı sistemini oluşturmuştur. Klasik dönem Osmanlı'da, her konuda olduğu gibi vekalet konusunda da İslam hukukunun hükümlerinin dışına çıkılmamıştır³⁰⁰.

Şer'îye mahkemelerinde görev yapan ve şer'îata göre hüküm veren kadılar, İslam fıkıh kitaplarına göre hüküm vermişlerdir. İslam fıkıh kitaplarının, vekâle bölümlerinde nikah akitlerinde dahi vekil tayin edilebileceği kabul edilmiştir. Vekalet sorumluluk gerektiren, dürüst ve adil insanlara verilmesi gereken bir iş olarak kabul edilmiştir. Ancak Klasik dönem Osmanlı'da bu işi yürütenler, genellikle eğitilmiş kişiler olmamış ve hakkın ortaya çıkmasını tam olarak sağlayamamışlardır. Bu kişiler içinde arzuhalciler eğitilmiş olup vekillik kurumunun oluşumuna katkı sağlamıştır³⁰¹. Tanzimat dönemine kadar geçen süreçte, vekaletle ilgili bir kanun çıkarılmamıştır. Arzuhalciler başta olmak üzere, muhızlılar, ayak kavafları-kağıt kavafları vekaletle uğraşmıştır³⁰². İflas eden ve mahkemeye başvuran, dolayısıyla hukukun nasıl işlediğine vakıf olan tacirler dava vekilliği yapan kişiler arasında yer almıştır³⁰³.

Tanzimat döneminden önce, Klasik Dönem Osmanlı'da dava vekilliği (avukatlık mesleği) kurumsallaşmamıştır. Tanzimat dönemindeki gibi vekillik işini

²⁹⁹ Zuhaylî, *İslâm Cilt 6*, s. 261-262.

³⁰⁰ Aydın, *Hukuk Tarihi*, s. 77; Cin/Akyılmaz, s. 168-169; Durhan, "Ülkemizde", s. 27.

³⁰¹ Öztürk, "Avukatın", s. 52; Durhan, "Ülkemizde", s. 27; Özkorkut, s. 150.

³⁰² Durhan, "Ülkemizde", s. 27; Şener Battal/Nurşen Erdem, "Avukatlık Mesleğinin Türkiye'deki Tarihçesi", *Ankara Barosu Dergisi*, S. 5-6, Y. 42, 1985, s. 676.

³⁰³ Ali Haydar Özkent, "Türk Avukatlığının Tarihine Kısa Bir Bakış", *İstanbul Barosu Mecmuası*, İstanbul 1938, s. 5.

yapanlar, genellikle hukuk eğitimi almış kişiler olmamıştır. Dava vekilliğini, arzuhalciler, muhızrlar, ayak kavafları-kağıt kavafları ve vekil-i müsahhar olarak adlandırılan kişiler yapmıştır³⁰⁴.

1. Klasik Dönem Osmanlı'da Dava Vekilliğinin (Avukatlığın) Temeli Sayılan Meslekler

a) Arzuhalciler

Resmi devlet kurumlarına veya özel şahıslara dilekçe ya da mektup yazıp bununla geçimini sağlayan kişilere arzuhalci denir. Arzuhalciler, okuryazarlığın çok düşük olduğu Osmanlı toplumunda, İstanbul'da ikamet eden veya istek ve şikayetleri için İstanbul dışından gelen Osmanlı halkı için bir aracı olmuştur³⁰⁵.

Dava vekilliğini, meslek olarak yerine getiren kişilerin varlığından önce, Osmanlı Devleti Klasik döneminde bugünkü manasıyla bir savunma mesleği olmamakla beraber, kişilikleri üzerinde titizlikle durulan, çalışmaları rüüs³⁰⁶ almalarına bağlı olan ve bir ocakları bulunan arzuhalciler, Osmanlı halkına yardım etmiş ve dava vekilliğinin temelini oluşturmuştur³⁰⁷.

Osmanlı'da arzuhalcilik özel bir meslek olarak görülmüştür³⁰⁸. Bundan dolayı, arzuhalcilerin bir başı ve ocakları olmuştur. Ocak başındakiler, hukuk eğitimi alan ve ruhsatname ile görev yapan kişilerdi. Arzuhalcilik yapabilmek için, ruhsat alma zorunluluğu vardı. Ruhsatnameler ocak başılar ve ocak zabitleri tarafından verilirdi³⁰⁹.

³⁰⁴ Özkent, Türk Avukatlığının, s. 5; Durhan, "Ülkemizde", s. 27.

³⁰⁵ Ali Haydar Özkent, *Avukatın Kitabı*, İstanbul-Arkadaş Basımevi, İstanbul 1940, s. 4, 47; Özkorkut, s. 150; Seda Örsten Esirgen, "Tanzimattan Cumhuriyete Avukatlık", *AÜHFD*, C. 63, S. 4, 2014, s. 740; Akgün Bilgin, *Osmanlı Yargı Örgütü*, 1. bs., Aristo Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 280.

³⁰⁶ Vezir, beylerbeyi, sancakbeyi, tımar ve zeamet sahipleri dışında, Osmanlı'da mevcut bütün devlet işleriyle evkâf ve hazineden maaş alan her türlü devlet memurlarının atama işlemini anlatan kağıda verilen isimdir. Bunlar rüüs defterlerine kaydolunurdu. Bkz. Erdoğan, s. 486.

³⁰⁷ Osman Kuntman, "Türkiye'de Avukatlık Mesleğinin, İstanbul Barosunun Tarihçesi ve Yabancıların Kurduğu Baro", *İstanbul Barosu Dergisi*, C. 62, S. 4-5-6, Nisan-Mayıs-Haziran 1988, s. 259.

³⁰⁸ Pakalın, *Cilt 1*, s. 90.

³⁰⁹ Aden Betil, "100. Yılında Bir Baro", *İstanbul Barosu Dergisi*, C. 52, S. 1-2-3, Ocak-Şubat-Mart 1978, s. 26-27; Esirgen, "Cumhuriyet", s. 740.

Arzuhalçiler, genellikle bir dükkan köşesinde, kahvehanelerde, medrese ve cami avlularında kurdukları sedirler üzerinde çalışan kişilerdi³¹⁰. Arzuhalçilerin, bilgili, deneyimli ve sözüne güvenilen kimselerden seçilmesine özen gösterilirdi. Bu nitelikleri barındırmayanların, arzuhalçilik yapmasına izin verilmemiştir. Yani, arzuhalçilik izne ve devletin denetimine tabi olan bir kurumdur³¹¹.

Bilgili, deneyimli ve sözüne güvenilen kimseler, daha çok Divan-ı Hümayun ve Babiâli kalemlerindeki kâtiplerden çıktığı için bu kurum, Divan-ı Hümayun ve Babiâli'nin tekeline geçmiştir³¹².

Arzuhalçilik, Çavuşbaşılığa³¹³ bağlıydı. Çavuşbaşılık, bugünkü Adalet Bakanlığına denk gelen bir teşkilatlanmaydı³¹⁴. II. Ahmed Dönemi'nde denetim altında olan arzuhalçiler, arzuhalçibaşı, Divan-ı Hümayun Çavuşları Ocağı'ndan Çavuşlar Emîni ve kâtibinin olduğu heyet karşısında özel bir sınava girerlerdi. Sınavı kazananlara arzuhalçilik yapabildiklerini gösteren "izin tezkeresi" verilirdi. Sınavda, arzuhalçilerin yazım ve imlâ kurallarını ne ölçüde bildikleri ve yazı ve hat sanatı açısından yetenekleri incelenirdi. Arzuhalçilerin, Arapça ve Farsça tamlamaları, kalıpları ve deyimleri bilmeleri gerekirdi³¹⁵.

Devlete ulaşmak, arzuhalçilerle sağlanırdı. Kişiler meramlarını belirtmek için aracı olarak arzuhalçileri kullanırdı. Arzuhalçiler, bilim ile sanattan anlayan ve

³¹⁰ Ali Galip, "Bizim Tarih", *İstanbul Barosu Mecmuası*, S. 49, Y. 5, Ocak 1931, s. 2778; H. Argun Bozkurt, *Hukukun Öyküsü*, Ankara Barosu Yayınları, Ankara 2006, s. 103.

³¹¹ Betil, s. 26-27; Esirgen, "Cumhuriyet", s. 740.

³¹² Pakalın, *Cilt 1*, s. 90; Esirgen, "Cumhuriyet", s. 740; Turan Tanyer, "Eski İstanbul'da Arzuhalçiler", *TBBD*, S. 53, Temmuz-Ağustos 2004, s. 271.

³¹³ Devlet bu kişiler yoluyla suçluları cezalandırır, kanunen alacaklı olan kişilerin alacaklarını ödemeleri için bunları görevlendirir. Çavuşbaşılar, adaletin kolu ve icraî gücün sahibi olmuştur. Çavuşbaşı, ilk dönemlerde Divan-ı Hümayun'da, resmi günlerde, tören ve merasimlerde gelen kişileri karşılamakla ve ağırlamakla görevliydi. Ayrıca, Divan-ı Hümayun'un mübaşiri olup, hükümetin zabıta ve haberleşme işlerini gören ve çavuşların amiri olan kişiydi. Divan günlerinde, elindeki gümüş âsa ile kapıcılar ketdühadısıyla beraber teşrifatçılık yapardı. Ayrıca, Divan-ı Hümayun, adliyeye ilişkin işlerde, tevkif ve hapis görevleri çavuşbaşına verilirdi. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi- Anadolu Selçukluları ve Anadolu Beylikleri Hakkında Bir Mukaddime ile Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan İstanbul'un Fethine Kadar*, C. 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s. 479; Baron von Hammel-Purgstall, "XVII nci Asırda Osmanlı İmparatorluğunda Devlet Teşkilâtı ve Babı- Âli", (çev. Halit İlteber), *İÜHFMD*, C. 7, S. 3-4, İstanbul 1941, s. 576.

³¹⁴ Galip, s. 2779; Kuntman, s. 258.

³¹⁵ Tanyer, s. 271-272; Elvan Topallı, "From the 19th Century up to Present Day Thescribers Parallel to Orientalist Paintings: Its Historical and Sociological Background", *UÜFEFSBD*, S. 18, Y. 11, 2010, s. 63.

namuslu kişiler olarak görev yapardı³¹⁶. İstanbul Arzuhalcilerinin Usul ve Nizamına Dair rûusta bu özellikler belirtilmiştir³¹⁷.

Ahmet Refik, Divan-ı Hümayun'dan arzuhalcibaşına gönderilen rûusu nakletmiştir. İstanbul Arzuhalcilerinin Usul ve Nizamına Dair bu rûusta arzuhalcilerin taşınması gereken özellikler ve şartlar şöyle belirtilmiştir: “*Hâlâ arzuhalcibaşı Osman nam kimsenin verdiği arzuhalinde arzuhalci taifesinden adimülbizaa ve fenni³¹⁸ inşadan bibehre³¹⁹ olan kimseler dükkân ve cami havlilerinde kıraat olunamaz ... Arzuhalci taifesi kadim (eski) den beru Arzuhalcibaşı ve Divan-ı Hümayun çavuşları ocağı zabitanından çavuşlar emini ve katibi marifetiyle müstakim (doğru) arzuhal tahririne (yazımına) kadir hoşnüvis (güzel yazan) ve ehl-i ırz (namuslu) ve şer'i şerife ve kanun-ı münife ve kaide-i miriyeye vakıf (yüce yasalar ve devletin kurallarına vakıf)....*”³²⁰.

Arzuhalciler bir esnaf örgütlenmesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Osmanlı toplumunda, okuryazarlık düşük olduğundan dolayı arzuhalcilerin sayısı ve kazançları çok fazla olmuştur³²¹. Arzuhalciler, dava vekillerinden yaklaşık dört yüzyıl önce var olan bir kurumdur³²². Bu yüzden dava vekilliği görevini arzuhalciler yürütmüştür. Arzuhalciler, dava vekilliği tarihinde önemli bir role sahip olmuştur. Tanzimat'tan önceki dönemde vekillik görevini arzuhalciler üstlenmiştir. Şer'îye mahkemelerinde yazılı savunma yapmışlardır³²³. Arzuhalci tarafından, konuşma üslubundan farklı olan “resmi kitabet” ile metinler yazılmıştır³²⁴.

Herhangi bir kişi, arzuhalciye başvurduğunda, arzuhalci bu kişinin yazdırmak istediği konuyu incelerdi. Bilgisi dahilinde, bu konunun kural ve kaidelere uygun

³¹⁶ Galip, s. 2778.

³¹⁷ Kuntman, s. 258; Galip, s. 2779; Tanyer, s. 272.

³¹⁸ Sanat, bilim. Bkz. Erdoğan, s. 139.

³¹⁹ Mahrum. Bkz. Devellioğlu, s. 112.

³²⁰ Ahmet Refik Altınay, *Eski İstanbul*, 1. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 1998, s. 50; Tanyer, s. 272.

³²¹ Tanyer, s. 271.

³²² Kuntman, s. 257; Galip, s. 2779; Betil, s. 26.

³²³ Betil, s. 26.

³²⁴ Güner, s. 73; Tanyer, s. 271.

olup olmadığına karar verirdi. Konuyu, kural ve kaidelere uygun bulursa, sonrasında daha önceden belli bir şekle göre, kişinin arzuhalini kağıda geçirirdi³²⁵.

Evliya Çelebi, Seyahatname adlı eserinde yazıcı esnafından söz etmektedir. Evliya Çelebi'ye göre, “*Esnafi yazıcıyan dükkan 400, nefer 500; bu tayfa ordu ve pazarda, Sadrazam kapısı'nda arzuhal ve mekatib (mektuplar) yazarlar*”³²⁶. Osmanlı gezgini Evliya Çelebi'nin Seyahatname eserinde belirttiği yazıcılık ve arzuhalcilik işini, bazı yazarlar³²⁷, avukatlık mesleğinin temeli olarak görmektedir³²⁸.

b) Muhzırlar

Osmanlı'da ilk dönemlerde, tamamen serbest olan dava vekilliği görevini kadırla ve kadırların görevlendirdiği nâiblerle sıkı bir temas içerisinde bulunan, günümüzde mübaşir adını alan muhzırlar de yürütmüştür³²⁹. Muhzırlar, genellikle hukuk eğitimi almamış kişilerdir³³⁰. Muhzırların asıl görevi, davalı ve davacıyı mahkeme huzuruna çağırmaktır³³¹.

Bir başka deyişle muhzır, mahkemenin yazısını, davanın taraflarına tebliğ etmek, gelmeyen şahitleri ya da haklarında dava açılan kişileri mahkemeye getirmek için, adli polis görevini icra eden memur olarak görevlendirilmiştir³³².

Nizâmiye mahkemeleri³³³ nin kurulmasına kadar geçen sürede, her türlü mesele ve dava şer'îye mahkemelerinde görülmüştür. Bu mahkemelerde çalışan görevlilerden biri de muhzırlar olmuştur. Muhzırlar, şer'îye mahkemelerinin içinde daimi bir memur olarak görev aldıklarından dolayı, davalarla ve davanın taraflarıyla sıkı bir ilişki içinde bulunmuşlardır. Böylece, muhzırlar şer'îye mahkemelerine

---

³²⁵ Tanyer, s. 271.

³²⁶ Özkent, *Avukatın*, s. 47; Tanyer, s. 275.

³²⁷ Yılmaz, s. 196.

³²⁸ Yılmaz, s. 196; Gayretli, “İslam”, s. 6; Öztürk, “Avukatlık”, s. 48.

³²⁹ Rıza Nur, “Memleketimizde Avukatlık ve İstanbul Barosunun Tarihçesi”, *İstanbul Barosu Mecmuası*, Şubat 1933, s. 4045; Kuntman, s. 261.

³³⁰ Bölükbaşı, s. 31; Nur, s. 4045.

³³¹ Recep Ahıskalı, “Muhzır” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 31, İstanbul 2006, s. 85.

³³² Kuntman, s. 260.

³³³ Tanzimat'tan sonra kurulan ve şer'î meseleler dışındaki davalara bakmakla görevli olan mahkemelerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Macit Kenanoğlu, “Nizâmiye Mahkemeleri” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul 2007, s. 185; Erdoğan, s. 458.

başvuran kişilerin, davalarını idare etmek ve bu kişileri savunmak için dava vekili olarak çalışmışlardır³³⁴.

Muhzır, yerli halktan seçilmiştir. Ücretlerini de davanın taraflarından almıştır. Ayrıca, bir yıllığına berat-ı hümayun³³⁵ ile tayin edilmişlerdir³³⁶. Muhzırlar, mahkemenin başında bulunan kadının hademesi oldukları için, okur yazar olup olmamalarına dikkat edilmemiştir³³⁷.

c) Ayak Kavafları-Kağıt Kavafları

Tanzimat döneminden önce, Osmanlı'da dava vekiline tezvir³³⁸ ve ayak kavafi veya kağıt kavafi isimlerinin verildiği de görülmektedir. Bu tip dava vekillerine, Karamanlı tipi dava vekilleri denilmiştir. Bunun sebebi, bu kişilerin öz Türkçe'yi bozuk bir şekilde konuşmaları ve okuma yazma bilmemeleriydi³³⁹.

Kadından ücret karşılığı iş takibini üstlenip duruşmaların yapıldığı yerlerde dolaşan, kendilerine dava vekili görünümü veren ve sabit bir yerleri olmayan bu kişilere Osmanlı'da, ayak kavafi veya cepleri davalarla ilgili kağıtlarla dolu olduğu için kağıt kavafi adı verilmiştir³⁴⁰.

İstanbul Hukuk Mektebi'nin kurulmasından önceki zamanlarda, Anadolu'da dava vekilliği yapan ayak kavafları veya kağıt kavafları, dava vekilliği yapan ilk esnaflardır. Kadılarla samimi olan bakkallar, başlangıçta mahkemelerde işi olan ahabplarına yardım etmişlerdir. Bu yardım, kadı ile ahabpları arasına yardım amacıyla araya girmek şeklinde olmuştur. Bakkallar işlerin çabuk hallolması için aracılık faaliyetinde bulunmuş ve bu aracılık faaliyetlerinin mükafatını da para kazanarak almıştır. İşlerin çoğalmasıyla aracılık sahası oldukça genişlemiştir. Sonuç

³³⁴ Hamdi Halim, "Cumhuriyet Devrinde Avukatlık Müessesesi", *İstanbul Barosu Mecmuası*, Şubat 1933, s. 4125; Özkorkut, s. 148.

³³⁵ Padişahlara mahsus ferman. Berat-ı şerif adıyla da anılır. Bkz. Erdoğan, s. 51; Mübahat S. Kütükoğlu, "Berat" maddesi, C. 5, İstanbul 1992, s. 473.

³³⁶ Bozkurt, *Hukukun*, s. 104.

³³⁷ Halim, s. 4126.

³³⁸ Yalan dolan. Düzmececik, sahtecilik yapmak, bir şeyi araklayıp aslın o olduğunu iddia etmek. Bkz. Devellioğlu, s. 1290; Erdoğan, s. 579.

³³⁹ Özkent, *Türk Avukatlığının*, s. 5-6; Güner, s. 74; Durhan, "Ülkemizde", s. 27; Öztürk, "Avukatlık", s. 49.

³⁴⁰ Özkent, *Türk Avukatlığının*, s. 5-6; Güner, s. 74.

olarak, vekaletten aldıkları ücret alışveriş yapmalarından daha karlı hale gelmiş ve vekalet işini tercih etmişlerdir³⁴¹.

d) Vekil-i Müsahharlar

İslam muhakeme usulünde, yargılama kadı önünde yapılır ve gıyap müessesesi kural olarak yoktur. Hukuk davasında, davanın taraflarından biri, kadı huzuruna gelmediği takdirde, gelmeyen kişinin gıyabında duruşma yapılmamaktadır. Böyle durumlarda kadı, davaya gelmesi imkansız olan davanın taraflarına vekil tayin ederdi. Davaya tayin edilen vekilin, davanın taraflarıyla ve dava konusuyla ilgili bilgisi olmadığından dolayı, savunmanın sağlıklı bir şekilde yapılmadığı görülmektedir. Vekil olarak tayin edilen kişinin yaptığı şey, karşı tarafın iddiasını inkar etmektir³⁴².

İşte vekil olarak tayin edilen bu kişiler, vekil-i müsahhar adıyla anılmıştır. Davalının mahkemeden kaçtığı ve davalıyı zorla getirmenin de mümkün olmadığı durumlarda mahkeme bu kişi yerine, bir vekil-i müsahhar tayin etmiştir³⁴³.

Gıyapta yargılama usulü Hanefi hukukçular tarafından kabul edildiği için, bu usul Hanefi mezhebinin görüşlerini esas alan Mecelle'de de hükme bağlanmıştır. Tarafların birinin yokluğu hakkında verilen hükümler, yani gıyapta yargılama usulü Mecelle'nin 1833 ile 1836. maddeleri arasında düzenlenmiştir³⁴⁴.

Mecelle'nin 1833. maddesine göre, "*Müddeînin taleb ve istid'ası üzerine hakim tarafından müddeâaleyh mahkemeye da'vet olunur. Mazeret-i meşrûası olmadığı halde mahkemeye gelmekden ve vekil göndermekten imtina' ederse bilicbar mahkemeye ihzar olunur*"³⁴⁵. Kabul edilebilir bir özrü olmadan mahkemeye gelmekten veya vekil göndermekten kaçınan kişi mahkemeye zorla getirilir³⁴⁶.

³⁴¹ Özkent, "Türk Avukatlığının", s. 5; Nur, s. 4045; Bölükbaşı, s. 33.

³⁴² Akgündüz, *Kamu Hukuku*, s. 848-849; Ahmed Akgündüz, "İslam ve Osmanlı Hukukunda Gıyapta Yargılama Müessesesi", *Belleten (Türk Tarih Kurumu)*, C. 50, S. 196, Nisan 1986, s. 191-192; Bayındır, *Muhakeme*, s. 139; Bölükbaşı, s. 33; Güner, s. 72.

³⁴³ Ali Haydar, *Mecelleti'l Ahkâm Cilt 4*, s. 3233; Bilmen, *Kamusu Cilt 6*, s. 311; Bayındır, s. 139.

³⁴⁴ Bayındır, s. 139; İlhan, *Mecelle*, s. 566-567.

³⁴⁵ Ali Haydar, *Mecelleti'l Ahkâm Cilt 4*, s. 3337-3338; Mecelle, m. 1833.

³⁴⁶ Bayındır, s. 139.

Mecelle'nin 1834. maddesine göre, “*Müddeâaleyh (davalı) mahkemeye gelmekden ve vekil göndermekden imtina' edip de celb ve ihzarı kabil olmadığı takdirde müddeînin (davacı) talebi ile mahkemeye mahsus olan varaka-i davetiyye (çağrı pusulası) ayrı ayrı günlerde üç defa kendine gönderilerek mahkemeye da'vet gelmediği suretde hâkim ana bir vekil nasbı ile müddeinin da'va ve beyyinesini istimâ'(dinlemek) edeceğini kendine tefhim eyler (bildirir). Bunun üzerine müddeâaleyh yine mahkemeye gelmez ve vekil göndermezse hâkim anın hukukunu muhafaza edecek bir kimseyi ana vekil nasb edip vekil-i mezbûr muvacehesinde (bu vekilin huzurunda) müddeinin da'va ve beyyinesini istimâ' ve tedkik ederek muhakirin-i sıhhat olduğu tebeyün ederse (sağlıklı oldukları görülürse) ba'd-es-sübut (sabit olan davaya) hükmeder*”³⁴⁷.

Görüldüğü gibi, gerekli işlemlerin yapılmasından sonra da, mahkemeye gelmeyen kişiye hakim vekil tayin edeceğini bildirir. Kadı, gerekli incelemelerden sonra, iddia ve ispatın doğru olduğu kesinleşirse gaibin aleyhine hüküm verir³⁴⁸.

Yukarıdaki hükümde belirtilen çağrı pusulasına örnek olarak,

“... mahallede... sokakta... numrolu hânede mukim ve falan iş ile meşgul falan b. falan Efendiye:

Ahmed b. Süleyman tarafından bu mahkemede aleyhinizde on altun alacak iddiasıyla bir istid'a ve mahkemeye gelmenizi talep ve inba eylemiş ve muhâkeme için falan gün falan saat tayin edilmiş olduğundan, o gün mezkûr saatte mahkemeye bizzat gelmenizi yahut vekil göndermenizi ihtar ve aksi halde tarafınızdan bir vekil-i müsahhar tayiniyle gıyâbınızda muhâkeme bi'l-icra lede's sübut aleyhinize hükmolunacağı birinci, ya ikinci ya üçüncü def'a üzere ihtar olunur”³⁴⁹ verilebilir.

³⁴⁷ Ali Haydar, *Mecelleti'l Ahkâm Cilt 4*, s. 3339; Mecelle, m. 1834.

³⁴⁸ Bayındır, s. 139.

³⁴⁹ Ali Haydar, *Mecelleti'l Ahkâm Cilt 4*, s. 3339; Bayındır, s. 140.

İKİNCİ BÖLÜM

TANZİMAT DÖNEMİ OSMANLI HUKUKUNDA DAVA VEKİLLİĞİ (AVUKATLIK) KURUMU

I. TANZİMAT DÖNEMİNDE OSMANLI YARGI TEŞKİLATI VE DAVA VEKİLLİĞİ

A. Yenileşme Süreci Ve Tanzimat Dönemine Genel Bir Bakış

Osmanlı Devleti özellikle 15-17. yüzyıllar arasında Avrupa'dan daha ileri bir seviyeye ulaşmıştır. Batı dünyası karanlık dönemini yaşarken, Osmanlılar birçok anlamda Batılılardan üstün konumda olmuştur. Ancak Batı'nın, Doğu'nun zenginliğine ulaşma arzusu ve Haçlı Seferleri gibi gelişmeler Osmanlı'nın, Batı karşısında üstünlüğünü kaybetmesine yol açmıştır. Avrupa devletleri bu süreç içerisinde eğitim, askeriye, tıp, bilim ve teknoloji gibi birçok alanda Osmanlı Devleti'ne üstünlük kurmuştur³⁵⁰.

Osmanlı Padişahları, Batılıların gelişmesinden sonra birçok alanda yenilik yapmaya başlamıştır. III. Ahmet zamanında³⁵¹ Avrupa devletleri ile Osmanlı arasında siyasi alanda ilişkiler kurulmaya başlanmış ve siyasi eleştiriler yapılmıştır. Ayrıca Yirmisekiz Mehmet Çelebi Paris'e gönderilmiş, daha sonra da Avrupa'dan matbaa getirilmiştir³⁵². I. Mahmud (1696-1754), III. Mustafa (1757-1774), III. Selim

³⁵⁰ Mustafa Karabulut, "Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı'nın Yenileşme Sürecine Bir Bakış" *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*, S. 187, Ağustos 2010, s. 125.

³⁵¹ Hükümdar III. Ahmet dönemindeki gelişmeleri iki kısma ayırarak incelemek daha uygundur. İlk dönem 1703'ten 1708'e Pasarofça anlaşmasına kadar olan dönemdir. Sonraki dönem ise, 1718'den 1730'a Patrona Halil İsyanına kadar olan dönemdir. İlk dönemde sınırlarla ilgili düzenlemelerle birlikte askeri, idari, mali, siyasi alanda birçok ıslahat yapılmıştır. Düzenlemelerin amacı, Osmanlı'yı eski gücüne kavuşturmaktır. Kullanılan düsturlar, Klasik Osmanlı usulü olarak kanun-i kadimdir. Yani, yönetim, maliye, cezalandırma gibi alanlarda padişahın koyduğu kanunlardır. İkinci dönem ise, "Lale Devri" olarak anılır. Bu dönemde Doğu ile Batının kültürü birleştirilmeye çalışılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Karagöz, "Osmanlı Devletinde Islahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri (1700-1839)", *OTAM*, S. 6, 1995, s. 177-179.

³⁵² Karabulut, s. 125; Karagöz, s. 177; Abdülhak Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, 4. bs., Remzi Kitabevi, İstanbul 1940, s. 166-172; Yakup Göktaş, "Modern Eğitim Kurumlarının Batılılaşma Dönemindeki Gelişimi (1700-1900)", *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S. 22, Ocak 2009, s. 16.

(1789-1808) ve II. Mahmud (1808-1839) dönemlerinde³⁵³ önemli düzenlemeler yapılmıştır³⁵⁴.

Osmanlı Devleti'nin altı yüz yıldan fazla olan varlığını, iki döneme ayırmak adet haline gelmiştir. Bu iki dönem ise, beş yüz yılı aşan “Klasik Dönem” ile yüz yıldan az bir zamanı kapsayan “Tanzimat Dönemi” nden oluşmaktadır. Tanzimat Dönemi, İmparatorluğun 19. yüzyılına denk gelmektedir³⁵⁵. Ticari, sosyal ve iktisadi hayattaki değişiklikler, hukuki ihtiyaç ile Batı'nın tesiri ve baskısı, Tanzimat döneminin oluşmasına zemin hazırlayan faktörlerden olmuştur³⁵⁶.

Osmanlı Devleti'nin modernleşme süreci olarak kabul edilen Tanzimat Dönemi, 1839-1876 yılları arasındaki döneme verilen addır. Tanzimat dönemi, Tanzimat Fermanıyla başlamıştır. Tanzimat Fermanının bir başka ismi, Gülhane Hatt-ı Hümayûn'dur³⁵⁷. I. Abdülmecid döneminde (1839-1861) hazırlanan bu ferman Mustafa Reşit Paşa tarafından Gülhane Parkı'nda okunmasından dolayı Gülhane Hatt-ı Hümayûn ismini almıştır³⁵⁸.

1839 tarihli Gülhane Hatt-ı Hümayûn³⁵⁹ Osmanlı tebaasının can, mal ve namus güvenliklerini koruma altına almayı taahhüt etmiştir. Hükümdarın da bu

---

³⁵³ I. Mahmud dönemindeki ıslahatların esası, eski düzeni bozmadan eski düzen içine yeni yapılar yerleştirme şeklinde olmuştur. III. Mustafa döneminde, Avrupaya elçiler gönderilmiş, Avrupa'dan yıldız ve burç bilimiyle uğraşan insanlar getirtilmiştir. III. Selim dönemi ıslahatlarına “Nizam-ı Cedid” adı verilmiştir. Bu dönemde nizam-ı cedid kavramı dar ve geniş anlam olmak üzere iki türlü ifade edilmiştir. Dar anlamda, Osmanlı dönemindeki askerleri ifade etmek için kullanılmıştır. Geniş anlamda ise, Avrupa'da bilim, sanat, ticaret ve diğer alanlardaki ilerlemelere yetişmek için yapılan ıslahatları ifade etmiştir. II. Mahmud döneminde, tarihimizde “Sened-i İttifak” olarak anılan uzlaşma yapılmıştır (1808). Padişah ile ayanlar arasında gerçekleşmiştir. Asakir-i Mansure-i Muhammediye adıyla bir ordu kurulmuştur. Düzenli nüfus sayımı yapılmıştır. Eğitim, askeriye, gazetecilik alanlarında ıslahatlar yapılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Karagöz, s. 177-193.

³⁵⁴ Karabulut, s. 125; Karagöz, s. 177; Göktaş, s. 16.

³⁵⁵ Ekinci, *Osmanlı Mahkemeleri*, s. 21.

³⁵⁶ Aydın, *Hukuk Tarihi*, s. 66.

³⁵⁷ Yavuz Özdemir/Erol Çiydem/Elif Aktaş, “Tanzimat Fermanı'nın Arka Planı”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. 22, Ocak 2014, s. 321.

³⁵⁸ Cin/Akyılmaz, s. 180; Mehmet Aktel, “Tanzimat Fermanı'nın Toplumsal Yansıması”, *SDÜİİBFD*, S. 3, 1998, s. 2-3.

³⁵⁹ Gülhane Hatt-ı Hümayûn'un esasları için bkz. Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, 3. bs., TTK Basımevi, Ankara 1991, s. 176-180.

konuları dikkate almasını belirterek meşruti bir yapının temelleri atılmıştır³⁶⁰. Görüldüğü gibi, bu dönemde Osmanlı'da esaslı değişiklikler yapılmıştır³⁶¹.

Tanzimat dönemi, Osmanlı Devleti'nde önemli bir dönüm noktasını teşkil etmiştir. Tanzimat döneminden önce, Osmanlı'da hem mahkemeler hem de uygulanan kural ve kaideler bakımından İslam hukuku merkezli olma özelliği mevcutken, Tanzimat ile birlikte İslam hukukundan önemli ölçüde ayrılma olmuştur³⁶².

B. Tanzimat Döneminde Osmanlı Yargı Teşkilatındaki Değişiklikler

Tanzimat döneminde, hukuk alanında reforma gidilmesi, kanunlaştırma çalışmalarının başlaması, Müslümanlarla gayrimüslimler arasında kanun önünde eşitlik prensibinin benimsenmesi gibi gelişmelerle birlikte, Osmanlı adli teşkilatı yenilenmiştir³⁶³.

Klasik dönemde Osmanlı mahkemeleri tek hakimli ve tek dereceli olan şer'iyeye mahkemeleridir. Bu mahkemelerde İslam hukuku hükümlerine göre kararlar verilmiştir. Tanzimat döneminde ise bu mahkemeler yerini, görev alanı büyük çapta daralmış olan şer'iyeye mahkemeleri ile hukuk ve ceza davalarına bakmakla görevli olan nizamiye mahkemelerine bırakmıştır. Ayrıca nizamiye mahkemeleri nezdinde çok hakimli ticaret mahkemeleri de görev yapmıştır³⁶⁴. Tanzimat döneminde mahkemelerdeki bu değişikliklerle birlikte, adli teşkilatta düalist yapı oluşmuştur³⁶⁵.

Adli teşkilat alanında yapılan değişiklikler temel olarak şer'iyeye mahkemelerinin yanında yeni mahkemeler kurularak gerçekleşmiştir³⁶⁶. Bununla birlikte Meclis-i Tetkikat-ı Şer'iyeye, Meclis-i Ahkâm-ı Adliye ve Şurâ-yı Devlet gibi üst yargı organları kurulmuştur. Tanzimat dönemine kadar Osmanlı'da tam

³⁶⁰ Yonca Köksal, "Tanzimat ve Tarih Yazımı", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, S. 51, Aralık 2010, s. 195.

³⁶¹ Enver Ziya Karal, "Gülhane Hatt-ı Hümayununda Batının Etkisi", *Belleten (Türk Tarih Kurumu)*, S. 112, C. 28, Ekim 1964, s. 599.

³⁶² Ekinci, *Osmanlı Mahkemeleri*, s. 15.

³⁶³ Cin/ Akyılmaz, s. 184.

³⁶⁴ Ekinci, *Osmanlı Mahkemeleri*, s. 15; Cin/Akyılmaz, s. 184; Cin/Akgündüz, s. 370-371.

³⁶⁵ İbrahim Durhan, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Yargı Teşkilâtındaki Gelişmeler", *EBYÜHFD*, C. 12, S. 3-4, 2008, s. 108.

³⁶⁶ Aydın, *Hukuk Tarihi*, s. 420.

anlamıyla yer almayan avukatlık kurumu da bu dönemde şekillenmiş ve günümüzdeki halini almaya başlamıştır³⁶⁷.

Tanzimat döneminde yapılan yenilikler bütünüyle Osmanlı Devleti'nin geleneksel yapısını değiştirmemiştir. Islahatçılar Avrupa'dan etkilenmiş olmalarına rağmen kendi yaşam tarzlarından ve Osmanlı'nın geleneksel yapısından dolayı, ayrıca ulema kesiminden çekindikleri için Tanzimat devrinde ikili bir sistem oluşmuştur. Hem Avrupa'dan alınan hem de Osmanlı'da mevcut olan kural ve kurumlar bir arada varlıklarını sürdürmüştür. Medreselerin yanında mektepler, şer'iyeye mahkemelerinin yanında nizamiye mahkemeleri yer almıştır³⁶⁸.

1. Tanzimat Dönemi Şer'iyeye Mahkemeleri ve Meclis-i Tetkikat-ı Şer'iyeye

Tanzimat döneminde meydana gelen değişikliklerden biri, Tanzimat dönemine kadar yargı örgütünün esası olarak kabul edilen şer'iyeye mahkemelerinin yetkilerinin sınırlandırılması ve bu mahkemelerin bazı davalarda görevli olmasıdır³⁶⁹.

1867 tarihli Divan-ı Ahkâm-ı Adliye Nizamnamesi çıkarıldıktan sonra şer'iyeye mahkemeleri yalnızca aile, miras, vakıf davaları ve kişiye karşı işlenen suçlarla ilgili davalar açısından yetkili kılınmıştır. Yine, 1867 tarihli Şura-yı Devlet Nizamnamesi ile idari yargı alanındaki yetkileri de alınmıştır³⁷⁰. Nizamiye mahkemelerinin kurulmasıyla şer'iyeye ve nizamiye mahkemelerinin görev alanları konusunda başlangıçta karışıklık çıkmış, daha sonra yapılan düzenlemelerle görev ayrımı sağlanmaya çalışılmıştır³⁷¹. Sonuç olarak, 1914 tarihli Usul-ı Muhakemât-ı Şerriye Kararnamesi ile şer'iyeye mahkemelerinin bakması gereken konular tek tek sayılmış bunlar dışında kalanlar ise nizamiye mahkemelerinin görev alanında kalmıştır³⁷².

³⁶⁷ Cin/Akyılmaz, s. 184.

³⁶⁸ Ekinci, "Tanzimat", s. 770.

³⁶⁹ Cin/Akyılmaz, s. 185.

³⁷⁰ Düstur, I. Ter., C. 1, s. 325, 703; Halil Cin, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Hukuku ve Yargılama Usulleri", *150. Yılında Tanzimat*, (Yayına Hazırlayan: Hakkı Dursun Yıldız), TTK Yayınları, Ankara 1992, s. 25; Cin/Akyılmaz, s. 185.

³⁷¹ Cin, "Tanzimat", s. 25.

³⁷² Cin/ Akyılmaz, s. 186; Münir Atalar, "Şer'iyeye Mahkemelerine Dâir Kısa Bir Târihçe", s. 308, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/69/1743/18517.pdf>. (E.T. 17.02.2019).

1862 yılında Bab-ı Meşihat'te şer'iyeye mahkemelerinin temyiz merci vazifesini yürütmek üzere Meclis-i Tetkikat-ı Şer'iyeye kurulmuştur. Temyiz edilen şer'iyeye mahkemesi kararlarının şeklen incelenmesi Fetvahane'nin İlamat Odası'nda yapılmıştır. Maddi açıdan yapılacak incelemeler ise, bu yeni kurulan mecliste olmuştur³⁷³.

Tanzimat döneminde, şer'iyeye mahkemelerinin bağlı olacağı kurum değişmiştir. Osmanlı Devleti'nde 1917 yılına kadar şer'iyeye mahkemeleri Şeyhülislamlığa, bir başka isimle "Bâb-ı Meşihat"e, nizamiye mahkemeleri de Adliye Nezaretine bağlı olarak görevini yerine getirmiştir. 1917 yılında şer'iyeye mahkemeleri Adliye Nezaretine bağlanmıştır. Fakat sonrasında İttihat ve Terakki Partisi³⁷⁴ gücünü kaybedince şer'iyeye mahkemeleri yeniden şeyhülislamlığa bağlanmıştır³⁷⁵.

2. Nizamiye Mahkemeleri ve Dava Vekilliği

Nizamiye mahkemelerinin temelini Meclis-i Tahkikat³⁷⁶ ile beraber 1847 yılında Osmanlı'da kurulan ve yabancılarla Osmanlı tebaasının ceza davalarına

³⁷³ Ekinci, "Tanzimat", s. 775; Aydın, *Hukuk Tarihi*, s. 423; Cin/Akyılmaz, s. 187.

³⁷⁴ 19. yüzyılın bitimine yakın Osmanlı Devleti'nin modernleşmesi fikriyle beraber Osmanlı'yı yıkılma sürecinden çıkartmak için ileri sürülen siyasi düşüncelerden biri Türkçülük akımıdır. Siyasi derneklerden biri de İttihat ve Terakki Cemiyetidir. İttihat ve Terakki Cemiyeti fikir olarak ilk kez 1889'da Mektebi Tıbbiye-i Şahane öğrencileriyle birlikte İttihat-ı Osmanî, Osmanlı Birliği isimle gizlice kuruldu. Aynı yıl, Osmanlı aydınları tarafından Paris'te kurulan İttihat ve Terakki Cemiyetiyle birleşti. Fakat siyasi bir güç haline gelmesi, Selanik'teki bazı askerlerin girişimiyle kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile birleşmesi sonucu oldu. Az bir süre Terakki ve İttihat adıyla anılıp sonrasında İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak isimlendirildi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yaşar Semiz, "İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Türkçülük Politikası", *SÜTAD*, S. 34, 2014, s. 217.

³⁷⁵ Cin/ Akyılmaz, s. 186; Ekinci, *Osmanlı Mahkemeleri*, s. 297; Aydın, *Hukuk Tarihi*, s. 423; Ahmed Akgündüz, "İslam Hukukunun Osmanlı Devletinde Tatbiki: Şer'iyeye Mahkemeleri ve Şer'iyeye Sicilleri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 14, 2009, s. 17.

³⁷⁶ Çıkarılan yeni ceza kanunnamelerinin uygulanması için ceza mahkemesi özelliğine haiz olan bir yapıdır. Başlangıçta İstanbul'da kurulmuştur. Belirli günlerde ceza davalarına bakmıştır. 1854 yılından sonra Meclis-i Tahkikat eyalet merkezlerinde de açılmaya başlamıştır. Eyalet merkezlerinde bu meclisin başkanı vali olmuştur. Görevliler kadı ve valinin seçtiği kişiler şeklindedir. Meclis-i Tahkikat'ın verdiği kararların çoğu yerine getirilmiştir. Ancak ölüm cezasına hükmettiği durumlarda kararlar İstanbul'da bulunan Meclis-i Ahkam-ı Adliye'ye gitmiştir. Karar uygun bulunursa hükümdarın önüne gitmiş, son kararı hükümdar vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Üçok/Mumcu/Bozkurt, s. 297; Bülent Tahiroğlu, "Tanzimat'tan Sonra Kanunlaştırma Hareketleri", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. 3, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 596; Cin/Akyılmaz, s. 187-188; Sedat

bakmakla görevli olan karma mahkemeler oluşturmuştur³⁷⁷. 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi³⁷⁸ ile birlikte mülkiye teşkilatı tekrardan kaleme alınmıştır. Görev alanı sınırlı olsa da, Fransız yargı teşkilatı örnek alınarak nizamiye mahkemelerinin yapısı düzenlenmiştir³⁷⁹. Bu mahkemeler ilk derece ve istinaf mahkemesi olarak çalışmıştır. Çeşitli nizamnamelerle mahkemelerin yapısında değişikliğe gidilmiştir³⁸⁰.

Mehakim Nizamnamesi ile birlikte nizamiye mahkemelerini tekrar düzenlemiştir. Vilayetlerde mühim ceza davalarına bakmak için “meclis-i cinayet” adlı ağır ceza mahkemeleri oluşturulmuştur. 1871’de çıkarılan başka bir nizamnameyle (Mehakim-i Nizamiye Hakkında Nizamname³⁸¹), nizamiye mahkemeleri istinaf ve bidayet olmak üzere iki dereceli şekilde nahiyeye, kaza, liva, vilayet mahkemeleri halinde dört bölümde toplanmıştır. Adli teşkilat mülkiyeden ayrılmıştır. Bundan dolayı, nizamiye mahkemeleri bağımsız mahkemeler haline gelmiştir³⁸².

Peş peşe çıkartılan nizamnamelerle beraber kadıların başkanlığında çalışan ve kurul şeklinde işlerini yürüten nizamiye mahkemeleri, şer’i meseleler haricindeki konulara bakmakla görevlendirilmiştir. Aile, miras, şahıs davalarına ise şer’iyye

---

Bingöl, “Tanzimat Sonrası Taşra ve Merkezde Yargı Reformu”, *Yeni Türkiye Dergisi Osmanlı Özel Sayısı*, C. 1, S. 31, Y. 6, Ankara 2000, s. 758-760.

³⁷⁷ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri (1861-1876)*, 5. bs., C. 7, TTK Basımevi, Ankara 1995, s. 166; Cin/Akyılmaz, s. 189; Aydın, *Hukuk Tarihi*, s. 421.

³⁷⁸ Bu nizamnameyle beraber her kazada, meclis-i devai (dava kurulu), her sancak merkezinde meclis-i temyiz (temyiz kurulu) ve her vilayet merkezinde divan-ı temyiz (üst temyiz kurulu) kurulmuştur. Bu mahkeme, Müslüman ve gayrimüslim ayrımı gözetmeden bütün Osmanlı tebaasının hukuki ve cezai davalarına bakmaktadır. Mahkemenin görev alanı ise, şeriat, cemaat, ticaret ile konsolosluk mahkemelerinin görev alanlarına girmeyen konulardır. Bkz. Gülnihal Bozkurt, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, 2. bs., TTK Basımevi, Ankara 1996, s. 113-114; Gülnihal Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi (Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne Resepsiyon Süreci 1839-1939)*, TTK Basımevi, Ankara 1996, s. 119-120; Üçok/Mumcu/Bozkurt, s. 297; Tahiroğlu, s. 597.

³⁷⁹ Cin/Akyılmaz, s. 189; Bozkurt, *Batı*, s. 119; Funda Öztürk, *Osmanlı Devleti’nin Adli Modernleşme Sürecinde Avukatlık Mesleği*, (Danışman: Prof. Dr. Cenk Reyhan), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ocak 2017, s. 100.

³⁸⁰ Cin/Akyılmaz, s. 190.

³⁸¹ Düstur, I. Ter., C. 1, s. 352 vd.

³⁸² Bozkurt, *Batı*, s. 120; Cin/Akyılmaz, s. 190; Öztürk, *Adli*, s. 108; Gürsoy Akça/Himmet Hülür, “Tanzimattan Cumhuriyete Siyasal ve Hukuksal Yapının Modernleşmesi”, *SÜTAD*, S. 21, Ocak 2007, s. 253.

mahkemeleri bakmaya devam etmiştir³⁸³. Buna rağmen, şer'iyeye ile nizamiye mahkemeleri arasında çoğu kez yetki ve görev uyuşmazlıkları çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar bu durum devam etmiştir. Örnek olarak, nizamiye mahkesinde cereyan eden adam öldürmeyle ilgili bir davada, tarafların kisas-diyet gibi kişisel istekleri mevcutsa, taraflar şer'iyeye mahkemesine giderek bu mahkemeden de farklı bir hüküm çıkartabilirlerdi. Yani nizamiye mahkemesinde beraat eden biri, şer'iyeye mahkemesinde idam cezasına mahkum edilebilir ya da tam tersi olabilirdi. Hukuk davalarında da bu durum geçerli olmuştur³⁸⁴.

Nizamiye mahkemeleri, Batı tarzı bir mahkeme olarak kurulmuş olmasına rağmen, bu mahkemelere hakim yetiştirmek için bir eğitim sistemi yoktu. Dolayısıyla, mahkemenin başına medrese eğitimi alan kadılar yerleştiriliyordu. Fakat 1874'te kurulan Mekteb-i Hukuk-i Sultani ve 1878'de bu mektebin devamı olarak kabul edilen Mekteb-i Hukuk açılmıştır. Nizamiye mahkemelerinde, bu mekteplerin mezunları hakim olarak çalışmıştır. 1900'de Darülfünun³⁸⁵ kurulunca Mekteb-i Hukuk, Darülfünun bünyesine alınmış ve İstanbul Hukuk Fakültesinin temeli oluşmuştur³⁸⁶.

Nizamiye mahkemelerinde dava vekili olarak çalışacak kişilerle ilgili düzenlemeler de yapılmıştır. 1874 yılında, nizamiye mahkemelerinde dava vekili olarak görev almak isteyen kişilerin, bu görevi yapmaları için sınava alınmaları ve bu sınavdan başarılı olduktan sonra ruhsatname almalarıyla ilgili çalışmalar yapılmıştır. Çalışmalar Adliye Nezareti'nin kurduğu komisyon aracılığıyla düzenlenmiştir. Komisyon, dava vekili adaylarının hangi vasıfları haiz olması gerektiğini belirlemiştir³⁸⁷. 1874 tarihli Ceride-i Mehakim³⁸⁸, de dava vekilliği için sınav

---

³⁸³ Cin/Akyılmaz, s. 190.

³⁸⁴ Ekinci, "Tanzimat", s. 773; Bozkurt, *Batı*, s. 124-125; Cin/Akyılmaz, s. 191; Osman Köksal, "Adliye Örgütünün Problemleri ve Yapılması Gerekli Düzenlemelere Dair II. Abdülhamit'e Sunulan Bir Layiha", *OTAM*, C. 9, S. 9, 1998, s. 265.

³⁸⁵ Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda kurulan yükseköğretim kurumu. Bkz. Ekmeleddin İhsanoğlu, "Darülfünun" maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul 1993, s. 521.

³⁸⁶ Gülnihal Bozkurt, "Türkiye'de Hukuk Eğitiminin Tarihçesi", *Hukuk Öğretimi Sempozyumu*, (edt. Adnan Güriz), AÜHFY, Ankara 1993, s. 55, 60-61; Cin/Akyılmaz, s. 191.

³⁸⁷ Özkent, *Avukatın*, s. 59; Özkorkut, s. 151; Öztürk, *Adli*, s. 111.

³⁸⁸ Osmanlı Devleti'nde Adliye Nezareti'nin yayın organı. Bkz. Hulusi Yavuz, "Ceride-i Mehakim" maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 7, İstanbul 1993, s. 408.

yöntemini gösteren bir ilan yayınlanmıştır³⁸⁹. Vekil olmak için her devletin kendi özel şartlarının olduğu, dava vekillerinin hukuk eğitimi almış, hürmet ve saygı gösterilen kişiler olarak kabul edildiği, ancak ülkemizde dava vekilleri için yanlış bir algının olduğu ve bu yüzden bu işi yapmaktan insanların çekindiği ilanda vurgulanmıştır. Bu kanıyı değiştirmek için kurumlar tarafından bir komisyon oluşturulması, bu komisyonun belirli tarihlerde sınav yapması (Çarşamba ve Cuma günleri) ve bunun yöntemleri ilanda ayrıca anlatılmıştır³⁹⁰.

Şer'iyeye mahkemelerinde tek hakimli sistem geçerliydi. Ancak Nizamiye mahkemeleriyle birlikte bu sistem terkedilmiştir. Çok hakimli sistem benimsenmiş, gayrimüslimler nizamiye mahkemelerinde hakim olarak görev yapabilmişlerdir. Bu yüzden nizamiye mahkemeleri, Osmanlı adli teşkilatında önemli bir kurum olmuştur³⁹¹.

³⁸⁹ Ceride-i Mahakim ilanı: “Mahkemelerde da'va vekaleti her devlette bir sınıf-ı mutebere mahsus olub bir kimsenin hukuk ve kavanin ve sair fünunu mütenevvia tahsil ile bi'l imtihan derece-i liyakatına göre şehadetname almadıkça bu sınıfa dahil olmadığından şehadnamesi bulunan vekiller hükümet ve ahali nazarında mazharı hürmet ve riayet olur. Bizde ise dava vekaletinde bulunanların ehliyyet ve emniyyet ile muttasıf olanları na-ehl ile mahlut ve ekseriyyet içinde gaib olduklarından erbabi kabiliyet ve liyakat, bu mesleğe duhul ve rağbetten müctenib oluyor. Dava vekaleti ise hukuku nasın esbab vesaiti teminatından olduğu cihetle... mahakimi nizamiyece bir taraftan icra kılınmakta olan ıslahat ve nizamat müteferriatı mühimmesinden olmak üzere işbu vekillerin dahi bir nizam tahtına ithalile hem mahakimin hem de eshabı hukukun temini muamelatı elzem görünerek ol-babda Divan-ı Ahkam-ı Adliye Nezareti celilesinin istizanı ve Şura-yı Devlet ve Meclisi Mahsusu Vükela kararıyla... divan-ı mezkur devair azasından müntahab bazı zevattan mürekkep Babialı de bir komisyon teşkil olunmuştur. Zirde anlaşılacağı üzere işbu komisyonun vazife-i asliyesi el-haletü hazihi mahakimi nizamiyede da'va vekaleti edenleri celb ile imtihan ve intihablarını icra ve ehliyyetleri tebeyyün edecek olanlarına şahadetnameler i'ta etmek hususu olub bundan böyle mesleki vekaletе dahil olacaklar için sıfatı ve şeraiti lazıme karargir olduğu misillü vekillerin tabayi ve harekatı ve teferruatı hakkında bir nizamname dahi kaleme alınmakta bulunmuş olduğundan ve emri imtihan ve intihaba işbu şehri Cemaziyülahırın 27. Çarşamba günü şüru olunarak haftada iki defa yani Cumartesi ve Çarşamba günleri komisyon bu işe devam edeceğinden ve tarihi ilanından itibaren dört mah hitamından sonra intihap komisyonuna gelmeyen ve şehadetname almayanlar ve indelimtihan isbatı liyakat ve emniyet edemeyenler dava vekaleti ile mahakime kabul olunmayacağından buralarının ihtarıyla beraber da'va vekaleti ile meşgul olanların ve sıfatı lazimesini ha'iz olarak bu mesleğe dahil olmak isteyenlerin zikrolunan günlerde komisyona gelmeleri ilan kılınır”. Bkz. Özkent, *Avukatın*, s. 59-60; Öztürk, *Adli*, s. 111.

³⁹⁰ Öztürk, *Adli*, s. 111-112.

³⁹¹ Ekinci, “Tanzimat”, s. 773; Cin/Akyılmaz, s. 191.

3. Ticaret Mahkemeleri ve Dava Vekilliği

Osmanlı'nın Klasik döneminde, Osmanlı tebaasıyla beratlı Avrupa tacirleri (kendilerine Osmanlı Devleti tarafından izin verilmiş yabancı tüccarlar) arasındaki ticari sorunları çözmek için kadı görevlendirilmiştir. Kadının yanında yabancı tüccarın dilini bilen tercüman da bulunmuştur. Konusu 4.000 akçeden daha çok olan uyuşmazlıklarda ise sadrazam görev yapmıştır. 1801'den sonra özel komisyonlar bu davalarla ilgilenmiştir³⁹².

Ticaret mahkemelerinin kuruluşu 1840 yılında İstanbul'da Ticaret Nezareti'ne bağlı olarak çalışan ticaret meclisi ile başlamıştır³⁹³. Aynı sene sarraflar arasında meydana gelen sorunları çözmek için bir meclis kurulmuştur. 1847 ve 1848 yıllarında ticaret meclisleri Ticaret Nezareti'ne bağlı olarak çalışan karma ticaret mahkemesine çevrilmiştir. Bu mahkeme on dört üyeden oluşmaktadır. Bunların yarısı Osmanlı yarısı da yabancı devlet tebasından oluşmaktadır. Ancak üyelerin sayısında belirli zamanlarda değişiklikler görülmüştür³⁹⁴. Ticaret mahkemeleri sonradan İzmir, Beyrut ve Selanik gibi mühim ticaret bölgelerinde de kurulmuştur³⁹⁵.

Ticaret mahkemelerinin kararlarına karşı gidilebilecek bir üst yargı kurumu olarak İstinâf-ı Deâviyi Ticaret Divanı oluşturulmuştur. 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi ile vilayetlerde Meclis-i Ticaret açılmasıyla, neredeyse bütün yerlerde ticaret mahkemesi açılmıştır³⁹⁶.

1861 tarihli Usul-i Muhakeme-i Ticaret Nizamnamesi³⁹⁷, nde vekaletle ilişkin konular belirtilmiştir³⁹⁸. Nizamnamenin 28. maddesine göre, "*tarafeyn mahkemeye bizzat gelmeğe veyahut vekaleti mutebere itasile vekil irsal eylemeğe mecbur*

³⁹² Cin/Akyılmaz, s. 188; Üçok/ Mumcu/ Bozkurt, s. 296; Bozkurt, *Batu*, s. 155-156.

³⁹³ Bozkurt, *Batu*, s. 155-158; Aydın, *Hukuk Tarihi*, s. 421.

³⁹⁴ Üçok/Mumcu/Bozkurt, s. 296; Bozkurt, *Batu*, s. 155-157; Aydın, *Hukuk Tarihi*, s. 421; Cin/Akyılmaz, s. 189; M. Macit Kenanoğlu, *Ticaret Kanunnamesi ve Mecelle Işığında Osmanlı Ticaret Hukuku*, Lotus Yayınevi, Ankara 2005, s. 24-34.

³⁹⁵ Üçok/Mumcu/Bozkurt, s. 296; Aydın, *Hukuk Tarihi*, s. 421.

³⁹⁶ Üçok/Mumcu/Bozkurt, s. 297; Bozkurt, *Batu*, s. 158; Aydın, *Hukuk Tarihi*, s. 421; Tahiroğlu, s. 596-597.

³⁹⁷ Düstur, I. Ter., C. 1, s. 780 vd.

³⁹⁸ Özkorkut, s. 151.

*bulunacaklardır*³⁹⁹. Görüldüğü gibi, bu nizamnameyle tarafların mahkemeye bizzat kendilerinin gelmesi ya da geçerli bir vekalet ilişkisiyle birlikte vekil tayin etmesi zorunlu kılınmıştır⁴⁰⁰. Nizamnamenin 29. maddesinde⁴⁰¹, vekaletnamenin savunmadan önce mahkemedeki başkatibe ibraz edilmesi ve harç verilmesi gerektiği vurgulanmıştır⁴⁰².

Yine bu nizamnamenin 30. maddesinde⁴⁰³, kimsenin geçerli bir vekaletname olmadan ya da mahkeme huzurunda taraflardan biri aracılığıyla vekil tayin edilmeden vekalet edemeyeceğine hükmedilmiştir. Görüldüğü gibi, nizamnamede vekaletle ilgili maddeler yer almıştır. Ancak, kamusal ve kurumsal bir vekalet müessesesinden bahsedilmemektedir⁴⁰⁴.

Bu nizamnameden sonra, Ticaret Devai Kalemi Nizamnamesi çıkarılmıştır. Çıkarılan nizamnamenin 4. maddesinde⁴⁰⁵ arzuhalcilere ilişkin bir düzenleme mevcuttur. Duruşmaların görüldüğü yerlerde arzuhalci esnafından tayin edilecek iki kişinin hazır durumda beklemesi öngörülmüştür. Mahkemelere dilekçeyle başvuru yapacak olan kişilerin dilerlerse bu görevlilere dilekçe yazdırması uygun görülmüştür⁴⁰⁶.

4. Divan-ı Ahkam-ı Adliye ve Dava Vekilliği

İslam yargılamasında, yalnız temyizle görevli özel bir kurum yoktur. Ancak temyiz yöntemi İslam hukukuna aykırı değildir. İslam'ın başlarından beri kadıların baktığı davalarda ilgili hukuk kurallarının nasıl uygulandığı, bizzat halifeler

---

³⁹⁹ Düstur, I. Ter., C. 1, s. 786; Atilla Sav/Musa Toprak, *Türkiye'de Savunma Mesleğinin Gelişimi*, 2. bs., TBB Yayınları, Ankara 2015, s. 91.

⁴⁰⁰ Özkorkut, s. 151.

⁴⁰¹ “*Vekâletname müdafaadan evvel mahkeme başkâtibine ibraz olunup tarafından görülmüştür deyu bilâ harç şerh verilmek lâzımdır*”. Bkz. Düstur, I. Ter., C. 1, s. 787; Sav/Toprak, s. 92.

⁴⁰² Durhan, “Ülkemizde”, s. 31.

⁴⁰³ “*Hiçbir kimse muteber vekâletnameyi hâmil olmadıkça ve yahut mahkeme huzurunda tarafeynden biri canibinden tevkil kılınmadıkça vekâlet edemez*”. Bkz. Düstur, I. Ter., C. 1, s. 787; Sav/Toprak, s. 92.

⁴⁰⁴ Durhan, “Ülkemizde”, s. 31.

⁴⁰⁵ “*Devairi müteaddideye arzuhal takdim edecek kimselerden istek edenler arzuhal yazdırmak ve hasilatı kendilerine ait olmak üzere deavi kalemi maiyetinde arzuhalci esnafından müntehap iki kimse bulunacaktır*”. Bkz. Düstur, I. Ter., C. 1, s. 814; Sav/Toprak, s. 95.

⁴⁰⁶ Durhan, “Ülkemizde”, s. 32.

tarafından temyizen kontrol edilmiştir. Abbasiler’de bazen mezâlim divanları⁴⁰⁷, Osmanlı’da ise Klasik dönemde Divân-ı Hümâyün temyiz görevini yürütmüştür. Fakat Divân-ı Hümâyün sistemli bir temyiz mahkemesi olarak görev yapmamış, zaman zaman temyiz görevi de icra eden bir yüksek mahkeme olarak çalışmıştır⁴⁰⁸.

Tanzimat döneminde ise, nizamiye mahkemelerinin temyiz mercii ile görevli olarak 1868 yılında Divân-ı Ahkam-ı Adliye, Meclis-i Ahkam-ı Adliye’nin ikiye ayrılması sonucu oluşturulmuştur. Meclis-i Vâlâ-yı Ahkam-ı Adliye ikiye ayrılarak Ahmet Cevdet Paşa’nın başında olduğu Divan-ı Ahkam-ı Adliye (Yargıtay) ve Mithat Paşa’nın başında olduğu Şûra-yı Devlet (Danıştay) kurulmuştur⁴⁰⁹. Divan-ı Ahkam-ı Adliye görevli olduğu konularla ilgili ceza ve hukuk davalarını temyizen inceleyen ilk mahkeme olarak kabul edilmiştir. Bu mahkeme günümüzdeki Yargıtay halini almıştır⁴¹⁰.

Divan-ı Ahkam-ı Adliye iki kısma ayrılmıştır. İlki, Mahkeme-i Temyiz olup, nizamiye mahkemelerinin ceza ve hukuk davalarıyla ilgili verdiği hükümleri temyizen inceler. İkincisi, İstanbul’da kurulan en rütbeli nizamiye mahkemesi olarak faaliyet gösteren istinaf mahkemesidir. 1879 yılında Mehakim-i Nizamiye Teşkilat Kanunu ile Divan-ı Ahkam-ı Adliye, Mahkeme-i Temyiz adını almıştır⁴¹¹.

Divan-ı Ahkam-ı Adliye Nizamnamesi’nin 26. ve 28. maddesinde⁴¹², vekil ve dilekçe sahibi kavramları yer almıştır. Bu maddelere göre, verilen mahkeme

---

⁴⁰⁷ Mezâlim, sözlükte zalimin elinde olan başka birinin nesnesi, kişinin kendisinden zulümle alındığından ötürü şikayetçi olduğu şey, mazlum hakkı anlamlarına gelmektedir. Mezâlim divanları, İslam devletlerinde en yüksek idari-adli yargı ve denetim kurumu olarak görev yapmıştır. Abbasiler zamanında devlet yönetiminin önemli bir unsuru halini almış ve üçüncü halife Mehdi-Billah (775-785) zamanında kurum vasfına sahip olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Celal Yeniçeri, “Mezâlim” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 29, Ankara 2004, s. 515-516.

⁴⁰⁸ Mehmet Akif Aydın, “Divân-ı Ahkâm-ı Adliyye” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul 1994, s. 387.

⁴⁰⁹ Karal, *Islahat*, s. 166; *Hukuk Tarihi*, s. 422; Cin/ Akyılmaz, s. 193.

⁴¹⁰ Üçok/Mumcu/Bozkurt, s. 284; Aydın, “Divan”, s. 387.

⁴¹¹ Cevdet Paşa, *Tezâkir 21-39*, (yay. Cavid Baysun), 3. bs., TTK Basımevi, Ankara 1991, s. 239; Cevdet Paşa, *Tezâkir 40-Tetimme*, (yay. Cavid Baysun), 3. bs., TTK Basımevi, Ankara 1991, s. 250; Aydın, *Hukuk Tarihi*” s. 422.

⁴¹² “Bir i’lamin temyizi veyahut da’vanın istinafi için istad’a olunabilmesi i’lamin tebliği tarihinden i’tibaren yüz yirmi gün zarfında makbul olub bu mahal inkızasından sonra sakat olur”, “Şerâit-i muharrere ifa olunduktan sonra sahib istad’a yahud vekili 26. maddede muharrer müddet kanuniyyenin inkızasından i’tibara nihayet altmış gün zarfında li-ecli’l

kararından sonra davanın temyizi ya da istinafi için yapılacak işlemlerin bildirimini yollandığı tarihten itibaren 120 gün içinde yapılması durumunda işlem kanunen geçerli olacaktır. Sonrasında, kişi dilekçe ya da vekil aracılığıyla 26. maddedeki sürenin bitiminden sonra 60 gün içerisinde yargılama için İstanbul'a gelmelidir. Bu tarih, Divan-ı Ahkamı Adliye'de bulunan evrak odasına kaydedtirilip, Divan-ı Ahkam-ı Adliye nezaretine sunulmalıdır. Bu işlemlerin gerçekleşmemesi halinde verilen dilekçenin bir hükmü olmayacaktır⁴¹³.

5. Şûra-yı Devlet⁴¹⁴ ve Dava Vekilliği

Şûra-yı Devlet'in 1868 yılında kurulmasına kadar geçen sürede bu görevi Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye yürütmüştür. Osmanlı'da idari yargı ile özel olarak görevlendirilen ilk mahkeme olmuştur. Fransız danıştay (Conseil d'Etat) esas alınarak kurulmuştur. İdari yargı kurumu olarak çalışan Şûra-yı Devlet, bir süre gerekli olduğundan dolayı kanun ve yönetmeliklerin hazırlanmasıyla da görevlendirilmiştir⁴¹⁵. Devlet ile kişiler arasındaki uyuşmazlıklara bakmak, devlet memurlarının yargılanmasında görev almak ve idareyle adli kurumlar arasındaki merci problemlerini tetkik edip bunları sonuca bağlamak Şûra-yı Devlet'in görevleri arasındadır⁴¹⁶.

Şûra-yı Devletin Nizamnamei Dahilisi'nde dava vekilliğiyle ilgili tek bir hükme yer verilmiştir⁴¹⁷. Bu nizamnamenin 6. maddesinde, “*Muhakemat dairesinde havale olunan bir davanın esnayı rüyetinde esbabı zaruriyeye mebni asıl müddei mahkemeye gelmediği takdirde dairenin kabul edeceği sıfatta tarafından bir vekil*

---

muhakeme dersi'adete gelerek tarih vürudunu Divân-ı Ahkâm-ı Adliyye evrak odasına kayd ettirmek üzere Divân-ı Ahkâm-ı Adliyye nezaretine bir mezkûre takdimine mecburdur”. Bkz. Düstur, I. Ter., C. 1, s. 334-335.

⁴¹³ Özkorkut, s. 151; Sav/Toprak, s. 97; Öztürk, Adli, s. 92.

⁴¹⁴ 1868 yılında Fransız örneği esas alınarak kurulan Danıştay, hükümet ile eşhas beyninde yani, idareyle şahıslar arasındaki problemleri çözmek için görevlendirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sıddık Sami Onar, *İdare Hukukunun Umumi Esasları*, C. 1, 3. bs., İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, s. 86; Şeref Gözübüyük/Turgut Tan, *İdare Hukuku Cilt II İdari Yargılama Hukuku*, 7. bs., Turhan Kitabevi, Ankara 2014, s. 69; Ramazan Çağlayan, *İdari Yargılama Hukuku*, 9. bs., Seçkin Yayıncılık, Ankara 2017, s. 88; Kemal Gözler/Gürsel Kaplan, *İdare Hukuku Dersleri*, 11. bs., Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2011, s. 32; Ramazan Çağlayan, *Türk İdare Hukuku*, 4. bs., Seçkin Yayıncılık, Ankara 2013, s. 258.

⁴¹⁵ Karal, *Islahat*, s. 147-148; Cin/Akyılmaz, s. 193-194; Aydın, *Hukuk Tarihi*, s. 423.

⁴¹⁶ Cin/ Akyılmaz, s. 194.

⁴¹⁷ Özkent, *Avukatın*, s. 55.

*tayin edilmesi caiz olacaktır*⁴¹⁸ hükmü yer almaktadır. Müddeinin mahkemeye gelmediği hallerde vekil aracılığıyla temsilinin geçerli olduğu kabul edilmiştir⁴¹⁹. Yani yargılama dairesine havale edilen dava görülürken mücbir sebeplerden dolayı, asıl davacı mahkemede bulunmazsa, dairenin istediği özelliklere sahip olan bir vekil atanması kabul edilmiştir⁴²⁰.

II. TANZİMAT DÖNEMİNDEKİ BAZI ÖNEMLİ KANUNLAŞTIRMALAR VE DAVA VEKİLLİĞİ

A. Kanunlaştırma Hareketleri

Tanzimat dönemindeki esaslı hukuk çalışmalarının başında milli ve Batı temelli kanunlaştırma çalışmaları gelmektedir⁴²¹. Tanzimat dönemini başlatan Gülhane Hatt-ı Hümayunun'da yeni kanunların yapılmasının kaçınılmaz olduğu vurgulanmıştır. Böylece bu dönem için kanunlaştırma hareketlerinin önemli bir unsur olduğu başlangıçtan itibaren belirtilmiştir⁴²².

Osmanlı'nın Klasik döneminde, şer'iyeye mahkemelerinde verilen kararlar fıkıh kitaplarına, fetvalara ve hükümdarların çıkartmış oldukları kanunnamelere dayanmaktaydı. Tanzimat dönemiyle birlikte ise, neredeyse tüm alanlarda kanunlaştırma hareketi yapılmıştır⁴²³.

Bu dönemde kanunları hazırlamak için birçok meclis ve heyet görevlendirilmiştir. Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye, çıkarılacak yeni kanunları düzenlemekle görevli kurumlardan biri olmuştur⁴²⁴. 1838 yılında II. Mahmut tarafından merkezi otoriteyi kuvvetlendirmek için "Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı

⁴¹⁸ Düstur, I. Ter., C. 1, s. 708; Sav/Toprak, s. 99.

⁴¹⁹ Özkorkut, s. 151.

⁴²⁰ Özkent, *Avukatın*, s. 55; Öztürk, *Adli*, s. 92.

⁴²¹ Aydın, *Hukuk Tarihi*, s. 424.

⁴²² "... bundan böyle Devlet-i aliyye ve memalik-i mahrusamızın hüsn-i idaresi zımnında bazı kavanin-i cedide vaz' ve tesisi lazım ve mühim görülerek ..." Bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, 6. bs., C. 5, TTK Basımevi, Ankara 1994, s. 255; Aydın, *Hukuk Tarihi*, s. 424-425.

⁴²³ Aydın, *Hukuk Tarihi*, s. 425.

⁴²⁴ Gülhane-i Hatt-ı Humayunu'nda bu durum şu cümlelerle ifade edilmektedir: "... Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye âzâsı dahi lüzumu mertebe teksir olunarak ve vükelâ ve ricâl-i devlet-i aliyyenin dahi bâzı tâyin olunacak eyyamda orada içtima ederek ve cümlesi efkârı ve mütaleatını hiç çekinmeyip serbestçe söyleyerek işbu emniyet-i can ve mal ve tâyin-i vergi hususlarına dâir kavânin-i muktaziyye bir taraftan kararlaştırılıp..." Bkz. Karal, *Cedid*, s. 257.

Adliye” kurulmuştur. Bu müessese adalet-hukuk işleri yüksek kurulu anlamına gelmektedir. Tanzimatın en önemli hukuki kurumlarından biri olmuştur⁴²⁵. 1840 tarihli Ceza Kanunnamesi ve 1851 tarihli Ceza Kanunnamesi bu meclis tarafından hazırlanmıştır⁴²⁶.

1853’te bu meclis, Meclis-i Ahkam-ı Adliye ve Meclis-i Tanzimat olarak ikiye ayrılmıştır. Meclis-i Ahkam-ı adliye kanun hazırlama görevine devam etmiştir⁴²⁷. Meclis-i Tanzimat ise, Arazi Kanunnamesi⁴²⁸ ve Ceza Kanunnamesi gibi Tanzimat döneminin önemli kanunlarını hazırlamıştır. 1861 yılında Meclis-i Ahkam-ı Adliye ile birleşmiştir. 1868’e kadar bu şekilde görevini yerine getirmiştir. Meclis-i Ahkam-ı Adliye’nin Şûra-yı Devlet ve Divan-ı Ahkam-ı Adliye şeklinde iki kısma bölünmesinden sonra, kanun hazırlama görevini, 1876 yılında Meclis-i Mebusan’ın göreve başlamasına kadar Şûra-yı Devlet yürütmüştür⁴²⁹. Bu meclis, üye yapısı, şekli ve sayısı bakımından değişim göstermiştir. Şurâ-yı Devlet’in kuruluşu olan 1868 yılına kadar yasama meclisi olarak görev almıştır. Bununla beraber, başlangıçtan 1868 yılında Divân-ı Ahkâm-ı Adliye’nin kuruluşuna kadar da mevcut duruma göre ilk derece, istinaf ve son derece mahkemesi olarak çalışmıştır⁴³⁰.

⁴²⁵ Ali Akyıldız, “Meclis-i Vâlây-ı Ahkâm-ı Adliye” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 28, Ankara 2003, s. 250; Aydın, *Hukuk Tarihi*, s. 420; Cin/Akyılmaz, s. 192.

⁴²⁶ Bozkurt, *Batı*, s. 135; Cin/Akyılmaz, s. 192.

⁴²⁷ Halil İnalçık, “Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu”, *Belleten (Türk Tarih Kurumu)*, S. 112, C. 28, Ekim 1964, s. 615; Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, (çev. Metin Kıratlı), 5. bs., TTK Basımevi, Ankara 1993, s. 108; Aydın, *Hukuk Tarihi*, s. 425.

⁴²⁸ 1858 tarihli olan bu kanunname, Ahmet Cevdet Paşa’nın başında bulunduğu komisyon tarafından düzenlenmiştir. Milli bir kanunname olan Arazi Kanunnamesi’nde yabancı kanunlardan istifade edilmemiştir. Düzenlemeler şer’i ve örfi hukuka göre yapılmıştır. Avrupa’da çıkarılan kanunların sistematığıne uygun olarak hazırlanmıştır. Arazi hukukuyla ilgili düzenlemelerin yapıldığı kanunnamede miri, gayrisahih vakıf, metruk ile mevat araziler bu kanunnamede bir araya getirilmiş, mülk araziyle ilgili düzenlemeler fıkıh kitaplarında yer aldığı için kanunnamede yer almamıştır. Kanunname, bir mukaddime, üç bölüm ve altı alt bölümden oluşmaktadır. Toplamda 132 madde ve bir sonuç bölümü mevcuttur. Arazi Kanunnamesi, bazı eklemelerle birlikte Cumhuriyet dönemine dek uygulanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aydın, *Hukuk Tarihi*, s. 426; Cin/Akyılmaz, s. 568-569; Mehmet Akif Aydın, “Arazi Kanunnâmesi” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul 1991, s. 346; Abdurrahman Yazıcı, “Arazi Kanunnâmesi (1274/ 1858) ve İntikal Kanunlarıyla İslam Miras Hukukunun Mukayesesi”, *EKEV Akademi Dergisi*, S. 60, Y. 18, Yaz 2014, s. 449-470.

⁴²⁹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri (1856-1861)*, 5. bs., C. 6, TTK Basımevi, Ankara 1995, s. 120; Aydın, *Hukuk Tarihi*, s. 425.

⁴³⁰ Akyıldız, s. 250; Aydın, *Hukuk Tarihi*, s. 420; Cin/Akyılmaz, s. 192-193.

B. Dava Vekilliğinin Yer Aldığı Kanunlaştırmalar

Tanzimat döneminde çıkartılan kanunlar yapıları gereği iki kısma ayrılır. Bu kanunlardan ilk kısma girenler milli kanunlar olarak kabul gören kanunlardır. Milli kanunlar, Osmanlı Devleti'nde kanunlaştırma hareketlerine kadar uygulanan kuralların yeni bir kanun tekniği ile toplanıp hazırlanması sonucu oluşmuştur⁴³¹. 1840 Tarihli Ceza Kânûnnâme-i Hümayûnu⁴³², 1851 Tarihli Kânûn-ı Cedid⁴³³, 1857 Tarihli Arazi Kanunnamesi, Mecelle-i Ahkam-ı Adliye ve 1917 Tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi böyledir⁴³⁴.

İkinci kısma giren kanunlar ise, Batı menşeli kanunlardır. Bu kanunlar, Batı'dan bire bir alınmış veya çok az değiştirilmiş kanunlardır. 1858 Tarihli Ceza Kânûnnâme-i Hümayûnu, 1879 Tarihli Usul-i Muhakemat-ı Cezaiyye Kanunu, 1879 Tarihli Usul-ı Muhakemat-ı Hukukiyye Kanunu bunlardandır⁴³⁵.

Dava vekilliği bahsinin geçtiği kanunlaştırmalara geçmeden önce Tanzimat ve Islahat Fermanı'ndan kısaca bahsetmek uygun olacaktır.

1. Tanzimat ve Islahat Fermanı ile Dava Vekilliğine Zemin Hazırlanması

Tanzimat ve Islahat Ferman'larıyla birlikte, Klasik dönemde Osmanlı'da vekilliğe benzer işleri yapan kağıt kavaflığı, ayak kavaflığı ve muhızrlık zihniyeti kaybolmaya başlamıştır. Bu fermanlar dava vekilliğinin dönüm noktası olarak kabul edilmişlerdir⁴³⁶.

Tanzimat döneminde, dava vekili “*kanunlar ve yürürlükteki düzenlemelerin aradığı şartları sağladıktan sonra vatandaşların maddi ve manevi hak ve menfaatlerini savunmaya kendisini hasr ve vakf eden kimse*” olarak ifade edilmiştir⁴³⁷. Tanzimat ve Islahat Fermanları kişi hak ve özgürlükleri bakımından

⁴³¹ Aydın, *Hukuk Tarihi*, s. 425.

⁴³² Ayrıntılı bilgi için bkz. Reşat Kaynar, s. 295-316; Rabia Beyza Candan, “1840 Tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunu İncelemesi”, *ADÜHF Dergisi*, C. 1, S. 1, 2015, s. 63-81.

⁴³³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Akgündüz, *Kamu Hukuku*, s. 603-620.

⁴³⁴ Aydın, *Hukuk Tarihi*, s. 425-428.

⁴³⁵ Aydın, *Hukuk Tarihi*, s. 425; Said Nuri Akgündüz, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukukunun Kaynakları”, *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 8, Güz 2016, s. 5.

⁴³⁶ Özkent, *Avukatın*, s. 52; Öztürk, *Adli*, s. 87.

⁴³⁷ Esirgen, “Cumhuriyet”, s. 740.

ilkeler getirmiştir. Bu fermanlar, savunma mesleğinin kurumsallaşma süreci açısından önemlidir⁴³⁸. Osmanlı Devleti'nde değişimin başı olarak kabul edilen bu fermanlar yoluyla temel hak ve hürriyetlerle ilgili düzenlemeler yapılarak savunma hakkı ve mesleğinin temelleri oluşturulmaya çalışılmıştır⁴³⁹. 1839 Tanzimat Fermanı'nda hak ve özgürlükler⁴⁴⁰ ile 1856 Islahat Fermanı'nda hak ve özgürlükler⁴⁴¹ ifade edilerek savunma hakkının ve dolayısıyla vekaletin ilk aşaması oluşmuştur⁴⁴².

2. 1858 Tarihli Ceza Kânûnnâme-i Hümâyûnu'nda Dava Vekilliği

Tanzimat döneminde birçok alanda olduğu gibi ceza hukukunda da değişiklikler olmuştur. 1840 tarihli Ceza Kânûnnâme-i Hümâyûnu⁴⁴³ ve 1851 tarihli Kânun-ı Cedid⁴⁴⁴ ile birlikte, suç ve ceza anlayışında farklılaşmalar meydana gelmiş ve savunma kavramıyla ilgili adımların sonucu 1858 Tarihli Ceza Kânûnnâme-i Hümâyûnu'nda görülmüştür⁴⁴⁵. Kanunname, Batı menşeli kanunlar grubuna girmektedir. Büyük bir bölümü 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunu'ndan iktibas edilmiştir. Meclis-i Tanzimat'ın oluşturduğu ilk mühim kanundur. Hazırlanma

⁴³⁸ Özkent, *Avukatın*, s. 52; Esirgen, "Cumhuriyet", s. 740.

⁴³⁹ Özkent, *Avukatın*, s. 52; Esirgen, "Cumhuriyet", s. 740; Öztürk, *Adli*, s. 88; Gazi Erdem, "İlanından Yüz Elli Yıl Sona Avrupa Birliği Müzakereleri Bağlamında Islahât Fermânı'na Yeniden Bir Bakış", *AÜİFD*, S. 51, 2010, s. 345.

⁴⁴⁰ "... bundan böyle Devlet-i Aliyye ve memaliki mahrusamızın hüsnü idaresi zımında bazı kavanini cedide vaz'ı ve tesisi lazım ve mühim görünerek işbu kavanini esasîyenin mevaddı esasîyesi dahi emniyeti can ve mahfuziyeti ırz ve namus ve mal ve tayini vergi ve asakiri mukteziyenin sureti celp ve müddeti istihdamı kazıyelerinden ibarettir... Ve Meclisi Ahkam-ı Adliye azası dahi lüzumu mertebe teksir olunmalıdır... Ve kavanini şeriyeye muhalif hareket edenlerin kabahati sabitelerine göre tedibatı layıklarının hiçbir rütbeye ve hatır ve gönüle kapılmayarak icrası zımında mahsusana ceza kanunnamesi dahi tanzim ettirilsin ve keyfiyatı meşruha usulü atıkayı bütün bütün tağyir ve tecdik demek olacağından...". Bkz. Özkent, *Avukatın*, s. 52.

⁴⁴¹ "... ve mücazat ve ticaret kanunlar ile muhtelit divanlarda icra olunacak usul ve nizamat ve murafaat mümkün mertebe süratle ikmal olunarak zabt ve tedvin kılınması... Ve hapishanelerde bile canibi saltanatı seniyyeden vaz' kılınan nizamatı inzibatiyeye muvafık muameleattan maada hiçbir gûna mücazâtı cismaniye ve eziyet ve işkenceye müşabih kaffei muamele dahi kâmilan lâğv ve iptal kılınması... lazımdır". Bkz. Özkent, *Avukatın*, s. 52.

⁴⁴² Özkent, *Avukatın*, s. 52; Esirgen, "Cumhuriyet", s. 740; Öztürk, *Adli*, s. 88.

⁴⁴³ 1840 tarihli Ceza Kânûnnâme-i Hümâyûnu için bkz. Akgündüz, *Kamu Hukuku*, s. 603-612.

⁴⁴⁴ 1851 tarihli Kânun-ı Cedid için bkz. Akgündüz, *Kamu Hukuku*, s. 613-620.

⁴⁴⁵ Öztürk, *Adli*, s. 88.

sürecinin bir bölümünde Ahmet Cevdet Paşa da yer almıştır⁴⁴⁶. Ayrıca Batı menşeli olmasından dolayı 1840 ve 1851 Tarihli Ceza Kanunları'ndan da ayrılmaktadır⁴⁴⁷.

1858 tarihli Ceza Kânûnnâme-i Hümayûnu'nun 15. maddesinde dolaylı da olsa vekillikle ilgili bir hükmün yer aldığı benimsenmiştir. Sır saklama yükümlülüğü bu maddeyle hüküm altına alınmıştır⁴⁴⁸. İlgili madde şöyledir: “*Etibba*⁴⁴⁹ ve cerrah ve eczacı ve kâbile hatunlar ve bunların emsali kimseler, sanatları iktizasınca kendilerine tevdi kılınmış olan serair-i şahsiyeyî kânûnen ihbara mecbur oldukları ahvâlden gayri da ifşa ederler ise, 24 saattan bir haftaya kadar hapis ile yirmilik mecdiyeden bir mecdiye altına kadar cezay-ı nakdî alınır”⁴⁵⁰.

Kanunnamede bizzat vekil terimi yer almamaktadır. Ancak Özkent'e göre, hekim, cerrah ve eczacı gibi gizlilik yükümlülüğü olan meslekler sayılmış ve “emsal” kavramının maddede yer almasından dolayı, gizlilik yükümlülüğüne uyması gereken kişilerin içinde vekillerin de olduğu söylenmiştir. Kanunnamenin kabul edildiği tarihlerde henüz dava vekilliği bir meslek olarak kabul edilmemiştir. Vekillik görevi, daha çok muhızrlar ile ayak kavafları veya kağıt kavafları olarak isimlendirilen kötü üne sahip kimseler tarafından yürütülmüştür. İlgili kanunnamede ayrıca vekil isminin geçmemesi bu nedenlere bağlanmaktadır⁴⁵¹.

3. Mecelle-i Ahkam-ı Adliye'de Dava Vekilliği

Tanzimat döneminde Osmanlı'da adli teşkilatta ve kanunlaştırma alanında esaslı değişiklikler yapılmıştır. Başlangıçta borçlar, kısmi olarak eşya ve kişiler hukuku alanlarında 1868-1876 seneleri arasında Mecelle'de⁴⁵², sonrasında aile hukuku alanında 1917 tarihinde çıkartılan Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nde⁴⁵³ de

⁴⁴⁶ Cin/Akyılmaz, s. 568; Aydın, *Hukuk Tarihi*, s. 428; Bozkurt, *Batı*, 100; Özkorkut, s. 149.

⁴⁴⁷ Mehmet Gayretli, “1858 Osmanlı Ceza Kanununun Kaynağı Üzerindeki Tartışmalar ve Bu Kanuna Ait Bir Taslak Metnin Bir Kısmıyla İlgili Değerlendirmeler, *e- Akademi*, S. 139, Nisan 2016, s. 1, <http://www.e-akademi.org/makaleler/mgayretli-2.pdf>. (E.T. 19.02.2019).

⁴⁴⁸ Esirgen, “Cumhuriyet”, s. 741; Öztürk, *Adli*, s. 88-89.

⁴⁴⁹ Hekimler, doktorlar, tıp ilmini bilenler. Bkz. Devellioğlu, s. 272.

⁴⁵⁰ Akgündüz, *Kamu Hukuku*, s. 648.

⁴⁵¹ Özkent, *Avukatın*, s. 53-54; Durhan, “Ülkemizde”, s. 31; Öztürk, *Adli*, s. 89.

⁴⁵² Ali Himmet Berki, *Açıklamalı Mecelle (Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye)*, 3. bs., Hikmet Yayınevi, İstanbul 1968, s. 15-422.

⁴⁵³ Mecelle aile hukukuna ilişkin bir düzenleme içermemiştir. Bu alanı Hukuk-ı Aile Kararnamesi doldurmuştur. Kararnamenin getirdiği önemli bir yenilik, Osmanlı Devleti'nin

düzenlemelere yer verilmiştir. Tanzimat döneminde hazırlanan kanunlardan en önemlisi Mecelle olarak kabul edilmektedir⁴⁵⁴. Mecelle, İslam hukukundaki eşya, borçlar ve yargılamayla alakalı kuralların derlenmesi sonucunda oluşmuştur⁴⁵⁵. Batı'nın istekleri doğrultusunda, Ali Paşa döneminde, Fransız Medeni Kanunu Türkçe'ye çevrilmek istenmiştir. Bu kanunun Osmanlı Devleti'ne uygun olmayan maddeleri araştırılmış ve Medeni kanun yapma konusunda ilerleme söz konusu olmuştur⁴⁵⁶.

İslam hukuku, belli bir zamandan sonra yalnızca büyük alimlerin çözebileceği karmaşık bir hal almıştı⁴⁵⁷. Osmanlı'da çok hakimli ve çok dereceli nizamiye mahkemeleri kurulduktan sonra bu mahkemelerdeki hakimler yeterli bilgiye sahip değillerdi. Bu yüzden fıkıh eserlerine ve müftilere meselenin çözümü için gitmekteydiler. Bunlarla beraber, siyasi nedenler, ticaret ve iktisattaki yenilikler, dini sebepler yeni bir kanunun hazırlanmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Bu karmaşayı sona erdirmek için yeni bir medeni kanun yapılması gerekmiştir⁴⁵⁸. İhtiyaç duyulan medeni kanun için Ali Paşa ve Ahmet Cevdet Paşa farklı fikirler ileri sürmüş ve bu iki şahsın taraftarları ortaya çıkmıştır. Ali Paşa taraftarları Fransız Medeni Kanunu'nun çevrilmesi ve bizim hukukumuzda uygulanması yönünde fikir beyan etmiştir. Ahmet Cevdet Paşa taraftarları ise, Hıristiyan bir ülkenin medeni

---

resmi mezhebi olan Hanefi mezhebinin görüşlerinin dışına çıkmasıdır. Kararnamede Maliki, Hanbeli, Şafii mezheplerinin görüşleri de kabul edilmiştir. İslam hukuku terkedilmeden evlilik müessesesinde kadın için daha lehe olan hükümler ihtiva etmiştir. 19 Haziran 1919'da yürürlükten kaldırılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cin/ Akyılmaz, s. 578; Aydın, *Hukuk Tarihi*, s. 427-428; Halil Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1974, s. 292-311; Mehmet Akif Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, 2. bs., Klasik Yayınları, İstanbul 2018, s. 221-253; Mehmet Akif Aydın, "Hukuk-ı Aile Kararnamesi" maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 18, İstanbul 1998, s. 314-318.

⁴⁵⁴ Aydın, *Hukuk Tarihi*, s. 427; Mehmet Akif Aydın, "Mecelle-i Ahkam-ı Adliye" maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 28, Ankara 2003, s. 231.

⁴⁵⁵ Mustafa Şentop, "Tanzimat Dönemi Kanunlaştırma Faaliyetleri Literatürü", *TALD*, C. 3, S. 5, 2005, s. 653; Osman Öztürk, "Osmanlılarda Tanzimat Sonrasında Yapılan Hukukî Çalışmalar ve Mecelle-î Ahkâm-ı Adliyye", *Yeni Türkiye Dergisi Osmanlı Özel Sayısı*, C. 1, S. 31, Y. 6, Ankara 2000, s. 739.

⁴⁵⁶ Aydın, *Hukuk Tarihi*, s. 427; Mehmet Akif Aydın, "Mecelle'nin Hazırlanışı", *Osmanlı Araştırmaları*, C. 9, 1989, s. 40.

⁴⁵⁷ Mustafa Reşit Belgesay, "Mecellenin Külli Kaideleri ve Yeni Hukuk", *İÜHF*, C. 12, S. 3-4, 1946, s. 562; Öztürk, *Adli*, s. 48-49.

⁴⁵⁸ Ahmet Şimşirgil/ Ekrem Buğra Ekinci, *Ahmet Cevdet Paşa ve Mecelle*, KTB Yayınları, İstanbul 2008, s. 50; Hulusi Yavuz, "Ahmet Cevdet Paşa ve Mecelle'nin Tedvini", *Ahmet Cevdet Paşa Vefatının 100. Yılına Armağan*, TDV Yayınları, Ankara 1997, s. 279-280; Öztürk, *Adli*, s. 49.

kanununun, İslamiyeti benimsemiş bir toplumda uygulanamayacağını savunmuşlardır⁴⁵⁹. Sonuç olarak, Ahmet Cevdet Paşa ve taraftarlarının görüşleri benimsenmiştir. Yani, İslam hukuku kitaplarından faydalanıp, bir komisyon kurularak bir medeni kanun hazırlanması kararlaştırılmıştır. Mecelle'nin hazırlanmasında Ahmet Cevdet Paşa'nın çok önemli bir yeri vardır⁴⁶⁰. Ahmet Cevdet Paşa ve taraftarları topluma hakim olan düşünceye ve adetlere yönelik, yani zamanın ihtiyacına göre düzenlemeler yapmış modernleşme çağının aydın kişileri arasında yer almıştır⁴⁶¹.

Osmanlı Devleti'nin medeni kanunu olarak kabul edilen Mecelle'de Osmanlı toplumuna hakim mezhep olan Hanefilik esas alınmıştır⁴⁶². Mecelle, 99 maddelik genel hükümlerden⁴⁶³ ve 16 bölüm⁴⁶⁴ den oluşmuştur⁴⁶⁵. Sadece Türk hukuku için değil, İslam hukuku bakımından da önemli bir yere sahiptir. Ahmet Cevdet Paşa'nın başkanlığındaki bir komisyonla 1868-1876 senelerinde hazırlanmıştır. 1926 yılında kabul edilen Türk Medeni Kanunu'na kadar uygulanmıştır⁴⁶⁶.

⁴⁵⁹ Bozkurt, *Batu*, s. 159-160; Beşir Gözübenli, "Türk Hukuk Tarihinde Kanunlaştırma Faaliyetleri ve Mecelle", *Ahmet Cevdet Paşa Vefatının 100. Yılına Armağan*, TDV Yayınları, Ankara 1997, s. 290.

⁴⁶⁰ Sıddık Sami Onar, "Osmanlı İmparatorluğunda İslâm Hukukunun Bir Kısmının Codification'u", *İÜHF*, C. 20, S. 1-4, Ocak 1955, s. 63; Veldet Hıfzı Velidedeoğlu, *Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat*, Maarif Matbaası, İstanbul 1940, s. 51; Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, 15. bs., *TİBKY*, İstanbul 2019, s. 85; Karal, *Islahat*, s. 173; Bozkurt, *Batu*, s. 161.

⁴⁶¹ Refik Gür, *Hukuk Tarihi ve Tefekkürü Bakımından Mecelle*, 3. bs., Sebil Yayınevi, İstanbul 1993, s. 96-97; İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, 47. bs., Timaş Yayınları, İstanbul 2018, s. 268.

⁴⁶² Hanefi mezhebinin görüşü kabul edilmiş, diğer mezheplerin görüşlerinden yararlanılmamıştır. Bu yüzden, alacağın temlik, borcun nakli, menfaatin mal olarak kabul edilmesinden ötürü haksız fiillerde tazminata konu olması, kira sözleşmelerinde sözleşmeye taraf olanlardan birinin vefat etmesi sonucu akdın hukuki olarak geçerli olup olmayacağı gibi diğer mezheplerde kabul edilmiş olan bu gibi hükümlerden Mecelle'de ya hiç bahsedilmemiş ya da çok az bahsedilmiştir. Bkz. Cin/Akyılmaz, s. 573.

⁴⁶³ Mecellenin külli kaideleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Baktır, "Mecelle'nin Külli Kaideleri ve Ahmet Cevdet Paşa", *Ahmet Cevdet Paşa Vefatının 100. Yılına Armağan*, TDV Yayınları, Ankara 1997, s. 315-321.

⁴⁶⁴ 16 bölümün içeriğiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Öztürk, *Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle*, İİAV, İstanbul 1973, s. 352-364.

⁴⁶⁵ Sıddık Sami Onar, "İslam Hukuku ve Mecelle", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. 3, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 584; Cin/Akyılmaz, s. 572-573; Bozkurt, *Batu*, s. 161.

⁴⁶⁶ Cin/Akyılmaz, s. 569-570; Bozkurt, *Batu*, s. 161; Sami Erdem, "Türkçede Mecelle Literatürü", *TALD*, C. 3, S. 5, 2005, s. 673.

a) Genel Vekalet İlişkin Hükümler

Mecelle'nin vekaletle ilişkin hükümlerinin bazılarını konu bütünlüğünü sağlamak açısından İslam'da ve Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Dava Vekilliği (Avukatlık) Kurumu bölümünde incelemiştik. Bu başlık altında geriye kalan kısımlar incelenecektir.

Mecelle'nin on birinci bölümü vekalet kitabı olarak geçmektedir. Bu kısım toplamda seksen bir maddeden oluşmaktadır. Vekaletin rükün ve taksimi, vekaletin şartları ve vekaletin genel kuralları, Mecelle'nin bu bölümünde anlatılmıştır⁴⁶⁷.

Mecelle'nin 1449. maddesinde vekil ile müvekkil ve vekalet ilişkisinin tanımları yapılmıştır. Anılan hükme göre, müvekkil tarafından vekile tefviz olunan işe, müvekkilün bih; vekil tayin etmeye de tevkil denir⁴⁶⁸. Mecelle'nin 1449. maddesinde de bu durum şöyle açıklanmıştır: *“Vekalet bir kimse işini başkasına tefviz etmek ve ol işde anı kendi yerine ikame eylemektir. Ol kimseye müvekkil ve yerine ikaame eylediği kimesneye vekil ve ol işe müvekkil-ün-bih denilir”*⁴⁶⁹. Bu tanımlamalar yapıldıktan sonra vekaletin unsurları ve bölünmesiyle ilgili maddeler 1451-1456 arasında yer almıştır.

Vekil tayin etmenin unsurları icap ve kabuldür⁴⁷⁰. Hanefi mezhebi dışındakiler bu şartlara ek olarak, müvekkil, vekil ve vekaletle konusunu ve bunlarla alakalı şartları da unsurlar arasında kabul etmektedirler. Ancak Mecelle, Hanefi mezhebine göre hazırlandığı için icap ve kabul yeterli görülmüştür⁴⁷¹. Mecelle'nin 1451. maddesinde, *“Şöyle ki müvekkil şu hususa seni vekil ettim deyip de vekil dahi kabul ettim dese yahut kabulü müş'ir başka bir söz söylese vekâlet mün'akid olur. Kezalik*

⁴⁶⁷ Gür, *Mecelle*, s. 172-173; Şimşirgil/Ekinci, s. 56-57; Cihan Osmanağaoğlu Karahasanoğlu, “Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye'nin Yürürlüğe Girişi ve Türk Hukuk Tarihi Bakımından Önemi”, *OTAM*, S. 29, 2011, s. 103; Öztürk, *Adli*, s. 93.

⁴⁶⁸ Ansay, s. 62; Erdoğan, s. 441.

⁴⁶⁹ Mecelle, m. 1449.

⁴⁷⁰ Gür, *Mecelle*, s. 172; İlhan, *Mecelle*, s. 441; Seda Örsten Esirgen, “Mecelle ve Fransız Medeni Kanunu Çerçevesinde Vekalet Sözleşmesi”, *Ankara Barosu Dergisi*, S. 1, 2013, s. 173; Öztürk, *Adli*, s. 93.

⁴⁷¹ Bilmen, *Kamusu Cilt 6*, s. 312-316; Esirgen, “Medeni”, s. 173.

vekil bir şey söylemeyip de ol hususun icrasına teşebbüs eylese delâleten vekâleti kabul etmiş olmakla tasarrufu sahih olur”⁴⁷² hükmü yer almaktadır.

Vekil olabilmenin şartları, Mecelle’nin 1457-1459. maddeleri arasında sayılmıştır⁴⁷³. Mecelle’de bu hususlar şöyle belirtilmiştir: “Müvekkilin müvekkel-ünbih olan işi yapmağa muktedir olması şartdır. Binaenaleyh sabî gayr-i mümeyyiz ile mecnunun tevkili sahih olmaz”⁴⁷⁴, “Vekilin âkil ve mümeyyiz olması şartdır. Bâliğ olması şart değildir. Binaenaleyh sabî mümeyyiz me’zun olmasa bile vekil olabilir. Fakat hukuk-u akd ana âid olmayıp müvekkiline âid olur”⁴⁷⁵, “Bir kimse bizzat yapabileceği hususlarda ve muamelâta dair olan her hakkın ifa ve istiyfasında başkasını tevkil edebilir”⁴⁷⁶. Bu hükümlerden anlaşılacağı üzere, ayırt etme gücü olmayan küçüklerin ve akıl hastalarının vekilliği kabul edilmemiştir. Vekilin mümeyyiz olması şarttır. Ancak büluğa ermiş olması gerekmemektedir. Yani, ayırt etme gücü olmayan çocuk izinli olmasa dahi vekil olabilir. Ayrıca, bir kişi kendisinin yapabildiği işlemler için de başkasını vekil olarak seçebilir⁴⁷⁷.

Mecelle’nin 1467. maddesinde vekalet ücreti konusu düzenlenmiş ve bir hak olarak görülmüştür. Vekalet ücretinin bir hak olarak görüldüğü ilk düzenleme Mecelle’dir⁴⁷⁸. Mecelle’nin 1467. maddesi şöyledir: “Eğer vekâletde ücret şart edilip de vekil dahi i’fa-yı vekâlet eyleser ücrete müstehik olur. Ve eğer şart edilmeyip de vekil dahi ücret ile hizmet eder makuleden değilse müteberri olup ücret isteyemez”⁴⁷⁹. Bu hükümden çıkartılacağı üzere, vekilin ücret alabilmesinin koşulu, vekalet akdinin gerçekleştiği zamanda ücretin şart olması, bununla beraber vekilin de vekalet akdinden doğran yükümlülüğünü yerine getirmesidir⁴⁸⁰.

⁴⁷² Mecelle, m. 1451; Ali Haydar, *Mecelleti’l Ahkâm Cilt 3*, s. 2444-2447.

⁴⁷³ Gür, *Mecelle*, s. 172; İlhan, *Mecelle*, s. 443-444.

⁴⁷⁴ Mecelle, m. 1457; Ali Haydar, *Mecelleti’l Ahkâm Cilt 3*, s. 2462.

⁴⁷⁵ Mecelle, m. 1458; Ali Haydar, *Mecelleti’l Ahkâm Cilt 3*, s. 2463-2464.

⁴⁷⁶ Mecelle, m. 1459; Ali Haydar, *Mecelleti’l Ahkâm Cilt 3*, s. 2466.

⁴⁷⁷ İlhan, *Mecelle*, s. 443-445.

⁴⁷⁸ Esirgen, “Cumhuriyet”, s. 761.

⁴⁷⁹ Mecelle, m. 1467; İlhan, *Mecelle*, s. 448.

⁴⁸⁰ Esirgen, “Medeni”, s. 181; Öztürk, *Adli*, s. 96.

b) Husumete Vekalet (Davaya Vekalet) İlişkin Hükümler

Mecelle’de husumete vekalet birçok madde halinde ele alınmıştır⁴⁸¹. Mecelle’nin 1516 ile 1520. maddeleri arasındaki düzenlemeler husumete (davaya) yani mahkemede vekâletle ilgilidir. Bu maddeler sırasıyla şöyledir: “*Müddei ve müddeaaaleyhden her biri dilediğini husumete tevkil edebilir, diğerinin rızası şart değildir*”, “*Husumete vekil olan kimsenin müvekkili aleyhine ikrarı eğer huzur-u hakimde ise mu’teber olur. Huzur-u hakimde değilse mu’teber olmaz ve kendisi vekaletten mün’azil olur*”, “*Bir kimse aharı husumete tevkil edip de kendi aleyhine ikrarı istisna eylese caiz olur*”, “*Husumete vekalet kabza vekaleti müstelzim olmaz*”, “*Kabza vekalet husumete vekaleti müstelzim olmaz*”⁴⁸².

Bu hükümlerden de anlaşılacağı gibi Mecelle’ye göre, husumete vekil olan kimsenin vekil edenin aleyhine ikrarı, eğer hakim huzurundaysa geçerli olur. Hakim huzurunda değilse hem geçerli olmaz hem de vekalet ilişkisi son bulur. Ayrıca, bir kişi bir başkasını davaya vekil olması konusunda seçip ikrarı bunun dışında tutabilir. Davaya vekalet kabza vekaleti kapsamaz. Kabza vekalet de davaya vekaleti kapsamaz⁴⁸³. Mecelle’de yer alan bu hükümlerle ilgili düzenlemeler, davaya vekaletin kanuni kapsamı başlığı altında 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nda düzenlenmiştir⁴⁸⁴.

⁴⁸¹ Bkz. I. Bölüm/III-4.

⁴⁸² Mecelle, m. 1516-1520; Ali Haydar, *Mecelleti’l Ahkâm Cilt 3*, s. 2579-2588.

⁴⁸³ İlhan, *Mecelle*, s. 462-463; Öztürk, *Adli*, s. 94.

⁴⁸⁴ Davaya vekaletin kanuni kapsamı ile ilgili düzenlemeler şöyledir: “*Davaya vekalet, kanunda özel yetki verilmesini gerektiren hususlar saklı kalmak üzere, hüküm kesinleşinceye kadar, vekilin davanın takibi için gereken bütün işlemleri yapmasına, hükmün yerine getirilmesine, yargılama giderlerinin tahsili ile buna ilişkin makbuz vermesine ve bu işlemlerin tamamının kendisine karşı da yapılabilmesine ilişkin yetkiyi kapsar*” (HMK. m. 73); “*Açıkça yetki verilmemişse vekil; sulh olamaz, hakimi reddedemez, davanın tamamını islah edemez, yemin teklif edemez, yemini kabul, iade veya reddedemez, başkasını tevkil edemez, haczi kaldıramaz, müvekkilin iflasını isteyemez, tahkim ve hakem sözleşmesi yapamaz, konkordato veya sermaye şirketleri ve kooperatiflerin uzlaşma yoluyla yeniden yapılandırılması teklifinde bulunamaz ve bunlara muvafakat veremez, alternatif uyuşmazlık çözüm yollarına başvuramaz, davadan veya kanun yollarından feragat edemez, karşı tarafı ibra ve davasını kabul edemez, yargılamanın iadesi yoluna gidemez, hakimlerin fiilleri sebebiyle Devlet aleyhine tazminat davası açamaz, hangileri hakkında yetki verildiği açıklanmadıkça kişiye sıkı sıkıya bağlı haklarla ilgili dava açamaz ve takip edemez*” (HMK. m. 74).

Vekilin azli ile ilgili konular, Mecelle'nin altıncı faslında, 1521-1530. maddeleri⁴⁸⁵ arasında düzenlenmiştir. Mecelle'nin hükümlerine göre, müvekkil vekilini azledebilmektedir. Vekilin, vekalet ilişkisinden istifa etme hakkı mevcuttur. Ancak, başkasının hakkını ilgilendiren bir durum söz konusuysa vekalet ilişkisine devam etmek zorunda kalır. Müvekkilin azil haberi vekile iletilene dek vekalet ilişkisi geçerliliğini kaybetmez. Vekilin istifasını müvekkiline bildirme yükümlülüğü vardır. Borçlunun olmadığı zaman alacağını tahsil etmeye vekil olan kişiyi müvekkili azledebilir. Ancak alacaklı onu borçlunun karşısında vekil yapmışsa, borçlu azli öğrenene kadar vekalet devam eder. Vekaletin konusunun sona ermesiyle, vekalet ilişkisi de sonlanır. Müvekkilin ölmesi halinde, vekil azledilmiş kabul edilir. Fakat, başkasının hakkını ilgilendiren bir durum varsa bu ilişki devam eder. Müvekkilin ölümüyle, vekilin vekili de azledilmiş olur. Vekalet miras kalmaz. Son olarak, müvekkil veya vekil akıl hastası olursa vekalet ilişkisi geçersiz olur⁴⁸⁶. Mecelle'de yer alan vekilin azliyle ilgili hükümlere benzer hükümler, vekilin azli ve istifasının şekli başlığı altında HMK'nın 81-83. maddeleri arasında düzenlenmiştir⁴⁸⁷.

---

⁴⁸⁵ “Vekil eden vekilini, vekaletten azil edebilir. Ama bir başkasının hakkına ilişkin durumlarda azil edemez”, “Vekil kendini vekaletten azil edebilir. Fakat bervech-i bala gayrin hakkı tealluk etmiş ise azledeyemeyip ifayı vekalet mecbur olur”, “Müvekkil vekilini azl ettikde vekile haber-i azli vasil oluncaya dek vekaleti üzerinde kalır. Ve ol vakte kadar tasarrufu sahih olur”, “Vekil kendisini azl ettikde azlini müvekkile bildirmesi lazım gelir ve azli müvekkilin malumu oluncaya dek vekalet kendi uhdesinde kalır”, “Medyunun gıyabında kabz-ı deyne vekil olan kimseyi müvekkili azl edebilir. Amma dain anı medyunun huzurunda tevkil etmiş ise medyunun ilmi lahik olmadıkça azli sahih olmaz. Bu suretde medyun anın azlini öğrenmeden ana deynini i'ta etse deyninden beri olur”, “Müvekkil-ün-bihin hitamı ile vekalet nihayet bulur. Vekil dahi bittab' vekaletten mün'azil olur”, “Müvekkilin vefatı ile vekil mün'azil olur. Fakat gayrin hakkı tealluk etmiş ise mün'azil olmaz”, “Müvekkilin vefatı ile vekilin vekili dahi mün'azil olur”, “Vekalet mevrus olmaz”, “Müvekkilin yahut vekilin tecennün etmesiyle vekalet batıl olur”. Bkz. Mecelle, m. 1521-1530; Ali Haydar, *Mecelleti'l Ahkâm Cilt 3*, s. 2589-2601.

⁴⁸⁶ Berki, *Mecelle*, s. 319-320; İlhan, *Mecelle*, s. 463-465; Öztürk, *Adli*, s. 95.

⁴⁸⁷ “Vekilin azli veya istifasının, mahkeme ve karşı taraf bakımından hüküm ifade edebilmesi için, bu konudaki beyanın dilekçeyle bildirilmesi veya tutanağa geçirilmesi ve gerektiğinde ilgisine yapılacak tebligat giderinin de peşin olarak ödenmesi zorunludur” (HMK. m. 81), “İstifa eden vekilin vekalet görevini, istifanın müvekkiline tebliğinden itibaren iki hafta süreyle devam eder. Vekilin istifa etmiş olması halinde, vekalet veren davayı takip etmez ve başka bir vekil de görevlendirmez ise tarafın yokluğu halinde uygulanacak hükümlere göre işlem yapılır. Yukarıdaki fıkralarda yer alan hususlar, istifa eden vekilin istifa dilekçesi ile birlikte vekalet verene ihtaren bildirilir” (HMK. m. 82), “Vekil ile takip edilen davada, vekilin azli halinde vekalet veren, davayı takip etmez ve iki hafta içinde bir başka vekil de görevlendirmez ise tarafın yokluğu halinde uygulanacak hükümlere göre işlem yapılır” (HMK. m. 83).

Mecelle, davada vekil bulundurma zorunluluğu getirmemiş ve vekilliği vekalet ilişkisi içinde icra edilen bir iş olarak kabul etmiştir⁴⁸⁸. Husumete vekaleti, bir başka tabirle dava vekilliğini, kira, alım-satım gibi sadece özel hukuk açısından incelemiştir. Mecelle’de dava vekilliğinin, kamu düzenine ilişkin olduğuna dair bir düzenleme yoktur. Bunlardan dolayı, adli teşkilat bünyesinde özellikle ceza hukuku açısından, savunma kurumu oluşturacak bir hüküm barındırmadığı kabul edilmektedir⁴⁸⁹.

4. Usûl-i Muhâkemât-ı Cezaiyye Kanûnu’nda Dava Vekilliği

Batı menşeli kanunlardan biri olan Usûl-i Muhâkemât-ı Cezaiyye Kanunu (Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu), Fransız kanunlarından istifade edilerek 1879 tarihinde düzenlenmiştir. Temelini, 1808 yılında çıkarılan Fransız Ceza Yargılaması Kanunu’ndan alır⁴⁹⁰. Kanun iki kitap şeklinde hazırlanmıştır. İlk yedi maddesi giriş kitabı (ilk kitap) ve geriye kalan maddeler ikinci kitabı oluşturur. İlk kitap memurlara ilişkin hükümleri ihtiva eder. İkinci kitap ise, muhakeme yöntemiyle alakalıdır⁴⁹¹.

Nizamiye mahkemelerinde tatbik edilmesi gereken muhakeme yöntemi bu kanunla beraber belirlenmiştir. Kanunla, İslam hukukuna ters düşebilecek düzenlemeler yapılmamasına dikkat edilmiştir. Ancak düzenlemeler yapılırken şer’i hükümler alınmamıştır. Bununla birlikte Fransız hukukunda mevcut olan, sanığın suçlu olup olmadığını 2/3 çoğunlukla, verilecek cezayı da basit çoğunlukla belirleyen bir jüri kurumuna da yer verilmemiştir⁴⁹².

İslam yargılamasında yer almayan savcılık müessesesi bu kanundan bir hafta önce çıkarılan, “Mehakim-i Nizamiyenin Teşkilatı Kanun-i Muvakkat”ıyla beraber Osmanlı Devleti’ne girmiştir⁴⁹³. Kanunla birlikte savcılık kurumunun görev ve

⁴⁸⁸ Bkz. ve karşı. HMK. m. 71: “*Dava ehliyeti bulunan herkes, davasını kendisi veya tayin ettiği vekil aracılığıyla açabilir ve takip edebilir*”.

⁴⁸⁹ Durhan, “Ülkemizde”, s. 33-34; Esirgen, “Cumhuriyet”, s. 742.

⁴⁹⁰ Bozkurt, *Batı*, s. 105; Aydın, *Hukuk Tarihi*, s. 429.

⁴⁹¹ Ahmet Gökçen, “Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanun-ı Muvakkatı”, *SÜHFD*, C. 4, S. 1-2, 1994, s. 203 vd.

⁴⁹² Nur Centel/Hamide Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 6. bs., Beta Yayınları, İstanbul 2008, s. 25; Bozkurt, *Batı*, s. 105.

⁴⁹³ Durhan, “Tanzimat”, s. 101.

yetkileri düzenlenmiştir⁴⁹⁴. Usûl-i Muhâkemât-ı Cezaiyye Kanunu elli sene geçerliliğini korumuş ve 1412 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu yürürlüğe girene kadar⁴⁹⁵ uygulanmıştır⁴⁹⁶.

Usûl-i Muhâkemât-ı Cezaiyye Kanunu'nun 249. maddesinde ise zorunlu müdafilik⁴⁹⁷ten bahsedilmiştir. Bu maddeye göre, “*Mütteheme müdafa’atında mu’avenet etmek üzere bir vekil intihabı teklif ve intihab etmediği halde mahkeme tarafından derhal bir vekil ta’yin olunacak ve tayin olunmadığı halde mu’amelat-ı müte’akibe keenlemyekun hükmünde tutulacaktır. Müttehem bir vekil ta’yin ettiği halde mahkemenin intihabı keenlemyekun hükmünde tutulacağı gibi âdem-i intihab esnasında vak’i olan mu’amelat dahi mu’teber tutulacaktır*”⁴⁹⁸. Yani, zorunlu müdafilik ağır cezayı gerektirecek bir suç işlemiş kimseler için söz konusu olur. Ağır cezayı gerektiren suçu işlemiş olan kimsenin, kendisine zorunlu müdafî atanmasını kabul etmemesi durumunda işlemleri hukuken geçersiz kabul edilmiştir. Ağır cezayı gerektiren suçu işlememiş olan kimselerin zorunlu müdafî bulundurması gerekmemektedir⁴⁹⁹. Hukukta kullanılan “müdafaa vekili” kavramı, ilk kez bu senelerde, ağır ceza davalarına girecek olan müdafiler için kullanılmıştır⁵⁰⁰.

Usûl-i Muhâkemât-ı Cezaiyye Kanunu'nun 250. maddesinde vekillerin kimlerden seçileceği belirtilmiştir. 250. maddeye göre, “*müttehem veyahut mahkeme ta’yin edeceği vekili ancak mahkeme ma’iyetinde bulunan da’va vekillerinden intihab etmeğe mecbur olacak ve fakat bazen müttehimin akraba veya ehibbasından*

---

⁴⁹⁴ Üçok/Mumcu/Bozkurt, s. 283.

⁴⁹⁵ 1412 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu 20 Ağustos 1929 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

⁴⁹⁶ Centel/ Zafer, s. 25.

⁴⁹⁷ CMK’ da zorunlu müdafiliğe ilişkin hüküm mevcuttur. 150. maddeye göre, “*Şüpheli veya sanıktan kendisine bir müdafî seçmesi istenir. Şüpheli veya sanık, müdafî seçebilecek durumda olmadığını beyan ederse, istemi halinde bir müdafî görevlendirilir. Müdafî bulunmayan şüpheli veya sanık; çocuk, kendisini savunamayacak derecede malul veya sağır ve dilsiz ise, istemi aranmaksızın bir müdafî görevlendirilir. Alt sınırı beş yıldan fazla hapis cezasını gerektiren suçlardan dolayı yapılan soruşturma ve kovuşturmada ikinci fıkra hükmü uygulanır. Zorunlu müdafilikle ilgili diğer hususlar, Türkiye Barolar Birliğinin görüşü alınarak çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir*” (CMK. m. 150).

⁴⁹⁸ Düstur, İ. Ter., C. 4, s. 175; Sav/Toprak, s. 45.

⁴⁹⁹ Güner, s. 77; Centel, s. 34; Öztürk, Adli, s. 98.

⁵⁰⁰ Özkent, Avukatın, s. 56; Centel, s. 34-35.

biri dahi mahkemenin müsa'ade-i mahsusasıyla vekil ta'yin edebilecektir"⁵⁰¹. Bu kanunda vekilin, mahkemenin buyruğu altında çalışan kayıtlı vekillerden seçilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu kişiler de dava vekilleri cemiyeti levhasına (günümüzdeki baro levhası) kayıtlı olan kişilerdi⁵⁰². Suçlu olan kişinin dostları da bu görevi yerine getirebilirdi⁵⁰³. Ayrıca, kanunun 264. maddesinde⁵⁰⁴, mahkeme reisinin, dava vekiline düzgün ve ölçülü bir savunma yapması gerektiğini hatırlatmakla görevli olduğu düzenlenmiştir⁵⁰⁵.

Yukarıdaki kanunun haricinde, ayrıca 1870 tarihli Dersaadet ve Mülhakatı İdare-i Zabıta ve Mülkiyye ve Mehakim-i Nizamiyesine Dair Nizamname'de⁵⁰⁶ "müdafilik" kavramına yer verilmiştir. Nizamnamenin usul muhakemesiyle ilgili dördüncü bölümünde vekillikle ilgili hükümler yer almaktadır. Nizamnamenin 76. maddesi, "*Cinayetten münbais hukuku şahsiye davalarında müddei ve müddeaaaleyh taraflarından vekil tayin edilebilir. Mevaddı cezaiye muhakemesinde müttehem bizzat hazır bulunmak şartile lieclilmüdafaa bir vekil bulundurabilecektir*"⁵⁰⁷ şeklindedir. Görüldüğü gibi, cinayetle ilgili olan şahıs davalarında tarafların vekil istemesi mümkün görülmüştür. Ayrıca ceza davalarında da, sanığın mahkemede bulunması koşuluyla vekil tayin edilebileceği kabul edilmiştir⁵⁰⁸. Nizamnamenin 77. maddesi, "*Tayin olunacak vekilin mukayyet olmak üzere sureti resmiyede ve asilin mühür veya imzasile mensup olduğu mahalli resmiden musaddak bir vekâletname ibraz etmesi ve mutlaka tebaayı devleti aliyeden bulunması lâzım gelecektir*"⁵⁰⁹ şeklindedir.

⁵⁰¹ Düstur, I. Ter., C. 4, s. 175; Sav/Toprak, s. 45.

⁵⁰² Özkent, *Avukatın*, s. 56-57; Centel, s. 35.

⁵⁰³ Fakat, Adliye Nezaretinin, adliyede bulunan müfettişliklere yolladığı 1882 tarihli bir tamim (genelge, sirküler), ruhsatlı bir dava vekilinin olmadığı mahallerde, sanığın akrabalarından veya ahabplarından, bu kişiler yoksa, kural ve kaideleri bilen üçüncü şahıslardan, bu da olmazsa mahkeme zabıt katiplerinden birinin müdafî olarak atanabileceğini belirtmişti. Bkz. Özkent, *Avukatın*, s. 57; Centel, s. 35.

⁵⁰⁴ "*Re'is, müttehimin vekiline vicdanının ve kanûna lazım olan ri'ayetin hilafında bir şey söylememesini ve kemal-i edeb ve i'tidal ile beyan hal eylesini ihtar edecektir*". Bkz. Düstur, I. Ter., C. 4, s. 178; Özkent, *Avukatın*, s. 57.

⁵⁰⁵ Özkent, *Avukatın*, s. 57; Öztürk, *Adli*, s. 99.

⁵⁰⁶ Düstur, I. Ter., C. 1, s. 688-702.

⁵⁰⁷ Düstur, I. Ter., C. 1, s. 699; Sav/ Toprak, s. 93.

⁵⁰⁸ Bu hükümle alakalı düzenleme 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 149. maddesinde mevcuttur. Bu maddeye göre, "*Şüpheli veya sanık, soruşturma ve kovuşturmanın her aşamasında bir veya birden fazla müdafîin yardımından yararlanabilir; kanunî temsilcisi varsa, o da şüpheliye veya sanığa müdafî seçebilir*" (CMK. m. 149).

⁵⁰⁹ Düstur, I. Ter., C. 1, s. 699; Sav/Toprak, s. 93.

Maddeden anlaşıldığı üzere, vekilin taşınması gereken şartlar belirtilmiştir. Vekilin, Osmanlı vatandaşı olması, vekaletnamenin resmi surette tanzim edilmiş olması ve imzaların bulunması bu şartlardandır. Yine, aynı nizamnamenin 78. maddesi⁵¹⁰nde, meclislerde yapılan duruşmalarda belirli kişilerin vekil görevinde bulunamayacağına hükmedilmiştir. Reis, katip, sorgu hakimi (müstantik) ve subay (zabitan) bu görevlilerdendir. Ancak bu kişiler kendi hususi davalarına bakabilmekte, eş ve usul-füruları gibi yakın akrabalarına da vekillik yapabilmektedirler⁵¹¹.

Görüldüğü gibi, “müdafaa vekili” kavramına ilk defa Usul-ü Muhakemat-ı Cezaiye Kanunu’nda yer verilmiştir. Böylece, ceza davalarında da vekillik başlamıştır⁵¹². Ceza davalarında dava vekilliği, hukuk davalarından daha önce yer almıştır. Bunun nedeni ağır ceza davalarına bakan mahkemelerde, kanunun emri gereği vekil (müdafî) bulunma zorunluluğudur⁵¹³.

5. Usûl-i Muhâkemât-ı Hukukiyye Kanûnu’nda Dava Vekilliği

Tanzimat döneminden önce, usul hukukuyla ilgili hükümler toplu bir şekilde mevcut değildi. Fıkıh kitaplarında dağınık bir şekilde yer alan usûl hükümleri, Mecelle’de bir nebze toplanmıştı. Kanun-i Esasi de, Mecelle’deki düzeni benimsemişti. Sonrasında, Usul-ı Muhakemat-ı Hukukiyye Kanunu (Hukuk Muhakemeleri Usul Kanunu)’nun çıkarılmasıyla dağınıklık giderilmiş oldu⁵¹⁴. Bu kanun, 1807 tarihli Fransız Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu ile Mecelle Cemiyeti’nin oluşturduğu tasarının bir araya getirilmesiyle 1879 yılında oluşturulmuş bir kanundur⁵¹⁵. Bu kanunla, ticaret ve nizamiye mahkemelerinin

---

⁵¹⁰ “Meclislerde rüyet olunacak deavide reis ve âza ve kâtip ve mümeyyiz ve müstantikler ve zabitan ve ne-feratı askeriye vekâlet edemeyeceklerdir. Fakat mehakim huzurunda kendi deavii şahsiyeleri için asalet ve zevcelerine ve zevcelerinin validelerine ve kendilerinin âbâ ve ecdat ve evlât ahfadına vekâlet edebilirler”. Bkz. Düstur, I. Ter., C. 1, s. 699-700; Sav/Toprak, s. 93.

⁵¹¹ Durhan, “Ülkemizde”, s. 32.

⁵¹² Doğan Soyaslan, *Ceza Muhakemeleri Usulü Hukuku*, 3. bs., Yetkin Yayınları, Ankara 2007, s. 184; Serhat Sinan Kocaoğlu, “Tarihsel Perspektifi ile Türk-İslam Hukukunda Savunma Hakkı ve Müdafî”, *Ankara Barosu Dergisi*, C. 4, S. 4, 2010, s. 64.

⁵¹³ Özkent, *Avukatın*, s. 57.

⁵¹⁴ Bozkurt, *Batı*, s. 103.

⁵¹⁵ Ebül’ula Mardin, *Medeni Hukuk Cephesinden Ahmet Cevdet Paşa*, Ankara 1996, s. 149; Aydın, *Hukuk Tarihi*, s. 429; Ülkü Azrak, “Tanzimat’tan Sonra Resepsiyon”, *Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. 3, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 606.

gereksinimleri giderilmeye çalışılmıştır⁵¹⁶. Bu kanunun 16, 41 ve 42. maddelerinde dava vekilliğinden bahsedilmiştir⁵¹⁷. 1879 yılında art arda hazırlanan ceza ve hukuk usulüyle ilgili kanunlarla, Fransız hukuku örnek alınarak ceza ve hukuk usulünde ayrıma gidilmiştir⁵¹⁸.

Kanunun 16. maddesine göre, “*Arzuhalde yazıldığı gün ve ay ve sene tarihleri ve müdde’i ile müdde’i’aleyhin isim ve şöhret ve san’at ve mahal ikameti ve tarafından biri teba’a-i Devlet-i ‘Aliyeden olmadığı takdirde hangi devlet teba’asından bulunduğu ve da’vanın hülasası tahrîr olunmak ve ‘arzuhalin ziri sahib istad’a tarafından imza veya temhir kılınmak ve ‘arzuhal varaka-ı sahîha üzerine yazılmış bulunmak lazım gelir vekil imzasile dahi arzuhal takdim olunmak caiz olup fakat vekâlet senedini hâmil olması ve hasenedi musaddak vekil olduğunu imzasında tahrir etmesi lâzım gelir*”⁵¹⁹. Maddeye göre, arzuhalin kaleme alındığı tarihin gün, ay, yıl şeklinde açık bir halde yazılması, davanın taraflarının adları, şöhretleri, meslekleri, ikamet ettikleri yer ve bunların Osmanlı vatandaşı olmadığı takdirde nerenin vatandaşı olduğu ile davanın özetinin arzuhal yazan kişi tarafından imzalanması gerekir. Bununla birlikte arzuhalin, senet ve dilekçe gibi metinleri yazmak için hususi şekilde düzenlenmiş, matbu damgalı bir kağıt üzerine yazılması lazımken, vekilin imzasıyla da arzuhal vermek kabul edilir. Ancak vekilin vekaletnameye hamil olması ve resmi vekil olarak atanmış olduğunu bildirmesi⁵²⁰ gerekir⁵²¹.

Kanunun 41. maddesine göre, tarafların mahkemeye gelmesi veya mahkemeye vekil göndermesi gerekli görülmüştür⁵²². Anılan maddeye göre, “*müdde’i ve*

⁵¹⁶ Bozkurt, *Batı*, s. 104; Aydın, *Hukuk Tarihi*, s. 429; İbrahim Ülker, “1879 Usul-ı Muhakemat-ı Hukukiyye Kanun-ı Muvakkatı’nda İmza ve Mühre İtiraz ve İtirazın İncelenmesi”, *SÜHFD*, C. 24, S. 2, 2006, s. 94.

⁵¹⁷ Özkent, *Avukatın*, s. 55-56.

⁵¹⁸ Bozkurt, *Batı*, s. 103.

⁵¹⁹ Düstur, I. Ter., C. 4, s. 260-261; Özkent, *Avukatın*, s. 56; Sav/Toprak, s. 43.

⁵²⁰ Bkz. ve karşı. HMK. m. 76: “*Avukat, açtığı veya takip ettiği dava ve işlerde, noter tarafından onaylanan ya da düzenlenen vekaletname aslını veya avukat tarafından onaylanmış aslına uygun örneğini, dava yahut takip dosyasına konulmak üzere ibraz etmek zorundadır. Kamu kurum ve kuruluşlarının avukatlarına, yetkili amirleri tarafından usulüne uygun olarak düzenlenip verilmiş olan temsil belgeleri de geçerli olup, ayrıca noterce onaylanmasına gerek yoktur*”.

⁵²¹ Özkent, *Avukatın*, s. 56; Öztürk, *Adli*, s. 96.

⁵²² Özkent, *Avukatın*, s. 56.

müdde'i'aleyhden her biri mahkemeye bi'z-zat gelmeğe veyahut bir mahkemededen veya bir mahkeme-i de'avi kaleminden musaddak vekâletname i'tasıyla vekil göndermeğe veyahut vekil edeceği kimse ile birlikde gelüb vekâletetini tescil etdirmeğe mecburdur"⁵²³.

Kanunun 42. maddesi ise, vekil olarak atanan kişinin vekaletnamesinin geçerliliği son kararın bildirilmesine kadardır. Ancak vekilin, itiraz, istinaf ve temyiz dilekçelerine de vekil olarak atandığı ve son dereceye kadar ruhsatnamesinin olduğu vekaletnamede alenen yazılmadığı müddetçe yargılamanın her bir derecesi için görevli olarak kabul edilmez⁵²⁴.

Kanunun 42. maddesinde ise, bu durum şöyle düzenlenmiştir: “*Bir mahkemede muhakemeye tevkil olunan kimsenin vekâleti ol mahkemenin nihayet kararının tefhimine kadar mu'teber olub i'tiraz 'ale'l-hüküm ve istinaf ve i'ade-i muhakeme ve temyiz istid'alarına dahi vekil olduğu veyahut da'vanın son dereceye kadar muhakemesine me'zûn bulunduğu veyahud her vechle vekil mufavvaz ve murahhas iduği vekâletnamesinde musarrah olmadıkça muhakemâtın her bir derecesinde kabul olunamaz*”⁵²⁵.

III. BAZI ÖNEMLİ HUSUSİ NİZAMNAMESLER İŞİĞİNDA DAVA VEKİLLİĞİ

A. Mehâkim-i Nizamiyede Dava Vekillerinin Usulü İntihap ve İmtihanlarına Dair Kararname Bakımından Dava Vekilliği

1873'te dava vekilliği için bir sınav yapılması bu kararnameyle birlikte kararlaştırılmıştır. Sınavın Adliye Nezareti'nin belirlediği usuller çerçevesinde olacağı belirtilmiştir. Nizamiye mahkemelerinde vekillik yapacak kişilerin tabi olacağı sınav, komisyon tarafından yapılacaktır. İlan tarihinden itibaren dört ay dolmadan başvurmak gerektiği, ayrıca sınav sonrası belge alamayanların vekillik yapamayacağı belirtilmiştir. Bu nizamnameye göre komisyona başvuracak kişilerde bazı şartlar aranmıştır. Başvuracak kimsenin 21 yaşını tamamlamış olması, devlet

⁵²³ Düstur, I. Ter., C. 4, s. 266; Sav/ Toprak, s. 43.

⁵²⁴ Özkent, *Avukatın*, s. 56; Öztürk, *Adli*, s. 97.

⁵²⁵ Düstur, I. Ter., C. 4, s. 266.

memuru olmaması, yüz kızartıcı suçtan mahkum olmaması ile iflas etmemiş olması bu şartlardandır⁵²⁶.

Bu şartlarla birlikte, dava vekili adaylarının Türkçe okuma yazma bilmesi ya da en azından Türkçe okuması, gerekli görülmüştür. Bu kişilerin, Rumca, Ermenice veya Fransızca gibi dilleri bilmeleri yeterli kabul edilmiştir. Bu nizamnameyle, dava vekilliğini düzenleyen bir nizamname hazırlanacağı (Mehâkim-i Nizamiye Dava Vekilleri Hakkında Nizamname) söylenmiştir⁵²⁷. Görüldüğü gibi bu kararnamede, Mehâkim-i Nizamiye Dava Vekilleri Hakkında Nizamnamesi'nin temelleri atılmış ve dava vekilleri için aranan şartlar belirtilmiştir.

B. Mehâkim-i Nizamiye Dava Vekilleri Hakkında Nizamname ve Dava Vekilliği

Dava vekilliğinin kurumsallaşmasına yönelik atılan ilk adım 13 Ocak 1875 tarihli Mehâkim-i Nizamiye Dava Vekilleri Hakkında Nizamname'nin⁵²⁸ çıkartılması olmuştur. Bu nizamnameyle birlikte dava vekilliğinde, İslam geleneğinin terkedilmeye başlandığı görülmüştür. Ayrıca dava vekilliği, Osmanlı adli yapısının içerisinde yer almıştır. Nizamnameyle birlikte birçok yenilik söz konusu olmuştur. İlk kez baro kurulmuş ve hukuk eğitimi verilmesi için mektepler açılması kararlaştırılmıştır⁵²⁹. Öncelikle, bu nizamnameyle getirilen önemli düzenlemelerden olan, dava vekilleri cemiyeti (baro) ve Hukuk Mektebi anlatılıp daha sonra nizamnamede yer alan vekilliğe ilişkin hükümler incelenecektir.

1. Dava Vekilleri Cemiyeti

Tanzimat döneminde, ilk baro teşkilatlanması olarak Kostantinopol Barosu Cemiyeti kurulmuş, daha sonrasında İstanbul Baro Cemiyeti faaliyete geçmiştir. Tanzimat dönemiyle birlikte Osmanlı Devleti'ne çok sayıda avukat gelmiştir. İlk

⁵²⁶ Sav/Toprak, s. 103; Özkent, *Avukatın*, s. 60; Esirgen, "Cumhuriyet", s. 745.

⁵²⁷ Özkent, *Avukatın*, s. 60-61; Öztürk, *Adli*, s. 113-114.

⁵²⁸ Düstur, I. Ter., C. 3, s. 198-207.

⁵²⁹ Durhan, "Ülkemizde", s. 34-35; Öztürk, *Avukatlık*, s. 51.

baro teşkilatlanması da bu avukatlar tarafından kurulmuştur⁵³⁰. Fransız uyruklu Louis Amiable tarafından kurulan ve kapitülasyonların etkisiyle, 1870'te Kostantinopol Barosu Cemiyeti olarak faaliyete geçen bu baro otuz üç üyeden oluşmaktadır. Bunların beş tanesi Osmanlı vatandaşıdır. Ancak bu beş kişi dahi Türk değildir. Geriye kalan üyeler ise, Rus, İngiliz, İtalyan, Avustralyalı, Yunanlı ve Belçikalıdır. Görüldüğü üzere yabancı avukat sayısı çok fazlaydı. Fransuva Kasalt isimli yabancı avukat, baro başkanlığı yapmıştı. Yabancı avukatlar, bu görevi icra etmeye, ticaret mahkemeleri ile başlamışlardı. Bu kişiler ticaret mahkemeleri ve konsolosluk mahkemelerinde serbestçe avukatlık yapabiliyorlardı. Baro teşkilatlanması 1908 yılında meşrutiyetin ilan edilmesine kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. Ayrıca bu tarihlerde henüz Hukuk Mektebi kurulmamıştır⁵³¹.

Daha sonra, “Barış, Dostluk ve Ticaret” anlaşması adı altında gerçekleştirilen kapitülasyon anlaşmalarıyla beraber, yabancılara adli açıdan çok sayıda ayrıcalık verilmiştir. Büyük bir kısmı İstanbul'da olmak üzere, İskenderiye, Mısır, İzmir, Mersin ve Selanik'te Konsolosluk Mahkemeleri⁵³² kurulmuştur. Bu mahkemelerde yabancı avukatlar savunma yapmıştır. Bütün bunların sonucu olarak, yabancı avukatlar İstanbul Baro Cemiyeti'ni kurmuştur⁵³³.

İstanbul Baro Cemiyeti, Galata'da bulunan Yıldız Hanı'nda bir odada hizmet vermeye başlamıştır. II. Meşrutiyet'in ilanıyla Arifin Kıraathanesi'nde faaliyetlerini sürdürmüştür. Böylece, dava vekilleri için bir levha düzenlenmiştir. İstanbul

⁵³⁰ Zafer Toprak, “Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye’de Adalet Örgütü”, *Cumhuriyet Dönemi Hukuk Devrimi*, (haz. Nazan Moroğlu), Türk Hukukçu Kadınlar Derneği Yayınları, İstanbul 1994, s. 43; Durhan, “Ülkemizde”, s. 35.

⁵³¹ Özkent, *Avukatın*, s. 64-65; Sadi Sağnak/ Kemal Boralıdağ, *Devlet Camiasında Avukatlık ve Baro ve Yeni Avukatlık Kanununun Karakteristik Vasıfları*, Yeni Cezaevi Matbaası, 1939, s. 22; Durhan, “Ülkemizde”, s. 35; Yılmaz, s. 197; Betil, s. 27.

⁵³² Kapitülasyon anlaşmalarıyla, müste'menlere hukuki ayrıcalıklar verilmiştir. Bunlardan biri de yargılama konusundaki ayrıcalıklarıdır. Taraflardan ikisinin de yabancı ve aynı yabancı ülkenin vatandaşı olduğu durumlarda, hukuk ve ceza davalarına bu devletin konsolosluğundaki mahkeme bakmaktaydı. Taraflardan ikisinin de yabancı fakat farklı ülkenin vatandaşları oldukları durumlarda ise, davalar bu iki devlet konsolosluğundan seçilmiş üç üyeden oluşan bir komisyonda görülürdü. 1856 tarihinden sonra Osmanlı'da, Osmanlı vatandaşlarıyla yabancılar arasındaki husumetlere konsolosluk mahkemeleri bakmaya başladı. Konsolosluk mahkemeleri siyasi gereklilikler sonucunda kurulduğu için çoğunlukla para veren taraf yargılamada haklı olarak çıkarıldı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ekinci, *Osmanlı Mahkemeleri*, s. 395; Zafer Toprak, “Osmanlı Devleti'nde Çağdaş Adalet Örgütünün Doğuşu”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 1, 1993, s. 74.

⁵³³ Betil, s. 28.

Barosu'nun kuralları, dava vekillerinin isimleri, sicilleri gibi bilgiler bu levhalarda yer almış, Cumhuriyet dönemini de kapsayacak şekilde bilgiler bu kayıtlardan öğrenilmiştir⁵³⁴.

1875 (1292) tarihli nizamnamenin son bölümünde, 30 ile 40. maddeler arasında dava vekilleri cemiyetiyle ilgili düzenlemeler yapılmıştır. 1875 (1292) tarihli nizamnamenin 30. maddesiyle⁵³⁵, dava vekillerinin sorunlarını çözmek ile Ahkam-ı Adliye Nezareti'nin baktığı tebliğlere aracı olmak için bir baro kurulması gerektiği belirtilmiştir⁵³⁶. Böylece, İstanbul Barosu'nun kurulma süreci başlamıştır. 1878 tarihinde İstanbul Barosu ilk kez toplanmıştır. Baroya kayıtlı 62 üyenin, 11' i Müslüman, geriye kalanı Rum, Rus, İngiliz, Fransız ve Ermeni'ydi⁵³⁷. Baronun kuruluş tarihi için iki farklı görüş mevcuttur. İlk görüşe göre, İstanbul Barosu Dahili Nizamnamesi'nin 83. maddesinden anlaşılan tarih 2 Mayıs 1878'dir. Ayrıca bu nizamnameye göre, bu tarihi kutlamak için her yıl Mayıs ayında bir tören yapılır⁵³⁸. Diğer bir görüş ise, Mayıs ayının tören gününü belirttiği, baronun Mart ayında kurulduğu yönündedir⁵³⁹.

Mehâkim-i Nizamiye Dava Vekilleri Hakkında Nizamname'sinin 31-40. maddeleri⁵⁴⁰ arasında, kurulacak cemiyette bir başkan, bir başkan yardımcısı, dört

⁵³⁴ Özkent, *Avukatın*, s. 88; Betil, s. 30-31; Öztürk, *Adli*, s. 143.

⁵³⁵ “Da’va vekillerinin umûr ve hususatına bakmak ve Nezareti Ahkâm-ı Adliyye tarafından icra olunacak tebligat-ı resmîyeye vasıta itihaz kılınmak üzere bir cem’iyyet-i daime te’sis olunacaktır”. Bkz. Düstur, I. Ter., C. 3, s. 204.

⁵³⁶ Durhan, “Ülkemizde”, s. 34; Yılmaz, s. 197; Güner, s. 78; Öztürk, *Adli*, s. 127.

⁵³⁷ Durhan, “Ülkemizde”, s. 35.

⁵³⁸ Sağnak/ Boralıdağ, s. 22.

⁵³⁹ Özkent, *Avukatın*, s. 77; Betil, s. 26; Kuntman, s. 273; Öztürk, *Adli*, s. 141.

⁵⁴⁰ “İşbu cem’iyyet bir re’id evvel ve bir re’isi sani ve dört a’zadan ibaret olub bunlar Dersa’adetde mukim ve icrayı vekâlete me’zûn bulunmak şartıyla da’va vekilleri tarafından ekserriyet-i ârâ ile intihab olunacaktır”, “re’is ve a’zanın müddet-i me’mûriyyetleri iki sene olub be her sene a’zanın nısfı tebdil olunarak yerlerine diğerleri intihab olunmak üzere ilk senenin hitamında çıkacak iki aza için kur’a keşide olunarak ve diğer sene eskileri çekilerek yerlerine başkaları intibab kılınacak ve iki sene hitamında re’islerin dahi müddet-i me’mûriyyeti münkaziyye olmuş bulunacaktır”, “madde-i sabıkada beyan olunan suretle çıkacak a’za aradan bir sene mürûr etmedikçe yeniden intihab olunamayub fakat re’islerin tekrar intihabı câ’iz olacaktır ve evvel ba-evvel re’islerin ve ba’dehu a’zanın bir def’ada intihabı icra olunarak hitamında cem’iyyetin re’isi evveli kendüsünün ve re’is sani ile a’zayı sairenin intihabını ba-takrîr Ahkâm-ı Adliyye Nezaretine iş’ar eyleyecektir”, “re’is ve a’za intihabında esas itihaz olunmak üzere da’va vekillerine dair Ahkâm-ı Adliyyede mahfuz cedvelin suret-i musaddakası cem’iyyete verileceği gibi ileride işbu cedvele kayıd veyahud kayıtları terkin olunan da’va vekillerinin isimleri dahi cem’iyyete tebliği kılınacaktır”, “heyeti cem’iyyetin efradı intihab olunduktan sonra kendüleri içlerinden birisini katib ve sandık emini

üyenin olması ve bunların İstanbul'da ikamet etmesi, dava vekilleri tarafından oyçokluğuyla seçilmesi, başkan ve üyelerin görev sürelerinin iki yıl olması, üyenin bir yıl geçmeden tekrar seçilemeyeceği ancak başkanın tekrar seçilebileceği, cetvele kaydolan veya kayıtları silinen vekillerin isimlerinin cemiyete verileceği, üyelerin seçimi yapıldıktan sonra kendi içlerinden birini oy çokluğuyla katip ve sandık emini olarak tayin edebilecekleri, baroda başkan haricinde üç üye yoksa toplantı ve görüşme yapılamayacağı, cemiyetin görevleri (Divan- Ahkam-ı Adliyye Nezaretine dava vekillerinin kaydedilmesi, vekillerin ücret ve tarifelerinde sıkıntı söz konusu olduğunda açıklama yapılması gibi), yoksullara cemiyet vasıtasıyla vekil görevlendirilmesi, hukuk dışı işler yapan vekillerle ilgili cemiyetin sırasıyla, bu kişileri göreviyle ilgili uyarması, sözle uyarması, cemiyet başkanı tarafından azarlanmasına karar verilmesi ve son olarak cemiyetin kabulden mahrum bırakılması, cemiyetin kişinin vekilliğinin akıbetiyle ilgili toplanabilmesi ve kararı Divan-ı Ahkam-ı Adliyye Nezaretine gönderebilmesi düzenlenmiştir⁵⁴¹.

---

olmak üzere ekseriyyet-i ârâ ile ta'yin edeceklerdir”, “cem'iyeti daimede re'isten mâ'adâ üç a'za bulunmadıkça müzakereye şüru 'olunmayacak ve tesavi-i ara vuku'unda re'isin bulunduğu taraf a'galeb 'add olunacaktır”, “cem'iyetin vezai'fi evvela Divân-ı Ahkâm-ı Adliyye Nezaret-i celilesinden da'va vekillerinin mu'amelatı hakkında ittihaz olunacak kararların tebliği saniyen vekiller namına lazım gelen mevâddın nezaret-i müşâün-ileyhâya ba-mazbata ifadesi salisen da'va vekillerine mahsus nizamatin tamamı-i icrası rab'ian da'va vekilleri beyinde sınıf ve sıfatlarına dair tahaddüs eden münaza'atın sulhen tesviyesi ve mümkün olmadığı takdirde netâyicinin beyanı, hamisen da'va vekillerinin ücret ve masarifi hakkında olan ta'rifeden dolayı müşkülât ve ihtilafat zuhurunda izahat i'tası sadisen fukaradan olan eshab-ı de'avinin cem'iyete müraca'atlarında meccanen tedkiki da'valarıyla lazım gelen mu'amelat-ı kanûniyyenin teshil ve irâesi ve suret-i uhra ile mu'avenet-i lazimenin icrası sabi'an da'va vekaleti silkine dahil olmak isteyenlerin beşinci maddede gösterildiği üzere tecdidî kayıtlar için be her sene Divân-ı Ahkâm-ı Adliyye Nezaretine bir defter i'tası hususlarından ibarettir”, “de'avi ashabından fakirü'l-hal olanların teshil ve tedkiki mesalihi cem'iyet ma'rifetiyle vekillerin münasiblerinden mürekkeb bir hey'ete havale olunacaktır”, “hilaf-ı nizam hareket eden da'va vekilleri haklarında cem'iyetin ittihaz edeceği mu'amelat evvela ihtar-ı vazife etmek saniyen ta'zir ve 'itabe yalnız karar verilmek salisen müstahakkı ta'zir olan vekil cem'iyetin huzurunda re'isi cem'iyetin ma'rifetiyle tekdîr olunmak rab'ian cem'iyetin mahal-i mahsusuna kabulden mahrum edilmek hususlarından ibaret bulunacaktır”, “bir da'va vekili hakkında cem'iyetce vuku 'bulan şikayatin ehemmiyeti olubda icrayı vekâlet me'zûniyyetinin kendisinden ref'ini müstevcib olacağı cem'iyetce müşahede olunur ise esbâb ve ke'fîyyatını ve ref'i me'zûniyyetin müddetini havi bir mazbata yapılarak Divân-ı Ahkâm-ı Adliyye Nezaret-i celilesine irsal olunacaktır”. Bkz. Düstur, I. Ter., C. 3, s. 204-206.

⁵⁴¹ Güner, s. 78; Öztürk, Adli, s. 127-130.

2. Mekteb-i Hukuk'un Kurulma Süreci ve Dava Vekilliğiyle İlgili Hususlar

Osmanlı'nın Klasik döneminde şer'îye mahkemeleri görev yapmaktaydı. Şer'îye mahkemelerinin başında kadı yer alırdı. Husumetlerin çözümü için mahkemelerdeki kadılar İslam hukuku kitaplarından yararlanırdı. Tanzimat dönemiyle birlikte Osmanlı Devleti'nde birçok alanda yenilik yapılmıştır. Hukuk alanında da yargı teşkilatında değişiklikler yapılmıştır. Ayrıca, kanunlaştırma hareketleri, şer'î hükümlerin toplanması, Batı kaynaklı kanunların alınması hukuk alanında meydana gelen yeniliklerden olmuştur. Yeni mahkemeler kurulmuştur. Kurulan bu mahkemelerde görev yapacak hakimlerin yalnızca fıkıh kitaplarıyla sorunları çözmesi imkansız hale gelmiştir. Ayrıca dava vekillerinin yeni mahkemelerde savunma yapabilmesi için eğitim almaları gerekiyordu. Bu yüzden yeni hukuk mekteplerinin kurulması şart olmuştur⁵⁴².

Ahmet Cevdet Paşa, İstanbul'da hukuk mektebi kurmayı planladıklarını ve Divan-ı Ahkâm-ı Adliyye'nin açılmasından sonra hukuk mektebine olan gereksinimin arttığını belirtmiştir⁵⁴³. Kurulması kaçılmaz hal alan hukuk mektepleri oluşturma faaliyetleri başlamıştır. Bu faaliyetlerden ikisi, Osmanlı'da önemli bir yere sahip olmuştur. Bunlar devlet desteğiyle açılan mekteplerdir. Bu mekteplerden ilki, memur yetiştirmek üzere açılmış olan, daha sonra herkesin eğitim alabildiği kurum haline gelen 1870 tarihli Divan-ı Ahkâm-ı Adliyye Kavânîn ve Nizamât Dershanesi⁵⁴⁴ dir. Bu dershanenin ders programından görüldüğü üzere birçok alanda

⁵⁴² Nuran Koyuncu, "Hukuk Mektebinin Doğuşu", *GÜHFD*, C. 16, S. 3, 2012, s. 164.

⁵⁴³ Taraf-ı âcizîden îrâd olunan hitabe şöyledir: "Efendilerim ilim-i hukukun lüzum ve fâidesi ma'lum ve bizim buna ne mertebe muhtâc olduğumuz cümle indinde müselleme ve meczûmdur. Nice müddetten beri Dersââdet'te bir Hukuk mektebi küşâdî arzû olunuyordu. Divan-ı Ahkâm-ı Adliyye'nin teşkilinde bunun bir mertebe daha ehemmiyeti arttı. Buna mukaddime olmak üzere ol vakit Adliye dâiresinde ilm-i hukuka dâir ba'zı dersler tertîb olundu. Muahharan Mekteb-i Sultanî talebesinden bir sınıf ayrıldı. Orada ilm-i hukuk tedrisine başlandı. Lakin şimdiye kadar böyle müstakil bir Mekteb-i hukuk küşadına muvaffak olamadık. Çalışmadık değil, çalıştık. Ammâ her nasılsa vakt-i müsâ'id bulamadık. Meğer vakt-i merhununa mu'allak imiş. Ya'nî bu emr-i ehemmi dahi bir takım te'sisat-ı mühimme ile berâber asr-ı hümâyûna merhûn imiş. Asr-ı mahâsin-hasr-ı hümâyûnun mağbut-ı sevâlif-i a'sâr olduğuna bu mektebin bu gün küşâd olunması dahi bir delil-i cediddir. Bu tasavvur-ı mühimmin fi'le gelmesi ma'arif-perver bir zât-i âlî-kadrin başvekaleti zamanına tesadüf etmekle müftehiriz ve bunu fal-i hayr ittihaz eyleriz..." Bkz. Cevdet Paşa, *Tetimme*, s. 196-197.

⁵⁴⁴ Divan-ı Ahkâm-ı Adliyye'de hukuk eğitimi verilmesi gerektiğini belirten ilk kişi Fransız elçisi Bouree olmuştur. Divan-ı Ahkâm-ı Adliyye Nezareti, nizamiye mahkemelerinde

eğitim verilmiştir⁵⁴⁵. İkicisi ise, 1868 tarihli Mekteb-i Sultanî (Galatasaray Sultanî)’den yararlanılarak kurulan 1874 tarihli Mekteb-i Hukuk-ı Sultanî⁵⁴⁶, dir. Mekteb-i Hukuk-ı Sultanî, Adliye Nezareti’ne bağlı olarak kurulan Mekteb-i Hukuk’la beraber eğitime devam edip 1881 yılında dağıtılarak öğrencileri Mekteb-i Hukuk’a aktarılmıştır⁵⁴⁷.

Mekteb-i Hukuk-ı Sultanî’den mezun olan öğrencilerin, Adliye Nezareti bünyesinde kurulan bir komisyonun yaptığı sınava girmeleri gerekmiştir. Sınavdan başarılı olan öğrenciler dava vekilliğine kabul edilmiştir⁵⁴⁸. Bununla birlikte, bu mektebin son sınıf öğrencileri, Batı’da yer alan bitirme tezi benzeri bir risale yazmışlardır. Bu durum da Osmanlı’da ilk defa karşımıza çıkmaktadır⁵⁴⁹.

Mekteb-i Hukuk-ı Sultanî’nin bünyesinde 25 Ocak 1876 tarihli Nizamname (Mekteb-i Hukuk-ı Sultanî’nin Nizamname-i Dâhilîsi⁵⁵⁰ çıkarılmıştır. Bu nizamnameyle mektebin kurulma gerekçesi belirtilmiştir. Buna göre, “*halkın davalarına bakılması ve hukukun korunması için müellef şahısların yetiştirilmesi ve*

çalışacak memurları kısa sürede yetiştirmek için “şu anlık” hukuk mektebi yerine derslane açılması gerektiğini Sadaret’e (vezirlik, başvezirlik) iletmiştir. Dershane 2 Temmuz 1870 tarihinde Şûrâ-yı Devlet başkanı Yusuf Kamil Paşa ve Divan-ı Ahkâm-ı Adliyye nazırı Edhem Paşa’nın katıldığı törenle açılmıştır. Dershane Mecelle’nin yayımlanmış kitapları, arazi, ceza ve ticaret kanunları, usul-ı muhakeme nizamnamesi, nizamiye mahkemeleri, mülkiye idare meclisleriyle ilgili nizamnameler okutulmuştur. 1877-78 yıllarına kadar eğitim veren bu derslane araç gereç yetersizliğinden dolayı kapatılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cevdet Paşa, *Tetimme*, s. 95-96; Koyuncu, “Mekteb”, s. 19-23.

⁵⁴⁵ 1-Kitabet ve edebiyat (Selim Efendi), 2-Matematik, fizik ve astronomi (Tevfik Bey), 3-Kimya (Aziz Efendi ve muavini Bonkowski Efendi), 4-Coğrafya (Halid Bey), 5-Resim (Mösyö Giz), 6-Fransızca (Konstantinidi Efendi), 7-Rıka (Muhtar Bey). Ders programı için bkz. Ekmeleddin İhsanoğlu, “Dârülfünun Tarihçesine Giriş- İlk İki Teşebbüs”, *Belleten (Türk Tarih Kurumu)*, C. 54, S. 210, Ağustos 1990, s. 731.

⁵⁴⁶ Adli yapının yenilenmesiyle gerekli olan hukuk eğitimini vermek için 1877 yılında hukukçu yetiştirmek için kurulmuştur. Mektepte, fıkıh, Roma hukuku, Ticaret hukuku, Mecelle, Hukuk tarihi, İdare hukuku, Medeni Usul Hukuku, Hukuk başlangıcı gibi dersler verilmiştir. Bu mektep, modern hukuk eğitiminde önemli bir aşamadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Güner, s. 76; Ekmeleddin İhsanoğlu, “Dârülfünun Tarihçesine Giriş II- Üçüncü Teşebbüs: Dârülfünun-ı Sultanî”, *Belleten (Türk Tarih Kurumu)*, C. 57, S. 228, Nisan 1993, s. 216-225.

⁵⁴⁷ Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1964, s. 74; Nur, s. 4048; Koyuncu, “Mekteb”, s. 168; Ali Adem Yörük, *Mekteb-i Hukuk’un Kuruluşu ve Faaliyetleri (1878-1900)*, (Danışman: Prof. Dr. Ali Akyıldız), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008, s. 18, 28-29.

⁵⁴⁸ Sağnak/ Boralıdağ, s. 17; Centel, s. 36; Öztürk, *Adli*, s. 134.

⁵⁴⁹ M. Emin Yolalıcı, “XIX. Yüzyıl Ve Sonrası Osmanlı Devleti’nde Eğitim ve Öğretim Kurumları”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, (edt. Güler Eren), C. 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 292.

⁵⁵⁰ Düstur, I. Ter., C. 3, s. 439-442.

burayı tamamlayanların Adliye Nezareti'nce çeşitli memuriyet ve hizmetlerde istihdam edilmesi” nizamnamenin amacını göstermektedir⁵⁵¹. Dava vekilliği mesleğini yalnızca hukuk eğitimi alan kişilerin yapabileceği kaleme alınmıştır⁵⁵². Bu nizamname ayrıca mektebi, lisans derecesiyle tamamlayan kişilerin memleketin her yerinde dava vekilliği yapabileceğini belirtmektedir. Nizamnamenin 16. maddesi, “... ve lisaniye rütbesine na'il olanlar dahi memalik-i mahrusa şahanenin her tarafında da'va vekaletine me'zûn olacaklardır”⁵⁵³ şeklindedir. Bundan sonra, Mekteb-i Hukuk-ı Sultanî'yi bitiren öğrenciler istedikleri takdirde nizamiye mahkemelerine bir yıl dinleyici olarak katılıp daha sonra ruhsatname alabilecektir⁵⁵⁴.

Osmanlı'da nizamiye mahkemelerine, hakim, savcı ve avukat ihtiyacını karşılamak için 1878'de Mekteb-i Hukuk (Mekteb-i Hukuk-ı Şahane) kurulmuştur. Fakat bu mektep eğitim vermeye 1880 yılının Haziran ayında başlamıştır. 1881'de dava vekillerini belirlemek için sınav yapma görevi bu mektebe geçmiştir⁵⁵⁵. Mektebin kuruluş tarihi olan 17 Haziran 1880, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin kuruluş tarihi kabul edilmiştir⁵⁵⁶. 1880 yılında açılmasına rağmen bu mektebin nizamnamesi 1878 tarihinde, Mekteb-i Hukuk Nizamnamesi adıyla çıkarılmıştır⁵⁵⁷. Bu nizamnamenin 33. maddesine göre, “Mezuniyet şهادetnamesini alan talebeden dava vekaletinde bulunmak isteyenler, samiinden olarak mahakimi nizamiyeye alettevali bir sene devam eyledikleri halde vekalet ruhsatnamesine müstahak olacaklardır”⁵⁵⁸. Görüldüğü gibi, mezun olduğuna dair belge alan öğrencilerden, dava vekilliği yapmak isteyenler dinleyici şeklinde Nizamiye mahkemelerine bir yıl devam edeceklerdir. Bu bir yılın sonunda vekaletname ruhsatnamesi alacaklardır⁵⁵⁹. Nizamnamenin 35. maddesi ise şöyledir: “Mektepten neşet etmiş olmadıkça hiç kimseye dava vekaleti için ruhsatname

⁵⁵¹ Koyuncu, “Mekteb”, s. 170; Öztürk, *Adli*, s. 135.

⁵⁵² Esirgen, “Cumhuriyet”, s. 747-748.

⁵⁵³ Düstur, I. Ter., C. 3, s. 442; Esirgen, “Cumhuriyet”, s. 747-748;

⁵⁵⁴ Bozkurt, *Batı*, s. 127; Özkent, *Adli*, s. 62; Esirgen, “Cumhuriyet”, s. 748.

⁵⁵⁵ Fatmagül Demirel, *Adliye Nezareti Kuruluşu ve Faaliyetleri (1876-1914)*, 2. bs., Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2010, s. 280; Yörük, s. 34; Esirgen, “Cumhuriyet”, s. 748.

⁵⁵⁶ Güner, s. 76; Meral Öztoprak Sağır, *Güncel Gelişmeler Işığında Türkiye'de Hukuk Eğitimi*, 2. bs., TBB Yayınları, Ankara 2010, s. 42; Öztürk, *Adli*, s. 136.

⁵⁵⁷ Yolalıcı, s. 292; Öztürk, *Adli*, s. 137.

⁵⁵⁸ Özkent, *Avukatın*, s. 62; Sav/ Toprak, s. 47.

⁵⁵⁹ Özkent, *Avukatın*, s.62; Öztürk, *Adli*, s. 137.

verilmeyecektir”⁵⁶⁰. Yani, Mekteb-i Hukuk mezunu olmayanlara ruhsatname verilmeyeceği kararlaştırılmıştır.⁵⁶¹ Nizamnamenin bu hükümleriyle beraber, günümüzde mevcut olan ve avukatlık yapmak için gereken, staj yapma, diploma alma gibi koşulların o zamanlarda da arandığı görülmektedir. Ancak bu nizamnameye rağmen ruhsatnamesi olmayan kişiler de vekillik yapmaya devam etmiştir. Çünkü nizamnamede bu duruma ilişkin bir yaptırım mevcut değildi⁵⁶².

3. Mehâkim-i Nizamiye Dava Vekilleri Hakkındaki Nizamname’de Dava Vekilliğine İlişkin Düzenlemeler

Mehâkim-i Nizamiye Dava Vekilleri Hakkında Nizamname, dört fasıl, bir geçici düzenleme, ücretlerle ilgili düzenlemeleri barındıran on iki kısım ve bir özel fıkradan oluşmaktadır. Birinci fasıl (m. 1-6), dava vekilliği mesleğine giriş ve kabul edilme şartlarını içermektedir. İkinci fasıl (m. 7-19), dava vekilinin görev ve sorumluluklarını düzenlemektedir. Üçüncü fasıl (m. 20-29), ücrete ilişkin hükümlerden oluşur. Dördüncü fasılda ise (m. 30-40), dava vekilleri cemiyeti düzenlenmiştir⁵⁶³.

Bu nizamnameyle dava vekilleri cemiyeti, dava vekillerinin çalışma şartları, görevleri, alacakları ücretler gibi düzenlemeler getirilmiştir. Davalarda vekalet işini yürütenler için ilk kez “dava vekili” ünvanı kullanılmıştır. Nizamnameyle meslek onurlu ve şerefli bir hale getirilmeye çalışılmıştır. Nizamname, Osmanlı’da avukatlığın meslek haline gelmesi için atılmış önemli bir adım olarak kabul edilmiştir⁵⁶⁴. Modern anlamda avukatlığın başlangıcı olarak, bu nizamnamenin çıkarıldığı tarih kabul edilmiştir. Çünkü bu nizamnameyle, İslam hukukundaki dava vekilliği prensibinden çıkılarak modern anlamda avukatlık kurumuna doğru bir adım atılmıştır⁵⁶⁵. Nizamname, savunma makamını “dava vekilliği” terimiyle düzenlemiştir. Mecelle’de dava vekilliğiyle ilgili hükümler kısmen mevcuttu. Ancak

⁵⁶⁰ Özkent, *Avukatın*, s. 62; Sav/ Toprak, s. 47.

⁵⁶¹ Toprak, “Tanzimattan”, s. 42.

⁵⁶² Toprak, “Tanzimattan”, s. 42; Öztürk, *Adli*, s. 138.

⁵⁶³ Sağnak/ Boralıdağ, s. 18; Durhan, “Ülkemizde”, s. 34.

⁵⁶⁴ Aziz Koruklu, “Dava Vekilliği Mesleği ve Bu Mesleğe Girenlerle Devam Edenlerin Mevzuat Karşısındaki Hukuki Durumları”, *Adalet Dergisi*, S. 7, Y. 36, Temmuz 1945, s. 659; Bozkurt, *Batı*, s. 127; Öztürk, s. 115.

⁵⁶⁵ Durhan, “Ülkemizde”, s. 34; Esirgen, “Cumhuriyet”, s. 742.

bu hükümler özel hukukta dava vekilliğini kapsamaktaydı. Mehâkim-i Nizamiye Dava Vekilleri Hakkında Nizamnamesi'nde ise, dava vekilliğinin genel olarak düzenlediği görülür⁵⁶⁶.

1875 (1292) tarihli nizamnameyle başlangıçta dava vekilliği mesleği, sadece İstanbul'daki mahkemelerde sınırlı olmak üzere uygulanmıştır. Ancak 1879 tarihli Dava Vekaleti Nizamının Vilayatta Dahi İcrasına Dair Tarirat-ı Umumiye⁵⁶⁷ isimli düzenleme ile dava vekilliği mesleği ülkede yaygınlaşmıştır⁵⁶⁸.

Ayrıca 1875 (1292) tarihli nizamnamenin çıkarılmasından az bir süre sonra, 1876'da Kanun-i Esasi⁵⁶⁹ kabul edilmiştir. 83. maddesinde, “*Herkes huzur-ı mahkemede hukukunu muhafaza için lüzum gördüğü vesait-i meşruayı istimal edebilir*”. Kanun-i Esasi'nin bu maddesinde, dava vekilliği kavramı yer almamakla birlikte, hak arama hürriyetiyle ilgili olduğu için vekillik konusunda önemli bir gelişme olarak kabul edilmektedir⁵⁷⁰.

a) Dava Vekilliği (Avukatlık) Şartları

Dava vekilliği mesleğine giriş ve bu mesleğe kabul edilme şartlarının açıklandığı birinci faslın ilk maddesinde dava vekilliği görevini yapmak için resmi ruhsatname almak şartı getirilmiştir⁵⁷¹. Nizamname'nin 1. maddesi şöyledir: “...*işbu*

⁵⁶⁶ Halil İnanıcı, “Türkiye’de Avukatlık İdeolojisi”, *Toplum ve Bilim Dergisi*, Kış 2000-2001, s. 138.

⁵⁶⁷ Düstur, I. Ter., C. 4, s. 716-717.

⁵⁶⁸ Demirel, s. 277-278; Öztürk, *Adli*, s. 133.

⁵⁶⁹ II. Abdülhamit zamanında 23 Aralık 1876 tarihli ilk Osmanlı Anayasası, Tanzimat ve Islahat Fermanlarında olduğu gibi bir Hattı Hümayun ile ilan edilmiştir. Bu anayasa ile Osmanlı Devleti'nin teokratik özelliği korunmuştur. Devletin, dininin İslam olduğu belirtilmiştir. İki meclisli sistem ve iki dereceli seçim sistemi getirilmiştir. Anayasanın genel haklarla ilgili bölümünde bazı temel hak ve hürriyetler (yasalar önünde eşitlik, kişi dokunulmazlığı, basın özgürlüğü, dilekçe hakkı, eğitim özgürlüğü, kamu görevlisi olma hakkı, işkence yasağı gibi) belirtilmiştir. Ancak anayasayla sağlanan bu hak ve özgürlüklerin, yine bu anayasanın 113. maddesinde, “Hükümetin güvenliğini bozdukları polis soruşturması ile kanıtlananları ülke dışına sürmek” ifadesiyle Padişah tarafından kısıtlanabileceği belirtilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şeref Gözübüyük, *Açıklamalı Türk Anayasaları*, 9. bs., Turhan Kitabevi, Ankara 2017, s. 3-6; Şeref İba, *Türk Anayasa Hukuku*, Turhan Kitabevi, Ankara 2018, s. 30-40; Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, 21. bs., Beta Yayınları, İstanbul 2017, s. 169; Mustafa Erdoğan, *Türk Anayasa Hukuku*, Hukuk Yayınları, Ankara 2018, s. 11-17; Yavuz Atar, *Türk Anayasa Hukuku*, 11. bs., Seçkin Yayınları, Ankara 2017, s. 42-44.

⁵⁷⁰ Esirgen, “Cumhuriyet”, s. 743.

⁵⁷¹ Demirel, s. 277; Benzer düzenleme için bkz. Avukatlık Kanunu m. 9/2: “*Avukatlığa kabul, ruhsatnamenin verildiği andan itibaren hüküm ifade eder*”.

nizamname mucibince Divan-ı Ahkâm-ı Adliyye Nezareti celilesinin ruhsatı tesmiyesini istihsal etmiyenlerin mehakimi nizamiyede dava vekaleti etmeleri memnudur”⁵⁷². Görüldüğü gibi ruhsatnamesi olmayanlar nizamiye mahkemelerinde dava vekilliği yapamamaktaydı. Bu düzenlemeyle birlikte 1886 yılındaki değişikliğe kadar, ruhsatname almadan dava vekilliğinin yapılamayacağı, Osmanlı yargı teşkilatında yer edinmiştir⁵⁷³.

Ancak dava vekilliği yapmayı hukuk mezunu olan öğrencilerle sınırlayan Mekteb-i Hukuk Nizamnamesi ile 1875 (1292) tarihli Mehâkim-i Nizamiye Dava Vekilleri Hakkındaki Nizamname, 1886’da değişikliğe⁵⁷⁴ uğramıştır. Bu değişiklikle dava vekilliğinin serbest olduğuna ve herkesin icra edebileceğine hükmedilmiştir. Yani ruhsatname olmadan da dava vekilliği yapabilmenin önü açılmıştır. 1924 yılında Muhamat Kanunuyla önceki konular yürürlükten kalkmış, dolayısıyla bu düzenleme de kaldırılmıştır⁵⁷⁵.

İkinci maddede dava vekilliği mesleğine giriş ve kabul için gerekli olan şartlar düzenlenmiştir⁵⁷⁶. Nizamnamenin 2. maddesi ise şöyledir: “*Mehakimi nizamiyede dava vekâleti edecek olanların evvelâ mektebi hukuka devam ve tahsili fûnun ile bil imtihan ruus alması veyahud harîçde tahsili ilmihukuk etmiş olubda mektebi hukuk nezdinde işbatı malûmat ile yedinde bulunacak ruus veya şahadetnameyi tasdik etdirmiş olması, saniyen yirmi bir yaşına baliğ olmuş bulunması, salisen memuriyeti devletde bulunmaması, rabian mücazat-ı terziliye veya terhibiyye ile mahkûmen ceza görmemiş olması, hamisen tüccar ve sarraf silkinde bulunmuş olubda resmen izharı iflâs etmemiş veyahud izharı iflâs eyledikten sonra kanunen iadei itibar etmiş olması meşrutdur*”⁵⁷⁷. Anılan hükme göre, dava vekilliği yapmak isteyen kişilerin, Mekteb-i Hukuk mezunu olması, yurtdışından diploma almışsa bu diplomayı Mekteb-i Hukuka onaylatması (yani denklik alması), 21 yaşını tamamlamış olması,

⁵⁷² Düstur, I. Ter., C. 3, s. 198.

⁵⁷³ Halim, s. 1427; Demirel, s. 277.

⁵⁷⁴ 1886 tarihli Dava Vekaletinin Ruhsatname İstihsal Edenlere İnhisarı Hakkındaki Hükmü Nizamın Umuru Cezaiyeden Maada Devaide Lağvine Dair İradei Seniye için bkz. Düstur, I. Ter., C. 5, s. 520.

⁵⁷⁵ Güner, s. 80; Durhan, “Ülkemizde”, s. 36.

⁵⁷⁶ Esirgen, “Cumhuriyet”, s. 747.

⁵⁷⁷ Düstur, I. Ter., C. 3, s. 198.

devlet memuru olmaması, “*mücazat-ı terhibiyye*⁵⁷⁸” mahkum olmamış ve tüccar ya da sarraf olması halinde, bu kişinin iflas etmemiş olması, ancak iflas etmişse itibarının geri verilmiş olması koşulları⁵⁷⁹ aranmıştır. Böylece, kısıtlamalar ilk olarak bu nizamnameyle düzenlenmiştir⁵⁸⁰. Ancak bu nizamnameden önce vekillik mesleğini icra edenlerle Mekteb-i Hukuk mezun vermeden vekillik yapmak isteyenler için ayrıca bir sınav yapılması ve vekil adayının bu sınavda başarılı olması halinde, ruhsatname alıp vekillik yapılabileceği belirtilmiştir⁵⁸¹.

Bu nizamnameyle dava vekili olabilmenin bir başka şartı da, vekillik yapacak kişinin “Osmanlı tebaası” olması gerekmediğidir. Dava vekilliği mesleğini Osmanlılara özgü bir meslek olarak kabul edilmemiştir. Oysa bu durum, daha önceden 1870 tarihli “Dersaadet ve Mülhakatı İdare-i Zabıta ve Mülkiye ve Mehakim-i Nizamiyesine Dair Nizamnamesi” ile zaten düzenlenmişti. Yani 1870 tarihli nizamnamede, “*tebaayı devleti aliyeden*”⁵⁸² ifadesiyle birlikte, dava vekilliği mesleği Osmanlı devletine özgü kılınmıştı. 1875 (1292) tarihli nizamnamenin, 1870 tarihli nizamnameye göre daha ileri tarihli bir düzenleme olmasına rağmen “Osmanlı tebaası” olma şartını aramamasının sebebi, kapitülasyonların hız kazanması ve bundan dolayı Osmanlı’ya gelen yabancı sayısında her geçen gün daha çok artış olması gösterilmektedir⁵⁸³.

---

⁵⁷⁸ İdam, kürek, kalebentlik, müebbet sürgün, rütbe ve memurluktan mahrumiyet, medeni hukukla ilgili bir hakkın veya mülkiyetin düşürülmesi (medeni hukuktan ıskat) gibi cezalar. Bkz. Devellioğlu, s. 821; Ali Bardakoğlu, “İskat” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul 1993, s. 363.

⁵⁷⁹ Bkz. ve karşı. 1136 sayılı Avukatlık Kanunu m. 3: “*Avukatlık mesleğine kabul edilebilmek için: a) Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak, b) Türk hukuk fakültelerinden birinden mezun olmak veya yabancı memleket hukuk fakültesinden mezun olup da Türkiye hukuk fakülteleri programlarına göre noksan kalan derslerden başarılı sınav vermiş bulunmak, c) Avukatlık stajını tamamlayarak staj bitim belgesini almış bulunmak, e) Levhasına yazılmak istenen baro bölgesinde ikametgahı bulunmak, f) bu Kanuna göre avukatlığa engel bir hali olmamak gerekir*”, Avukatlık Kanunu m. 5-f: “*İflas etmiş olup da itibarı iade edilmemiş bulunmak (Taksiratlı ve hileli müfgisler itibarları iade edilmiş olsa dahi kabul olunmazlar)*”.

⁵⁸⁰ Demirel, s. 277; Aday, s. 27; Esirgen, “Cumhuriyet”, s. 747; Öztürk, *Adli*, s. 115-116.

⁵⁸¹ Demirel, s. 277; Esirgen, “Cumhuriyet”, s. 747.

⁵⁸² Bkz. *Düstur*, I. Ter., C. 1, s. 699.

⁵⁸³ Özkent, *Avukatın*, s. 69-70; Esirgen, “Cumhuriyet”, s. 745.

b) Dava Vekilliği (Avukatlık) ile Birleşmeyen İşler

Osmanlı'da vekilin bağımsız olması, mesleğin saygınlığı açısından önemlidir⁵⁸⁴. Dava vekilliği yapacak kişinin başka işlerle uğraşması uygun görülmemiştir⁵⁸⁵. 1875 (1292) tarihli nizamnamenin 2. maddesinde⁵⁸⁶, devlet memuru olmama şartı getirilmiş ve avukatlıkla birleşmeyen başka bir iş sayılmamıştır⁵⁸⁷. Maddede tüccar veya sarrafın, iflas etmemesi halinde veya iflas edip itibarının iade edilmiş olması durumunda dava vekilliği yapabileceği belirtilmiştir⁵⁸⁸.

c) Dava Vekillinin (Avukatın) Yapması Gereken İşlemler ve Görevleri

Nizamnamenin birinci faslında, şartları haiz olan kişilerin sonrasında yapmaları gereken işlemleri (özgeçmişlerini anlattıkları belgeyi komisyona kaydetme ve koçanlı-numaralı ve Bakanlık tarafından mühürlü ruhsatnameyi alma)⁵⁸⁹, bir kere olmak şartıyla yapılan masrafları Divan-ı Ahkâm-ı Adliyye'ye ödemeleri⁵⁹⁰, her sene Mart ayında komisyona başvurarak kayıtlarını yenilemeleri⁵⁹¹ gibi düzenlemeler getirilmiştir⁵⁹².

⁵⁸⁴ Esirgen, "Cumhuriyet", s. 752-753.

⁵⁸⁵ Bkz. ve karşı. Avukatlık Kanunu m. 11: "Aylık, ücret, gündelik veya kesenek gibi ödemeler karşılığında görülen hiçbir hizmet ve görev, sigorta produktörlüğü, tacirlik ve esnaflık veya meslekin onuru ile bağdaşması mümkün olmayan her türlü iş avukatlıkla birleşmez".

⁵⁸⁶ Bkz. II. Bölüm/ III-A-3-a.

⁵⁸⁷ Özkent, *Avukatın*, s. 20; Esirgen, "Cumhuriyet", s. 753.

⁵⁸⁸ Esirgen, "Cumhuriyet", s. 754.

⁵⁸⁹ Mehâkim-i Nizamiye Dava Vekilleri Hakkında Nizamnamesi m. 3: "madde-i sabıkada muharrer ma'lûmât ve sıfatı hâ'iz olarak da'va vekaleti silkine dahil olmak isteyenler Divan-ı Ahkâm-ı Adliyye Nezaret-i celilesi dairesinde bulunan komisyona tercüme-i halleri ve menşe' ve mesleklerini havi bir lâyiha i'tasıyla ittihaz olunacak cedvele isimlerini kayd ettirmeğe ve ka'ide-i mahsusası mucibince koçanlı ve numaralı ve nezaret tarafından mühürlü istihsal etmeğe mecburdurlar". Bkz. Düstur, I. Ter., C. 3, s. 198-199.

⁵⁹⁰ Mehâkim-i Nizamiye Dava Vekilleri Hakkında Nizamnamesi m. 4: "gerek mekteb-i hukuktan neş'etle ve gerek mektebin usûl-i tedrisine muvafık olmak üzere isbat-ı ma'lûmat ile da'va vekaleti silkine dahil olacaklara verilecek şahadetnamelerin beherinden bir def'alık olarak komisyon ma'rifetiyle beş aded yüzlük Osmanlı altını garç alınub işbu da'va vekaleti umurundan dolayı komisyonun vuku'bulacak masarifine karşuluk sermaye olmak üzere Divan-ı Ahkâm-ı Adliyye veznesine teslim olunacaktır". Bkz. Düstur, I. Ter., C. 3, s. 199.

⁵⁹¹ Mehâkim-i Nizamiye Dava Vekilleri Hakkında Nizamnamesi m. 5: "ruhsatnameli da'va vekilleri beher sene mart-ı hululünde komisyona bi'lmüraca' a fasl-ı salisde beyan olunan cem'iyetin taht-ı tasdikinde olmak üzere kayıtlarını tecdid ettirecekler ve bunun için yalnız varak-ı baha i'ta edeceklerdir". Bkz. Düstur, I. Ter., C. 3, s. 199.

⁵⁹² Demirel, s. 283; Öztürk, *Adli*, s. 116-117.

İkinci fasılda ise, dava vekillerinin görevlerine ilişkin düzenlemeler mevcuttur⁵⁹³. Dava vekillerine verilen vekaletin, özel vekalet olması durumunda, duruşmanın yapılacağı mahkemeye önceden vekaletnameyi, genel vekaletnameyse vekaletnamenin onaylı suretini sunmaları gerektiği⁵⁹⁴; vekaletnamenin olmaması durumunda vekilliğin geçersiz sayılacağı (ve bu durumda gerekli görülmesi halinde para cezası verileceği)⁵⁹⁵; vekaletnamelerde vekillerin isim, yer, ikamet edilen muhit gibi kavramların olması gerektiği⁵⁹⁶; alenen yasak olan hükümleri uygulamaya vekilin yetkisi olmadığı⁵⁹⁷; müvekkilden izin almadıkça yapamayacağı işlemler olduğu (yeniden muhakeme, emre itiraz, istinaf ve temyiz gibi)⁵⁹⁸; vekaletten aldığı

⁵⁹³ Durhan, “Ülkemizde”, s. 34; Öztürk, Adli, s. 118.

⁵⁹⁴ “ruhsatnameyi ha’iz olan her da’va vekili der’uhte eylediği da’vaya vekaleti hususi ise, ol da’vanın havale olunacağı mahkemeye kable’l-muhakeme vekaletnamesini aynen ibraz ve i’taya ve eğer vekaleti umumi ise vekaletnamesinin suret-i musaddakasını vermeğe mecburdur (m. 7)”. Bkz. Düstur, I. Ter., C. 3, s. 199. Bkz. ve karşı. HMK. m. 114/f: “Vekil aracılığıyla takip edilen davalarda, vekilin davaya vekâlet ehliyetine sahip olması ve usulüne uygun düzenlenmiş bir vekâletnamesinin bulunması”. Usulüne uygun vekaletname düzenlenmesi bir dava şartı olarak sayılmış ancak nizamnamenin hükmünün aksine HMK’nın bu hükmünde özel veya genel vekalet şeklinde bir ayırım yapılmamıştır.

⁵⁹⁵ “bir da’vaya ta’yin olunan vekilin umumi veya hususi vekaletnamesi bulunmadığı veyahut kable’l –muhakeme müvekkili mahkeme huzurunda anı tevkil etmiş olmadığı galde andan evvel bila-vekalet icra eylediği kaffe-i mu’amelat keenlemyekun addolunacağı gibi bundan mutazzar olan tarafın istid’ası üzerine tebeyyün eden zarar ve ziyan ve masarif-i saire ol vekile tazmin ettirilecek ve bu misillulardan derec-i mu’amelata göre bir adedden üç aded Osmanlı altınına kadar cezayı nakdi alınacaktır ve eğer vekil, da’va vekalet-i silkine dahil olanlardan ise tazminat ve cezayı nakdiden başka icrayı vekalet istihkakının sekiz gündün altı aya kadar muvakkaten ref’iyle mücazat olunacaktır (m. 8)”. Bkz. Düstur, I. Ter., C. 3, s. 200. Bkz. ve karşı. HMK. m. 77/2: “Vekaletnamesiz işlem yapmasına izin verilen ancak haklı bir sebep olmaksızın süresi içinde vekaletname ibraz etmeyen avukat, celse harcı ile diğer yargılama giderleri ve karşı tarafın uğradığı zararları ödemeye mahkum edilir. Bunu kötüniyetle yapan avukat aleyhine, ceza ve disiplin soruşturması açılmasını sağlamak üzere, Cumhuriyet başsavcılığına ve vekilin bağlı olduğu baro başkanlığına durum yazıyla bildirilir”.

⁵⁹⁶ “vekillerin müvekkillerinden alacakları vekaletnameler isim ve şöhet ve mahal-i ikametlerini ve vekili oldukları da’vanın aslını ve merci’i rü’yetini derç ve tahrir ve eğer diğerini tevkile me’zun olurlar ise anı dahi tasrih ettirmeleri lazım gelir (m. 9)”. Düstur, I. Ter., C. 3, s. 200.

⁵⁹⁷ “Mecelle-i Ahkam-ı Adliyyenin Kitabü’l vekaletinde münderiç şurût ve ahkam-ı umumiye muktezasinca hudud-ı vekalet dairesinde olan mevaddan ve aslen ve fer’an bir da’vaya müte’allick evrakın tasdiki ve yemin ve teklifi veya reddi gibi mu’amelat-ı tabi’iyeden vekaletnamesinin sarahaten nehy edildiği maddeyi icraya vekilin sarahiyeti yoktur (m. 10)”. Bkz. Düstur, I. Ter., C. 3, s. 200.

⁵⁹⁸ “da’va vekilleri vekaletnamelerinde me’zuniyyet-i sariha olmadıkça i’ade-i muhakeme ve i’tiraz-ı ale’l hükm ve istinaf ve temyiz gibi hukuk-i kanuniyyeden huzur-ı mahkemede sarf-ı nazar etmeğe ve müvekkiline izafetle istinaf ve temyiz-i dava ve i’ade-i muhakeme ve bir mahkeme hey’etinin mecmu’u veya içünden bir hakkında iştika ve akçe kabz ve i’ta eylemeğe ve hakem ta’yinine muktedir olamaz (m. 11)”. Bkz. Düstur, I. Ter., C. 3, s. 200.

ücretin hesabını vereceği⁵⁹⁹; vekilin ihmali ve görevi kötüye kullanmasından dolayı oluşan zararları müvekkile ödeyeceği⁶⁰⁰; vekilin hakkı olduğu masrafları müvekkilinden isteyebileceği⁶⁰¹; vekalet hakkının Mecelle'nin Kitabü'l Vekalet bölümünden geldiği⁶⁰²; vekilin sebepsiz istifa etmesinden dolayı müvekkilin zararını karşılayacağı⁶⁰³; mahkemenin şerefine ve devlete dokunacak laflarda ve fiillerde bulunan vekilin bundan sorumlu tutulacağı⁶⁰⁴ ve vekaletnamenin aslı ile fotokopisinin uyuşmamasından dolayı vekilin sorumlu tutulacağı⁶⁰⁵; vekilin özel

⁵⁹⁹ “her da’va vekili müte’ahhid olduğu da’vadan dolayı müvekkilinden ne kadar akçe almış ise hitam-ı vekalette anın hesabını vermeğe ve müvekkili tarafından veya anın namına almış olduğu nukud ve evrak ve senedatı i’ade ve teslim etmeğe mecburdur (m. 12)”. Bkz. Düstur, I. Ter., C. 3, s. 200.

⁶⁰⁰ “vekilin ihmali ve tekasülünden ve vazifesini tecavüzden veyahut i’adeye mecbur olduğu nukud ve senedatın te’hir ve te’diye ve i’tasından mutazarrır olan müvekkilin da’vası üzerine zarar ve ziyân ve masarîf-i sairesi vekile tazmin ettirilir ve yarım altundan üç aded Osmanlı yüzlük altununa kadar cezaya nakdi alınır eğer mahkum olan kimse da’va vekaleti silkine dahil olanlardan ise icrayı vekalet hakkı muvakkaten ref’ olunur (m. 13)”. Bkz. Düstur, I. Ter., C. 3, s. 200.

⁶⁰¹ “bir kimsenin icrayı vekalet etmiş olduğu da’vada nizamen şayan kabul olan masarîfini müvekkilinden mutalebeye hakkı ve bunun istihsaline kadar on ikinci madde mucibinde yedinde bulunacak akçe ve senedatı tevkife salahiyeti vardır (m. 14)”. Bkz. Düstur, I. Ter., C. 3, s. 201.

⁶⁰² “bir da’va vekilinin hâ’iz olduğu hakk-ı vekaletin hitamı Kitabü’l- vekaletde münderîç esbabın vücuduna ve eğer ruhsatnameli vekillerden ise on yedinci maddede muharrer ahvalden dolayı mahkemece azli veyahud üç aydan ziyade me’zuniyyetinin mahkeme kararıyla ref’i maddelerinden birinin vuku’unu mevkuftur (m. 15)”. Bkz. Düstur, I. Ter., C. 3, s. 201.

⁶⁰³ “bila-sebeb meşru’ vekilin isti’fası mülabesesiyle vuku’bulan tehhürat rü’yeti da’vaca hukuk-ı kanuniyyeden olan bir müddetin inkızası müstelzim olur ise müvekkiline nizamen terettüb edecek zarar ve ziyân ve masarîfin bila-özü isti’fa etmiş olan vekilden tahsile hükm olunur (m. 16)”. Bkz. Düstur, I. Ter., C. 3, s. 201. Bkz. ve karş. Avukatlık Kanunu m. 174: “Üzerine aldığı işi haklı bir sebep olmaksızın takipten vazgeçen avukat hiçbir ücret isteyemez ve peşin aldığı ücreti geri vermek zorundadır. Avukatın azli halinde ücretin tamamı verilir. Şu kadar ki, avukat kusur veya ihmalden dolayı azledilmiş ise ücretin ödenmesi gerekmez. Anlaşmaya göre avukata peşin verilmesi gereken ücret ödenmezse, avukat işe başlamakla zorunlu değildir. Bu sebeple doğabilecek her türlü sorumluluk iş sahibinindir. Yazılı sözleşmedeki diğer ödeme şartlarının yerine getirilmemesinden dolayı avukat işi takip etmek ve sonucunu elde etmektan mahrum kalırsa sorumluluk bakımından aynı hüküm uygulanır”.

⁶⁰⁴ “mahkemede rü’yet-i da’va olunur iken gerek şifahen ve gerek tahriren mahkemenin kadr ü namusuna ve idare-i devlete dokunacak akval ve ef’alde bulunan da’va vekilleri Usul-i Muhakeme-i Ticaretin üçüncü faslı ahkamına tatbiken mes’ul olacaklardır (m. 17)”, Bkz. Düstur, I. Ter., C. 3, s. 201. Bkz. ve karş. HMK. m. 79/1: “Vekil, duruşma sırasında uygun olmayan tutum ve davranışta bulunursa, hakim tarafından uyarılır; vekil uyarıya uymaz ve fil disiplin suçu veya adli suç teşkil eder nitelikte görülürse, duruşma salonunda bulunan kişilerin kimlik bilgileri, adresleri de yazılarak olay tutanağa geçirilir ve duruşma ertelenir. Vekil hakkında gerekli yasal işlem yapılmak üzere mahkemece vekilin kayıtlı olduğu baroya ve gerekiyorsa Cumhuriyet başsavcılığına bildirimde bulunulur”.

⁶⁰⁵ “ruhsatnameli da’va vekili yedinde mevcut olan evrak ve senedat-ı asliyenin lede’l-iktiza mümza suretlerini ihraç ve i’ta ettikleri halde asıllarına mutabakatı elzem olub bu makule evrakın asıllarına adem-i mutabakatları fa’illeri hakkında mucib-i mes’uliyettir (m. 18)”. Düstur, I. Ter., C. 3, s. 201.

hesap işlerini daire kalemine veya mahkeme başkanına tasdik ettirmesi ve imzalı bir defter tutması gerektiği⁶⁰⁶ düzenlenmiştir⁶⁰⁷.

d) Dava Vekili (Avukat) Ücreti

Çıkarılan nizamnamelerde dava vekilinin haklarından en önemlisini ücretin oluşturduğu görülmektedir. Nizamnamelerde, diğer haklardan çok fazla bahsedilmemiştir. İslam hukukundaki vekalet hükümleri gereği, nizamnameler düzenlenmeden önce dahi, vekil ile müvekkil arasında vekalet ücreti kararlaştırılabileceği kabul edilmiştir⁶⁰⁸. Vekalet sözleşmesiyle vekilin ücret hakkının garanti altına alındığı görülmektedir⁶⁰⁹. Mecelle, Tanzimat döneminde yapılan kanunlaştırma hareketleri içerisinde, vekalet ücretinin hak olarak kabul edildiği ilk düzenlemedir. Daha sonra, vekalet ücretine ilişkin düzenleme 1875 (1292) tarihli nizamnameyle yapılmıştır⁶¹⁰.

Nizamnamenin üçüncü faslıyla, dava vekillerinin ücretleri düzenlenmiştir. Mecelle'ye göre daha geniş kapsamlı bir düzenleme söz konusudur. Mecelle'de olmayan ayrı bir ücret tarifesi de bu nizamnameyle birlikte getirilmiştir⁶¹¹.

Nizamnamenin 20. maddesi şöyledir: “*ruhsatnameli da'va vekilleri mahakim-i nizamiyyede icrayı vekalet için mukavele-i mahsusaya müstenid olmayarak müvekkillerinden alacakları ücretleri işbu nizamnameye ve merbut ta'rifeye tevfiқан istihsal edeceklerdir*”⁶¹². Görüldüğü gibi, ruhsatı bulunan dava vekillerinin, müvekkilleriyle aralarında olan sözleşmeye bakılmaksızın, tarifeye uygun ücret alma haklarının olduğu düzenlemiştir⁶¹³.

---

⁶⁰⁶ “*da'va vekaleti sınıfına dahil olanların vekalet der'uhde ettikleri de'aviye dair kaleme aldıkları muharrerat müsveddeleri aynile mahfuz olacağı gibi müvekkilleriyle olan muhasebelerine mahsus olmak ve de'avi kalemi veya mahkeme re'isi tarafından aded-i sahifeleri musaddak ve mümza bulunmak üzere bir kut'a defter tutmaları dahi icab edilecektir (m. 19)*”. Bkz. Düstur, I. Ter., C. 3, s. 201.

⁶⁰⁷ Sağnak/ Boralıdağ, s. 23; Öztürk, *Adli*, s. 118-123.

⁶⁰⁸ Bkz. I. Bölüm/ III-B-6.

⁶⁰⁹ Esirgen, “Cumhuriyet”, s. 761.

⁶¹⁰ Esirgen, “Cumhuriyet”, s. 761-762.

⁶¹¹ Esirgen, “Cumhuriyet”, s. 762; Öztürk, *Adli*, s. 123.

⁶¹² Düstur, I. Ter., C. 3, s. 202.

⁶¹³ Özkent, *Avukatın*, s. 469; Esirgen, “Cumhuriyet”, s. 762.

Nizamnamenin 21. maddesi, “*bir da’vanın sahibi ba’de’l-muhakeme isbat-ı müdde’a eyledikte o da’vanın rü’yeti için ta’yin etmiş olduğu vekilin ta’rife mucibince lazım gelen ücretini mahkumun aleyhden talebe haklı olduğu gibi işbu doğrudan doğruya mahkumun aleyhden talep ve istihsale vekilin dahi salahiyyeti vardır*”⁶¹⁴ şeklindedir. Bu maddeye göre, dava kazanıldığında vekilin alacağı ücreti dava vekilinin de (dava sahibi gibi) karşı taraftan isteyebileceği görülmektedir⁶¹⁵.

Nizamnamenin 23. maddesine göre, “*da’va vekilini azl eden veya yedinde bulunan evrakı istirdad eyleyen müvekkil vekilin vaki olan icraatından veya tanzim eylediği muharreratdan dolayı alacağı ücreti mukanneneyi vesair nizamen şayan kabul olacak esbab üzerine vuku bulmuş olan masarifini te’diye etmeğe mecburdur vekilin azli rü’yeti da’va için tarafeyn celbine mahkemece karar verdikten sonra kable’l-muhakeme vuku bulur ise vekilin bir def’a muhakeme icrası için ta’rife mucibince alması lazım gelen ücretin nisfını mutalebeye hakkı olur*”⁶¹⁶. Anılan hükme göre, müvekkilin vekili azletmesi halinde vekilin yaptığı işlerden dolayı ücret ödemesi gerekmektedir⁶¹⁷. Ayrıca belgelerini vekilden almak isteyen müvekkilin, vekilin belgeleri düzenlemek için harcadığı paraların yarısını da ödemek zorunda olduğu anlaşılmaktadır⁶¹⁸.

Nizamnamenin 25. maddesine göre, “*... müvekkillerinden ‘aleyhinde zuhur etse bile ta’rife mucibince lazım gelen ücreti kezalik müvekkillerinden talep ve tahsile salahiyetleri olacaktır*”⁶¹⁹. Bu maddeden, vekil davayı kaybetse dahi vekalet ücretinin müvekkil tarafından ödenmesi gerektiği çıkarılmaktadır⁶²⁰.

Nizamnamenin 26. maddesine göre, “*ücreti mukanneneyi mutalebe edecek olan da’va vekili müvekkilinin imtina’ı takdirinde da’vanın fasl olunduğu mahkemeye bir istid’aname ile bir kıt’a müfredat defteri ve bunları te’yid edecek evrakı i’ta ederek talep olunan ücret tarafeyn muvacehesinde mahkemece tedkik ve*

⁶¹⁴ Düstur, I. Ter., C. 3, s. 202.

⁶¹⁵ Esirgen, “Cumhuriyet”, s. 762; Öztürk, Adli, s. 124.

⁶¹⁶ Düstur, I. Ter., C. 3, s. 202-203.

⁶¹⁷ Bkz. ve karşı. Avukatlık Kanunu. m. 174/2: “Avukatın azli halinde ücretin tamamı verilir. Şu kadar ki, avukat kusur veya ihmalden dolayı azledilmiş ise ücretin ödenmesi gerekmez”.

⁶¹⁸ Esirgen, “Cumhuriyet”, s. 762; Öztürk, Adli, s. 124-125.

⁶¹⁹ Düstur, I. Ter., C. 3, s. 203.

⁶²⁰ Esirgen, “Cumhuriyet”, s. 762.

tasdik olunduktan sonra kaç guruşa baliğ olur ise yekunu istid'aname üzerine rakam ve ibare ile yazılarak mucibince tahsili işaret ve vaz-ı tarih olunduktan sonra re'is-i mahkeme canibinden imza ve mahkeme mührüyle tahtim edilecek ve mahkumun bih olan ücret icra cem'iyeti tarafından tahsil kılınacaktır"⁶²¹. Anılan hükme göre, Ücretini isteyen vekil, müvekkilin ödeme yapmaması halinde mahkemeye bir dilekçe ve gereken evraklarla başvurur. İstenen ücret, tarafların karşısında mahkeme aracılığıyla tetkik edilip onaylandıktan sonra icra cemiyeti aracılığıyla tahsil edilebilir⁶²².

Nizamnamenin 29. maddesine göre, "*da'va vekillerinin müvekkillerinden mukavele-i mahsusa tahtında ücret almaları dahi caiz olub fakat beş bin guruşa kadar olan da'valar için mukavele eyledikleri ücretlerin ta'rifede mu'ayyen mikdarı tecavüz etmemesini ve beş bin guruştan ziyade olan da'valar için mukavele tahtına aldıkları ücretlerin kemmiyeti dahi meblağ-ı müdde'anın nihayet yüzde yirmisini geçmemesi meşrutdur*"⁶²³. Anılan hükme göre, vekil ile müvekkil arasında ücret ve ücreti ödeme koşullarıyla ilgili bir sözleşme yapıldığı durumda, tarafların kararlaştırdıkları ücrete üst sınır getirildiği (5.000 kuruşa kadar olan davalarda tarafların anlaştıkları ücretin tarifedeki miktarı aşmaması; 5.000 kuruştan çok olan davalarda anlaşılan ücretin dava konusu miktarın yüzde yirmisini geçmemesi⁶²⁴) görülmektedir⁶²⁵.

Görüldüğü üzere bu nizamnamede, vekalet ücretiyle ilgili geniş çaplı düzenlemeler yapılmıştır. Günümüzdeki vekalet ücretiyle ilgili hükümlerle de benzerlik gösteren maddeler mevcuttur. Vekalet ücretinin bir hak olduğu, vekalet ücret tarifesi, tarafların kararlaştırdıkları ücrete üst sınır getirmesi⁶²⁶ bunlardandır⁶²⁷.

⁶²¹ Düstur, I. Ter., C. 3, s. 203.

⁶²² Esirgen, "Cumhuriyet", s. 762; Öztürk, *Adli*, s. 125-126.

⁶²³ Düstur, I. Ter., C. 3, s. 203.

⁶²⁴ Bkz. ve karşı. Avukatlık Kanunu. m. 164/2: "*Yüzde yirmibeşi aşmamak üzere, dava veya hükmolunacak şeyin değeri yahut paranın belli bir yüzdesi avukatlık ücreti olarak kararlaştırılabilir*".

⁶²⁵ Özkent, s. 469-470; Esirgen, "Cumhuriyet", s. 762; Öztürk, *Adli*, s. 126.

⁶²⁶ Bkz. ve karşı. Avukatlık Kanunu m. 164 vd.

⁶²⁷ V. Umut Erkan, "6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'na Göre Vekalet Sözleşmesinde Vekalet Verenden Ücret Ödeme Borcu Dışındaki Diğer Borçları", *AÜHFD*, C. 62, S. 2, 2013, s. 441-472. "Esirgen, "Cumhuriyet", s. 764.

C. Dava Vekillerinin İmtihanına Dair Nizamname'de Dava Vekilliği

10 Aralık 1883 tarihli Nizamnameyle⁶²⁸ birlikte dava vekili (avukat) seçmek için yapılacak olan sınavın usul ve esasları düzenlenmiştir. Yirmi bir maddeden oluşan nizamnamede sadece dava vekilliği sınavıyla ilgili maddeler yer almaktadır⁶²⁹. Bu başlık altında nizamnamenin dava vekillerinin imtihanlarına ilişkin bazı önemli maddeleri açıklanacaktır.

Nizamnamenin 1. maddesine göre, “İşbu nizamname tarihinden itibaren Dersa’adet ve Memalik-i Şahane’de⁶³⁰ bulunan mahakim-i nizamiyyede da’va vekaleti Mekteb-i Hukukdan rü’ûs ile çıkmış zevata münhasırdır fakat mekatib-i hukukiye-i ecnebiyeden rü’ûs istihsal etmiş olan zevad sekizinci maddenin fıkra-i ahiresi hükmüne tevfiikan gerek Dersa’adetde ve gerek taşralarda da’va vekaleti icrasına me’zûn olabilir”⁶³¹. Nizamnamenin yayınlandığı zamandan itibaren İstanbul’da ve Osmanlı Devleti’nde yer alan nizamiye mahkemelerinde vekillik yapabilmenin şartı Mekteb-i Hukuk’tan mezun olmak olarak belirlenmiştir. Ancak ecnebi mekteplerden mezun olanların da 8. madde uyarınca İstanbul ile taşralarda vekillik yapabilmelerinin yolu açılmıştır⁶³².

Nizamnamenin 2. maddesine göre, “Mekteb-i Hukukdan rü’ûs istihsal etmeyibde hanelerinde veyahut mekatib-i hususiyede ilm-i hukuk tahsil ile da’va vekaleti silkine dahil olmaklığı arzu edenler zirde muharrer şeraiti cami oldukları halde ba’del-ımtihan taşralarda icrayı vekalet etmek üzere Adliye Nezaretinden ruhsatname alabilirler işbu imtihan Dersa’adetde senede iki def’a atide muharrer usule tevfiikan icra olunur”⁶³³. Kendi evlerinde ya da özel bir yerde hukuk dersi alanlar yani, Mekteb-i Hukuk mezunu olmayanlar için yapılacak sınavla dava vekili

⁶²⁸ Düstur, I. Ter., C. 4 (Zeyl), s. 35-38.

⁶²⁹ Esirgen, “Cumhuriyet”, s. 748. Öztürk, *Adli*, s. 158.

⁶³⁰ Osmanlı devleti anlamına gelmektedir. “Memalik-i mahruse-i şahane” kavramı da Osmanlı devleti için kullanılan başka bir tabirdir. Bkz. Cevdet Küçük, “Abdülmeccid” maddesi, C. 1, İstanbul 1988, s. 260.

⁶³¹ Düstur, I. Ter., C. 4 (Zeyl), s. 35.

⁶³² Demirel, s. 280; Esirgen, “Cumhuriyet”, s. 748; Öztürk, *Adli*, s. 158.

⁶³³ Düstur, I. Ter., C. 4 (Zeyl), s. 35.

olabilmelerinin önü açılmıştır. Sınavın İstanbul’da yapılacağı ve yılda iki kez olacağı maddede belirtilmiştir⁶³⁴.

Nizamnamenin 4. maddesine göre, “*imtihan vermek isteyen ekalli yirmi beş yaşında bulunmak lazım olub Adliye Nezaretine takdim edeceği arzuhalde melfuf tercüme-i hal varakasına menşeyini ve pederinin isim ve şöhrat ve me’uriyet veya san’atı ve kendüsi şimdiye kadar hangi meslekte bulunduğunu ve terbiye-i umumiyesi için hangi mekteplerde hangi ulûm ve fünûnu ve ilm-i hukuku kimden ve ne zaman ve ne vechle tahsil ettiğini ders ile kaffe-i ifadatını şehadetnameler ile te’yid etmeğe mecburdur...*”⁶³⁵. Bu maddeden de anlaşılacağı üzere, sınava girecek olan kişinin 25 yaşından küçük olmaması gereklidir. Ayrıca Adliye Nezareti’ne sunacağı dilekçeye ekli tercüme-i hal varakasına⁶³⁶, babasının ismi, mesleği, sanatı ile kendisinin hangi meslekleri icra ettiği, hangi okullarda ne zaman, nasıl okuduğu, kimlerden eğitim aldığı tasdik ettirmeye mecburdur⁶³⁷.

Nizamnamenin 6. maddesine göre, “*imtihan aleni olmayubda yalnız Türkçe olarak şifahen icra olunur ve her bir şahsın imtihanı ekalli iki sa’at temdid olunur şu*

⁶³⁴ Demirel, s. 280; Esirgen, “Cumhuriyet”, s. 748; Öztürk, *Adli*, s. 158-159.

⁶³⁵ Düstur, I. Ter., C. 4 (Zeyl), s. 35-36.

⁶³⁶ Mehmed Nâzım’ın Mekteb-i Hukuk (Mekteb-i Hukuk-ı Şahane)’a takdim ettiği tercüme-i hal varakası örneği:

“Mekteb-i Hukuk-ı Şahane Müdiriyyet-i Aliyyesi’ne

Saadetlü efendim hazretleri,

İsmim Mehmed Nâzım Bey’dır. 1279 tarih-i Rumîsinde Der-Aliyye’de tevellüd eyledim. Pederim Haleb Evkaf muhasebecisi saadetlü Hacı Enver Beyefendi’dır. Arabca tekellüm eder ve Fransızca biraz okuryazarım. 1292 tarihinde Saraybosna Mekteb-i Rüşdî’inde ikmal-i tahsil ile bir kıta şehadetname aldım. İbtida Saraybosna Mektubi Kalemî’nde bir sene kadar mübeyyizlikte bulundum. 1293 tarihinde Dahiliye Nazereti Mektubi Kalemî’nde yedi ay ve 1294’de Mentefek Sancağı merkezi olan Nasriye Kasaba’sında Muhasebe Kalemî’nde üç ay ve 1295’de Basra Vilayeti Mektubi Kalemî’nde sekiz ay ve yine 1297’de defa-i saniye olarak Bağdad Vilayeti Mektubi Kalemî’nde bir sene ve Rüşumat Tahrirat Kalemî’nde dört ay ve İstinaf Müddei-i Umumiliği Kalemî’nde bir buçuk sene bulundum. Bağdad’da şu bulunduğumuz müddet zarfında Sarf ve Nahv-i Arabî’yi tekrar ettim ve Fransız Mektebi’nde dahi Fransızca okuyarak Kozmografya ve Fenn-i Tabakatü’l Arz’dan şehadetname aldım. Ve heyet-i ilmiyeden bir kıta şehadetnamem vardır. 1300’de Haleb Vilayeti Evkaf Muhakemat Dairesi’ne müdavemete başlayarak bir senedir iktisab-ı feyz ü hünere çalışmaktayım. Ve Mekteb-i Ali-i Hukuk’dan dahi tahsil-i nur-ı adalet etmek arzusundayım. Ol babda emr ü ferman hazreti men-lehü’l emrindedir.

fi 21 Şevval sene 302 ve fi 22 Temmuz sene 301

bende, Şura-yı Devlet Muhakemat Dairesi hulefasından Nâzım” Bkz. Mehmed Nâzım, *Mekteb-i Hukuk Günlerim*, (haz. Ali Adem Yörük), TTK Basımevi, Ankara 2012, s. 3; Öztürk, *Adli*, s. 159.

⁶³⁷ Demirel, s. 280-281; Öztürk, *Adli*, s. 159-160.

kadar ki imtihan olunan şahsın adem-i ehliyyeti tebeyyün eder ise iki sa'atden evvelce imtihana hitam verilebilir imtihan sırası için arzuhallerin tarih-i havalelerine bakılır”⁶³⁸. Bu maddeyle, sınavın sözlü olarak yapılacağı ehliyetsizlik durumunun tespiti halinde sınavın iki saatten önce bitirilebileceği düzenlenmiştir.

Nizamnamenin 7. maddesi ise şöyledir: “imtihan vermek isteyen Türkçe tekellüm ve kırâat etmeğe muktedir olmak şartdır”⁶³⁹. Bu iki maddeden anlaşılacağı gibi, sınav aleni bir şekilde olmamakla birlikte Türkçe ve sözlü olarak icra edilmektedir. Sınava girecek adayların sınavda kalma süreleri en az iki saat olarak belirlenmiştir. Ancak sınava alınan kişinin bilgilerinin eksik olduğunun anlaşılması halinde iki saat dolmadan da sınavı bitebilecektir. Dilekçelerin yollanma tarihine göre adayların sınava giriş tarihleri yapılmaktadır. Ayrıca adayların Türkçe okuyabilmesi ve konuşabilmesi gerekli görülmüştür⁶⁴⁰.

D. Dava Vekilleri Hakkında Rumeli-i Şarkîye⁶⁴¹ Mahsus Kanun-i Vilayet

26 Şubat 1883 tarihli nizamnameyle⁶⁴² yerel nitelikte olup, dava vekilliği yapmak için gereken şartları ihtiva etmektedir⁶⁴³. Bu kanunla birlikte “avukat” terimi ilk kez kullanılmıştır. Ayrıca “avukatlık fenni” kavramıyla da avukatlık tekniği kastedilmiş ve avukatlık mesleği anlatılmıştır. Bu kanun, 1876 tarihli nizamnameye göre Batı’daki avukatlık mesleğine daha uygun olarak hazırlanmıştır⁶⁴⁴. 1875 (1292) tarihli “Mehâkim-i Nizamiye Dava Vekilleri Hakkında Nizamname” ile 1883 tarihli “Dava Vekilleri Hakkında Rumeli-i Şarkîye Mahsun Kanun-i Vilayet” te avukatlık mesleğiyle birleşmeyen iş olarak sadece devlet memurluğu sayılmıştır. 1875 (1292)

⁶³⁸ Düstur, I. Ter., C. 4 (Zeyl), s. 36.

⁶³⁹ Düstur, I. Ter., C. 4 (Zeyl), s. 36.

⁶⁴⁰ Öztürk, *Adli*, s. 160.

⁶⁴¹ Rumeli-i Şarkî, 1878 Berlin Anlaşması ile Edirne’ye bağlı Filibe ve İslimiye sancakları özerk olan bir vilayettir. Bkz. Aşkın Koyuncu, “1877-1878 Osmanlı- Rus Harbi Öncesinde Şarkî Rumeli Nüfusu”, *Avrasya Etüdları*, C. 44 S. 2, 2013, s. 177; Sav/Toprak, s. 51.

⁶⁴² Düstur, I. Ter., C. 3 (Zeyl), s. 231-239.

⁶⁴³ Esirgen, “Cumhuriyet”, s. 749; Öztürk, *Adli*, s. 143.

⁶⁴⁴ Özkent, *Avukatın*, s. 75-76; Özkorkut, s. 153; Öztürk, *Adli*, s. 158.

tarihli nizamname gibi bu nizamname de avukatlık ücretine ilişkin düzenlemeler getirmiştir⁶⁴⁵.

a) Avukatlık Şartları

Nizamnamenin mukaddime kısmında iki madde halinde sırasıyla, avukatın kanunun emrettiği hükümleri yerine getirmesi gerektiği⁶⁴⁶ ve avukat olarak görev alacak olan kişilerin haiz olması gereken vasıflar sayılmıştır.

Nizamnamenin birinci faslında avukatlık yapacak olanların taşıması gereken şartlar düzenlenmiştir. Sırasıyla nizamnamenin 3. ve 4. maddeleri şöyledir: “*bir kimsenin Avukatlık fennini ifa edebilmesi için 1. Yirmi bir yaşını ikmal eylemiş ve hukuk-i medeniyyeden müstefid bulunmuş olması 2. Hırs ve tama’dan veya mugayir adab fi’il ve hareketden dolayı bir ceza veya kahabatle mahkum olmamış bulunması*⁶⁴⁷ 3. Mahcuriyyetine hükm olunmamış bulunması⁶⁴⁸ 4. Me’murini hükümetten bulunmaması⁶⁴⁹ 5. Avukat fennini isti’mal eylemek için ruhsat şahadetnamesi bulunması⁶⁵⁰ lazım gelir”⁶⁵¹, “*bir kimsenin avukatlık fennini li-ecli’l-isti’mal lazım gelen me’zuniyyeti istihsal edebilmesi anlara mahsus olan komisyon*⁶⁵²

⁶⁴⁵ Esirgen, “Cumhuriyet”, s. 754.

⁶⁴⁶ “... işbu kanun ahkamını tamamiyle infaz ve icra eylemeleri lazım gelir (m. 1)”. Bkz. Düstur, I. Ter., C. 3 (Zeyl), s. 231.

⁶⁴⁷ Bkz. ve karşı. “Avukatlığa kabulde engeller başlıklı” Avukatlık Kanunu m. 5: “...Türk Ceza Kanununun 53 üncü maddesinde belirtilen süreler geçmiş olsa bile; kasten işlenen bir suçtan dolayı iki yıldan fazla süreyle hapis cezasına ya da Devletin güvenliğine karşı suçlar, Anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar, zimmet, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, güveni kötüye kullanma, hileli iflas, ihaleye fesat karıştırma, edmini ifasına fesat karıştırma, suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama ve kaçakçılık suçlarından mahkum olmak...”.

⁶⁴⁸ Bkz. ve karşı. “Avukatlığa kabulde engeller başlıklı” Avukatlık Kanunu m. 5: “... mahkeme kararı ile kısıtlanmış olmak...”.

⁶⁴⁹ Bkz. ve karşı. “Avukatlığa kabulde engeller başlıklı” Avukatlık Kanunu m. 5: “...avukatlık mesleği ile birleşemiyen bir işle uğraşmak”.

⁶⁵⁰ Bkz. ve karşı. “Avukatlığa kabulde engeller başlıklı” Avukatlık Kanunu m. 3: “...avukatlık stajını tamamlayarak staj bitim belgesini almış bulunmak”.

⁶⁵¹ Düstur, I. Ter., C. 3 (Zeyl), s. 231-232.

⁶⁵² “avukatlığa namzet olanları imtihan etmek için adliye müdüriyeti dairesinde bir komisyon-ı mahsus teşkil olunur zikir olunan komisyon adliye müdürü tarafından vuku’bulacak da’vet üzerine senede üç def’a ictima eder işbu ictima’lara kanun-ı sani ve mayıs ve eylül mahlarının ikinci pazar ertesi günleri bed’an olunur (m. 6)”, “imtihana kabulü hakkında istid’name adliye müdüriyetine verilir ve bununla beraber imtihan resmi namıyla altun akçe olarak üç yüz gurus te’diye ve i’ta kılınır...(m. 7)”, “... rüsum vilayet mal sandığı menafi’ne hasr olunur imtihan komisyonu a’zasına mikdar-ı münasib ücreti-i yevmiyye verilir (m. 10)”. Bkz. Düstur, I. Ter., C. 3 (Zeyl), s. 232-233.

*huzurunda imtihan vermesine mütevakkıftır*⁶⁵³. Avukat olabilmenin koşulları, 21 yaşını tamamlamak, kısıtlı olmamak, edebe aykırı hareketlerden ötürü ceza, kabahat ile hüküm almamış olmak, devlet memuru olmamak, ruhsatname sahibi olmak şeklinde sayılmıştır. Bununla beraber, komisyonun yapacağı sınavda başarılı olmak da şartlar arasındadır⁶⁵⁴.

b) Avukatların Görevleri

Nizamnamenin üçüncü faslında avukatın görevlerine ilgin düzenlemeler mevcuttur⁶⁵⁵. Bu düzenlemelere göre, avukatın sır saklama yükümlülüğü⁶⁵⁶, dosya ve evrakları koruma yükümlülüğü, dosya ve evrakları vekalet ilişkisi sona erdikten sonra teslim etme yükümlülüğü mevcuttur. Nizamnamenin 11. maddesine göre, *“Avukatlar müvekkilleri tarafından kendilerine tevdi olunan mesalihi nizama tevfikân hüsnü tesviyeye mecbur olup şöyleki müvekkillerin hukukunu vicdanen vikaye ve menafimi berveçhi hakkaniyet muhafaza ile husulü menfaatları yoluna hizmet ve mahsusen teati olunan vekâletname ile nizamât ahkâmına mugayır olmayan hususattan hiç birisinin kusur bırakılmamasına itina ve dikkat eyleyeceklerdir. Bunlar kendilerine vedia olan hususâtı hafî tutmağa mecburdurlar*⁶⁵⁷. Avukatlar müvekkillerinin verdiği görevleri⁶⁵⁸ hukuk kurallarına aykırı olmayacak şekilde, vekaletnameye uygun ve özen yükümlülüğüne aykırı davranmadan dürüst bir biçimde tamamlamalıdır. Görevini ifa ederken müvekkilinin hak ve menfaatlerini gözetmelidir⁶⁵⁹. Ayrıca kendilerine verilen bilgileri saklamak zorundadırlar.

⁶⁵³ Düstur, I. Ter., C. 3 (Zeyl), s. 232.

⁶⁵⁴ Esirgen, “Cumhuriyet”, s. 749-750.

⁶⁵⁵ Sav/ Toprak, s. 83; Öztürk, Adli, m. 146.

⁶⁵⁶ Bkz. ve karş. sır saklama başlıklı Avukatlık Kanunu m. 36: *“Avukatların, kendilerine tevdi edilen veya gerek avukatlık görevi, gerekse, Türkiye Barolar Birliği ve barolar organlarındaki görevleri dolayısıyla öğrendikleri hususları açığa vurmaları yasaktır*”. Düzenleme avukatların sır saklama yükümlülüğüne ilişkindir. Sır saklama yükümlülüğüne ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Güner, s. 475-488; Özcan Günergök, “Avukatın Sır Saklama Yükümlülüğü”, *EBYÜHFD*, C. 7, S. 1-2, Ocak 2004, s. 655-667; Mikdad Lamih Çelik, “Meslek Kurallarında Avukatın Sır Saklama Yükümlülüğü”, *Terazi Hukuk Dergisi*, C. 2, S. 14, Ekim 2007, s. 85-92.

⁶⁵⁷ Düstur, I. Ter., C. 3 (Zeyl), s. 233.

⁶⁵⁸ Bkz. ve karş. Avukatlık Kanunu m. 34: *“Avukatlar, yüklendikleri görevleri bu görevin kutsallığına yakışır bir şekilde özen, doğruluk ve onur içinde yerine getirmek ve avukatlık unvanının gerektirdiği saygı ve güvene uygun biçimde davranmak ve Türkiye Barolar Birliğince belirlenen meslek kurallarına uymakla yükümlüdürler*”.

⁶⁵⁹ Esirgen, “Cumhuriyet”, s. 757; Öztürk, Adli, s. 147.

Nizamnamenin 12. maddesine göre, "Avukatlar bir tarafın tesviyei hususatına vekâlet ettikleri halde diğer tarafın ne işlerini deruhde ve nede anlara icrayı nasayih edemezler. Ve bununla beraber bir işin evvelce rüyeti esnasında hâkim veyahut müdde-i umumilik⁶⁶⁰ sıfatında bulunmuş olan veya bu misüllü memurlarla beyinlerinde münasebat ve muamelâtı resmiyesi bulunan avukatlar dahi o gibi işlere vekil olamazlar..."⁶⁶¹. Avukatlar, taraflardan birinin vekili olarak çalışıyorsa karşı tarafın işlerini idare edemez ve karşı tarafa tavsiyelerde bulunamaz. Ayrıca avukat, davayla ilgili işte daha önceden hakim ya da savcı vasfıyla çalışmışsa veya bu kişilerle resmi olarak görev yapmışsa daha sonradan bu iş için vekil olarak tayin edilemez⁶⁶².

Nizamnamenin 14. maddesine göre, "Vekâletname hüküm ve kuvvetten sakit olduktan sonra avukat olan kimse bir davanın esnayı rüyetinde kendisine tevdi olunan bilcümle evrakı resmiye vesairenin nushai asliyelerini müvekkilinin talebi üzerine kendisine red ve ita etmeğe mecburdur. Gerek işbu mecburiyet ve gerek evrakın muhafazası mecburiyeti olbaptaki vekâlet hükmünün rehin hitam olduğu gündünden itibaren üç sene mururundan sonra fesh ve ilga olunur"⁶⁶³. Avukatın dosya saklaması ve evrakı hapis hakkıyla ilgili⁶⁶⁴ bu düzenlemeye göre, vekaletnamenin

⁶⁶⁰ Tanzimat döneminin en önemli ceza kanunnamelerinden biri 1858 tarihli Kanunname'dir. Bu kanunname'den sonra savcılık kurumuyla ilgili ilk düzenlemeler 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi'nin 19. maddesinde düzenlenmiştir. Bir memur-i mahsusun bulunması gerektiği belirtilmiştir. Ancak bu memurların görev ve yetkileriyle ilgili bir düzenleme yapılmamıştır. 1870 tarihli "Dersaadet ve Mülhakatı İdare-i Zabita ve Mülkiyye ve Mehakim-i Nizamiyesine Dair Nizamname"de ise, 1864 tarihli nizamnamedeki düzenlemeye açıklık getirilmiş ve müddei sıfatıyla birinin bulunmasına hükmedilmiştir. Nizamnamenin 61 ile 71. maddelerinde müddei umumilikle ilgili düzenlemeler mevcuttur. 1870 tarihli nizamnamenin 61. ve 71. maddeleri sırasıyla şöyle düzenlenmiştir: "Divan-ı Temyiz'de erbab-i cinayet aleyhinde müddei sıfatında bulunmak üzere devlet namına umur-i hukukiyye ve kanuniyyeye vakıf bir memur bulunacaktır", "Deavi meclislerinde daimi surette birer müdde-i umumi bulunmayıp meclis maiyyetinde bulunan teftiş memurlarından biri meclisin tensibi üzerine bu vazifeyi ifa edilecektir". Müdde-i umumi tabiri yakın bir tarihe kadar kullanılmış, daha sonra bu tabirin yerini savcı kelimesi almıştır. Daha sonra çıkarılan 1876 tarihli ilk anayasamız olan Kanun-ı Esasi'de ve diğer nizamnamelerde savcılarının görev ve yetkileri, atanmaları vb. konular ele alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Düstur, I. Ter., C. 1, s. 611, 697, 698; Atar, *İslam Adliye*, s. 132; Üçok, "Savcılıkların", s. 46-47; Mehmet Âkif Aydın, "Ceza" maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 7, 1993 s. 482.

⁶⁶¹ Düstur, I. Ter., C. 3 (Zeyl), s. 234.

⁶⁶² Bkz. ve karşı. Avukatlık Kanunu m. 38/b-c: "Avukat, b) Aynı işte menfaati zıt bir tarafta avukatlık etmiş veya mütalaa vermiş olursa, c) Evvelce hakim, hakem, Cumhuriyet savcısı, bilirkişi veya memur olarak o işte görev yapmış olursa teklifi reddetmek zorunluluğundadır".

⁶⁶³ Düstur, I. Ter., C. 3 (Zeyl), s. 234.

⁶⁶⁴ Bkz. ve karşı. Avukatlık Kanunu m. 39: "Avukat kendisine tevdi olunan evrakı, vekaletten sonra ermesinden itibaren üç yıl süre ile saklamakla yükümlüdür. Şu kadar ki, evrakın geri

süresi bittikten sonra, avukat kendisine verilen evrakların orijinallerini müvekkiline vermek zorundadır. Evrakı koruma ve geri verme mecburiyeti üç yıl devam eder. Burdan da anlaşılacağı üzere, avukatın özen yükümlülüğü kapsamında, hesap verme ve teslim etme yükümlülükleri mevcuttur⁶⁶⁵.

c) Avukatlık Ücreti

Nizamnamenin 17, 18 ve 20. maddelerinde avukatlık ücretine ilişkin düzenlemeler yer almaktadır⁶⁶⁶. Nizamnamenin 17. maddesine göre, “*avukatın alacağı bir miktar-ı mu’ayyen ücret için her daim akd-i mukaveleye hakkı var...*”⁶⁶⁷. Avukatın yaptığı iş sonucu hak ettiği ücrete ilişkin sözleşme yapma hakkı mevcuttur⁶⁶⁸. Nizamnamenin 18. maddesine göre, “*Avukata verilecek ücretin miktarı hakkında ayrıca bir mukavele olmadığı takdirde mesalih-i hukukiye için idare-i umumiye nizamnamesi şeklinde neşr olunan tarife-i mahsusaya göre ücret te’diye olunur*”⁶⁶⁹. Yani, vekil ile müvekkil arasında sözleşmenin yapılmadığı durumlarda vekilin ücreti, İdare-i Umumiye Nizamnamesi şeklinde yazılan hususi bir tarifeye göre⁶⁷⁰ ödenir⁶⁷¹.

Nizamnamenin 20. maddesinin birinci fıkrasına göre, “*avukat masarifi-vaki’asıyla ücretini ber vech-i peşin ahz eylememiş olduğu halde müvekkilinin hesabı*

---

alınması müvekkile yazı ile bildirilmiş olduğu hallerde saklama yükümlülüğü, bildirme tarihinden itibaren üç ayın sonunda sona erer. Avukat, ücreti ve yapmış olduğu giderleri kendisine ödenmedikçe, elinde bulunan evrakı geri vermekle yükümlü değildir”.

⁶⁶⁵ Esirgen, “Cumhuriyet”, s. 760; Öztürk, Adli, s. 148.

⁶⁶⁶ Esirgen, “Cumhuriyet”, s. 762.

⁶⁶⁷ Düstur, I. Ter., C. 3 (Zeyl), s. 234. Bkz. ve karşı. Avukatlık Kanunu m. 164/1-2: “*Avukatlık ücreti, avukatın hukuki yardımının karşılığı olan meblağı veya değeri ifade eder. Yüzde yirmi beşi aşmamak üzere, dava veya hükmolunacak şeyin değeri yahut paranın belli bir yüzdesi avukatlık ücreti olarak kararlaştırılabilir*”.

⁶⁶⁸ Esirgen, “Cumhuriyet”, s. 762; Öztürk, Adli, s. 149.

⁶⁶⁹ Düstur, I. Ter., C. 3 (Zeyl), s. 235.

⁶⁷⁰ Bkz. ve karşı. Avukatlık Kanunu m. 164/4: “*Avukatlık asgari ücret tarifesi altında vekalet ücreti kararlaştırılamaz. Ücretsiz dava alınması halinde, durum baro yönetim kuruluna bildirilir. Avukatlık ücretinin kararlaştırılmamış olduğu veya taraflar arasında yazılı ücret sözleşmesinin bulunmadığı yahut ücret sözleşmesinin belirgin olmadığı veya tartışmalı olduğu veya ücret sözleşmesinin ücrete ilişkin hükmünün geçersiz sayıldığı hallerde; değeri para ile ölçülebilen dava ve işlerde asgari ücret tarifelerinin altında olmamak koşuluyla ücret itirazlarını incelemeye yetkili merci tarafından davanın kazanılan bölümü için avukatın emeğine göre ilamın kesinleştiği tarihteki müddeabihin değerinin yüzde onu ile yüzde yirmisi arasındaki bir miktar avukatlık ücreti olarak belirlenir. Değeri para ile ölçülemeyen dava ve işlerde ise avukatlık asgari ücret tarifesi uygulanır”.*

⁶⁷¹ Esirgen, “Cumhuriyet”, s. 763; Öztürk, Adli, s. 149.

*içün makbuz olan mebalîğ meyanının ahz ve tevkife hakkı var ise de ancak bila⁶⁷² ifate-i vakt⁶⁷³ müvekkile hesap i'ta etmeğe mecburdur*⁶⁷⁴. Anılan hükme göre, avukatın, masraflar için vekalet ücretini peşin olarak alması olanaklıdır. Ayrıca müvekkili adına aldığı parayı alıkoyma hakkına⁶⁷⁵ da sahiptir. Böyle bir durumda, müvekkiline derhal hesap vermelidir⁶⁷⁶.

E. Girit Vilayeti Dava Vekilleri Hakkında Nizamname

15 Ocak 1892 tarihli Nizamname, dava vekilliği yapacak kişilerin sahip olması gereken koşulları, dava vekilliği ile ilgili sınavı ve vekalet ücreti gibi konuları düzenleyen yerel özellikli bir nizamnamedir. Bu nizamname de yukarıda açıkladığımız nizamnamelere benzer düzenlemeler⁶⁷⁷ getirmiştir⁶⁷⁸. Ancak 1892 tarihli nizamnameyi diğerlerinden ayıran önemli bir düzenleme mevcuttur. Diğer nizamnamelerde devlet memuru olmanın avukatlıkla bağdaşmayacağı düzenlenmişti. 1892 tarihli nizamnamede ise, böyle bir yasak getirilmemiş yalnızca iflas etmemiş veya etmişse bile itibarı iade edilmiş olmak koşuluyla, ticaretle uğraşmanın dava vekilliğine engel olmadığı belirtilmiştir⁶⁷⁹. Konuyla ilgili düzenleme nizamnamenin 3. maddesinde yer alır. Anılan maddeye göre, “...tüccardan bulunupta ilânı iflâs etmemiş veyahut badel iflâs iadei itibar eylemiş... olmak lâzımdır”⁶⁸⁰.

⁶⁷² Arapça sözcüklerin başına getirilen ve olumsuzluk anlamı veren “sız/siz” anlamına gelen ek. Devellioğlu, s. 116.

⁶⁷³ Vakit kaybetme. Bkz. Devellioğlu, s. 473.

⁶⁷⁴ Düstur, I. Ter., C. 3 (Zeyl), s. 235.

⁶⁷⁵ Bkz. ve karşı. Avukatlık Kanunu m. 166/1: “Avukat, müvekkili tarafından verilen veya onun namına aldığı malları, parayı ve diğer her türlü kıymetleri, avukatlık ücreti ve giderin ödenmesine kadar, kendi alacağı nispetinde elinde tutabilir”.

⁶⁷⁶ Esirgen, “Cumhuriyet”, s. 763; Öztürk, *Adli*, s. 149-150.

⁶⁷⁷ Düstur, I. Ter., C. 6, s. 1168-1175.

⁶⁷⁸ Esirgen, “Cumhuriyet”, s. 743.

⁶⁷⁹ Esirgen, “Cumhuriyet”, s. 754; Öztürk, *Adli*, s. 171.

⁶⁸⁰ Düstur, I. Ter., C. 6, s. 1169. Bkz. ve karşı. Avukatlık Kanunu m. 5/1-f: “İflas etmiş olup da itibarı iade edilmemiş bulunmak (Taksiratlî ve hileli müflisler itibarları iade edilmiş olsa dahi kabul olunmazlar”.

F. II. Meşrutiyet Döneminde Vekillikle İlgili Bazı Önemli Düzenlemeler

II. Meşrutiyet döneminde⁶⁸¹ çıkarılan düzenlemelerde dava vekilliğine ilişkin köklü bir yenilik getirilmemiştir. Daha önce hazırlanan nizamnamelerdeki hükümler neredeyse olduğu gibi korunmuştur⁶⁸². Bu düzenlemelerden önemli olanları ve düzenlemelerdeki vekillikle ilgili hükümleri sırasıyla inceleyelim.

İlk olarak, 1909 tarihli “Dava Vekilleri Hakkında Kanun-ı Muvakkat”⁶⁸³, II. Meşrutiyet dönemindeki düzenlemeler içinde önemli bir yere sahiptir. 16 Eylül 1909 tarihinde yayınlanan bu düzenleme iki maddeden oluşmaktadır. Düzenlemenin 1. maddesine göre, “*Mekâtib-i Hukukiye-i Ecnebiyeden me’zun olarak mehakim-i Osmaniye’de lâakal üç seneden beri iffet ve istikamet dairesinde müstemirren icrayı vekâlet etmekte olduklarını ve saiki lâzime ve ruhsatnameli vekillerden on zat ve üç mahkeme re’isinin şahadet-i tahririyesiyle ve Türkçe ifade-i merama ve evrak-ı adliyye tanzimine iktidarını da’va vekilleri cemiyeti daimesince müntehab bir hey’eti mümeyyize huzurunda ve bir sene zarfında bi’limtihan isbat eden da’va vekilleri cem’iyet-i mezkûrenin tasdiknamesi üzerine ruhsatname istihsal edebilirler*”⁶⁸⁴. Anılan hükme göre, yabancı hukuk mektebini bitiren kişilerin, mektebi bitirdikten sonra Osmanlı mahkemelerinde üç yıldan az olmamak şartıyla “onurla ve

---

⁶⁸¹ İkinci Meşrutiyet, Osmanlı Anayasası’nın yirmi dokuz yıl askıda kalmasından sonra, 23 Temmuz 1908 tarihinde tekrar ilan edilmesiyle başlamış, Mebuslar Meclisi’nin Sultan Vahdettin tarafından 11 Nisan 1920 tarihinde dağıtılmasıyla sona ermiştir. 1908 yılı, meşrutî monarşinin kabul edilmesi ve hükümetin sadece halkın seçmiş olduğu bir meclise karşı sorumlu olması bakımından önemli bir tarihtir. 1908’den sonra Anayasanın bazı maddeleri yedi defa değiştirilmiştir. Mutlakiyetten parlamenter rejime geçilmiş, meclisin kabineyi düşürmesi kolaylaşmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Şükrü Hanioğlu, “Meşrutiyet” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 29, Ankara 2004, s. 388-393; Rıdvan Akın, “İkinci Meşrutiyette Parlamento ve Hükümet”, *100. Yılında II. Meşrutiyet Gelenek ve Değişim Ekseninde Türk Modernleşmesi Uluslararası Sempozyumu*, (haz. Zekeriya Kurşun/Cemil Öztürk/Yasemin Tümer Erdem/ Arzu M. Nurdoğan), Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s. 27-49; Ayhan Ceylan, “Meşrutiyete Bir Dayanak Olarak Meşveret Düşüncesi”, *100. Yılında II. Meşrutiyet Gelenek ve Değişim Ekseninde Türk Modernleşmesi Uluslararası Sempozyumu*, (haz. Zekeriya Kurşun/Cemil Öztürk/Yasemin Tümer Erdem/ Arzu M. Nurdoğan), Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s. 49-67; Sina Akşin, “Siyasal Tarih”, *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye (1908-1980)*, (yayın yönetmeni: Sina Akşin), 10. bs., C. 4, Cem Yayınevi, İstanbul 2008, s. 27-122; İhsan Burak Birecikli, “Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet’in İlanı Üzerine Bir İnceleme”, *Gazi Akademik Bakış*, C. 2, S. 3, Ocak 2008, s. 215-218.

⁶⁸² Esirgen, “Cumhuriyet”, s. 750; Öztürk, *Adli*, s. 171.

⁶⁸³ Düstur, II. Ter., C. 1, s. 751-752.

⁶⁸⁴ Düstur, II. Ter., C. 1, s. 751.

dürüstlükle” vekillik görevini aralıksız bir şekilde icra ettiklerini, ruhsat sahibi on kişi ve üç mahkeme başkanının onaylaması (bu onay için kişinin Türkçe bilmesi ve adli evrakları düzenleyebilmesi gerekli) ve “Dava Vekilleri Cemiyeti” tarafından seçilmiş bir heyetin huzurunda bunu sınavla ispat etmeleri gerekmektedir. Sınavda başarılı olan kişiler cemiyetin kabulüyle ruhsat sahibi olurlar⁶⁸⁵.

Düzenlemenin 2. maddesine göre, “*Mekâtib-i hukukiyeden me’zun olmayub fakat üç seneden beri iffet ve istikamet dairesinde ve müstemirren Dersa’adette icrayı vekâlet etdiklerini madde-i sabıka vechle isbat edenler işbu mevadd-ı nizamiyenin tarih-i neşrinden i’tibaren nihayet bir sene zarfında bi’limtihan ruhsatname alabilirler. Şu kadar ki bunların imtihanı mekteb-i hukuk heyet-i mu’allimine cem’iyeti daimeden iki zatın iltihakiyle ve amelî bir tarzda icra edilecek ve bundan dolayı bir güne resim ve harç alınmayacaktır. Tâlib-i imtihan oldukları tahakkuk edenler netice-i imtihana kadar dahi nizamname ahkâmına tâbi olmak şartıyla ifayı vekâlete me’zun olacaklardır*”⁶⁸⁶. Bu hükme göre, hukuk mektebini bitirmeyip üç yıldır “onurla ve dürüstlükle” aralıksız bir şekilde İstanbul’da vekil olarak çalıştıklarını birinci maddeye göre ispatlayanlar, bu kanunun ilanından itibaren bir yıl içinde sınava girip ruhsat alabilirler. Bu sınav, Mekteb-i Hukuk’taki muallim heyetiyle ve dava vekilleri cemiyetinden iki kişiyle yapılır. Sınav olanlara da sınav açıklanana kadar düzenlemeye uygun bir şekilde vekillik yapma izni verilir⁶⁸⁷.

II. Meşrutiyet dönemindeki diğer önemli düzenleme, 24 Nisan 1913 tarihli “Sulh Hakimleri Hakkında Kanun-ı Muvakkat”⁶⁸⁸’tır. Bu düzenlemeyle “dava vekilleri cemiyeti” olan bölgelerde yalnızca kayıtlı vekillerin, vekillik görevini icra edebilecekleri kararlaştırılmıştır. Vekilin vekillik yapacağı yerde oturması gereklidir.⁶⁸⁹ Düzenlemenin 94. maddesi şöyledir: “*muntazaman da’va vekilleri*

⁶⁸⁵ Sağnak/ Boralıdağ, s. 33; Sav/Toprak, s. 79; Esirgen, “Cumhuriyet”, s. 750; Öztürk, *Adli*, s. 171.

⁶⁸⁶ Düstur, II. Ter., C. 1, s. 751-752.

⁶⁸⁷ Özkent, *Avukatlık*, s. 90; Sağnak/Boralıdağ, s. 33; Öztürk, *Adli*, s. 172.

⁶⁸⁸ Düstur, II. Ter., C. 5, s. 322-348.

⁶⁸⁹ Özkent, *Avukatın*, s. 90; Esirgen, “Cumhuriyet”, s. 750; Öztürk, *Adli*, s. 173.

cem'iyetleri teşekkül eden mahallerde da'va vekili ikamesi ca'iz olub cem'iyet teşekkül etmeyen yerlerde da'va vekili kabul olunmaz”⁶⁹⁰.

Başka önemli düzenleme de, 2 Şubat 1915 tarihli “Mehakim-i Şer’iyyede İcra-yı Vekalet Edebilecekler Hakkında Kanun”⁶⁹¹’dur. Düzenlemenin 1. maddesine göre, “*mehakim-i şer’iyyede icrayı vekâlet medresetü’l-kudât veya darü’l-fünun-ı Osmanî hukuk şubesi me’zunlariyle lâ-akal beş sene müddet b’il-fiil kadılıkta veya müftilikde bulunub ehliyet ve kıyafet-i mücribeleriyle hüsn-i hizmetlerine binaen yedlerine makam-ı meşihatden vesikai mezuniyyet i’tası tensib olunan zevata münhasırdır...*”⁶⁹². Görüldüğü gibi, şer’iyye mahkemelerinde vekillik yapmak için sınırlandırmalar getirilmiştir. Bu sınırlamalar, Medresetü’l-kudât⁶⁹³ ya da Mekteb-i Hukuk mezunu olmak, asgari kesintisiz olarak beş sene kadılık veya müftilik yapmış olmak ve bu yeteneğe haiz olup, işlerini iyi yaptıklarından dolayı şeyhülislamlık tarafından verilmiş mezuniyet belgesi bulunmak, şeklindedir⁶⁹⁴.

II. Meşrutiyet dönemindeki önemli düzenlemelerden sonuncusu da 8 Mart 1915 tarihli “Memalik-i Osmaniyede Bulunan Ecnebilerin Hukuk ve Vezaifi Hakkında Kanûn-ı Muvakkat”⁶⁹⁵’tır. Düzenlemenin 1. maddesine göre, “*memalik-i Osmaniyede bulunan ecnebiler Kanun-ı Esasî ile kavanin-i sairinin Osmanlılara bahs etdiği hukuk-ı siyasiyye ve belediyeden istifade edemezler isede kavanin ve nizamat Devlet-i Aliye ile teba’a-i Osmaniyeye hasredilmeyen hukuk-i hususiyeden müstefid olurlar*”⁶⁹⁶. Bu maddeye göre, Osmanlı’da yaşayan yabancılar Kanun-ı Esasî ve diğer kanunların Osmanlılara tanımış olduğu siyasi haklardan istifade edememektedir. Ancak kanun ve düzenlemelerde Osmanlı tebaasına münhasır olmayan özel hukuka ilişkin haklardan yararlanabilecektir. Görüldüğü gibi maddenin bu haliyle, yabancıların avukatlık mesleğini yapabilmesine ilişkin bir düzenleme

⁶⁹⁰ Düstur, II. Ter., C. 5, s. 348.

⁶⁹¹ Düstur, II. Ter., C. 7, s. 400-401.

⁶⁹² Düstur, II. Ter., C. 7, s. 400-401; Sav/ Toprak, s. 107.

⁶⁹³ Şer’iyye mahkemelerinde görev alacak hakimleri yetiştiren Şeyhülislamlığa bağlı kurulan hukuk medresesidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet İpşirli, “Medresetü’l-Kudât” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 28, Ankara 2003, s. 343.

⁶⁹⁴ Özkent, *Avukatın*, s. 90-91; Sağnak/ Boralıdağ, s. 47; Esirgen, “Cumhuriyet”, s. 751; Öztürk, *Adli*, s. 173-174.

⁶⁹⁵ Düstur, II. Ter., C. 7, s. 458-459.

⁶⁹⁶ Düstur, II. Ter., C. 7, s. 458.

mevcut değildir⁶⁹⁷. Ancak sonradan geçici olarak, kısa bir süre için eklenen maddeyle birlikte bazı meslekleri yabancıların da yapabileceği düzenlenmiştir. Düzenlemenin geçici maddesine göre, “*İşbu kanunun tarih neşrinden memalik-i Osmaniyede da’va vekaleti ve tababet ve eczacılık ve mühendislik ve mu’allimlik meslek ve san’atlarıyla iştigal ve mekteb-i güşad ve gazete ve mecmu’a neşr eyleyen ecnebinin hukuk müktesebesi kavanin ve nizamat devlete itba şartıyla mahfuzdur*”⁶⁹⁸. Yani, Osmanlı’da dava vekilliği, hekimlik, eczacılık mühendislik ve öğretmenlik meslekleriyle uğraşan ve okul kuran, dergi veya gazete çıkartan yabancı kişilerin, devletin çıkartacağı kanun ve nizamnamelere bağlı olmak koşuluyla kazanılmış hakları korunmuştur⁶⁹⁹.

G. Dava Vekaleti Ruhsatnamesi İstihsaline Dair Nizamname

I. Dünya Savaşı’ndan mağlup ayrılan Osmanlı, Misak-ı Milli sınırları içinde ülkenin bütünlüğünü ve bağımsızlığını korumak için mücadeleye girmiş ve bu dönem Milli Mücadele Dönemi olarak anılmıştır⁷⁰⁰. Meşrutiyet döneminin bitmesinden sonra, Milli Mücadele döneminde de önemli bir nizamname yürürlüğe girmiştir. 18 Ocak 1921 tarihli “Dava Vekaleti Ruhsatnamesi İstihsaline Dair Nizamname” düzenlemesiyle birlikte ruhsat almanın zorunlu olduğuna hükmedilmiş ayrıca 1921 tarihli nizamnamenin yürürlüğe girmesinden sonra ruhsatı olmayan kişilerin vekillik yapması yasaklanmıştır⁷⁰¹. İlgili maddeler nizamnamenin ilk iki maddesinde düzenlenmiştir. Nizamnamenin ilk iki maddesi sırasıyla şöyledir: “*Bi’l-ûmum mehakimde dava vekâleti icra etmek isteyenler ruhsatname istihsaline mecburdur*”, “*İşbu Nizamnamenin neşrinden sonra ruhsatnamesiz icrayi vekâlet memnudur*”⁷⁰².

⁶⁹⁷ Esirgen, “Cumhuriyet”, s. 751.

⁶⁹⁸ Düstur, II. Ter., C. 7, s. 459.

⁶⁹⁹ Sağnak/Boralıdağ, s. 49; Öztürk, *Adli*, s. 174.

⁷⁰⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal H. Karpat, *Türk Siyasi Tarihi*, (çev. Ceren Elitez), 3. bs., Timaş Yayınevi, İstanbul 2013, s. 18-27; Halil İncalcık, *Atatürk ve Demokratik Türkiye*, 4. bs., Kırmızı Yayınları, s. 11-19; Süleyman Kocabaş, *T. C. Devleti Tarihi I: Mütareke Dönemi ve Milli Mücadele (1918-1923)*, 1. bs., Vatan Yayınları, 2003, s. 72-387; Emine Kısıklı, “Mustafa Kemal ve Milli Mücadelede Türk Kamuoyunun Oluşumu”, *EOÜSBD*, C. 7, S. 3, 2006, s. 1-46.

⁷⁰¹ Esirgen, “Cumhuriyet”, s. 751; Öztürk, *Adli*, s. 175.

⁷⁰² Düstur, III. Ter., C. 1, s. 192.

Nizamnamenin 5. maddesine göre, “*Dava vekili imtihanına dâhil olmak veyahut ruhsatname almak isteyenler; yirmi yaşını ikmal etmiş ve hüsnühal ashabından olup cünha ile mahkûm olmamış tebeai Devleti Aliyeden bulunmuş olduklarını ve açıkta memurinden ise sabıkan bulunduğu memuriyetlerde zimmet ve ilişkileri olmadığını vesaike resmiye ile ispat etmeleri şarttır*”. Görüldüğü gibi, vekillik yapabilmek için imtihana girmenin veya ruhsat almanın şartları sayılmıştır. Bu şartlar: 20 yaşını tamamlamak, iyi halli olmak, cünha ile mahkum olmamak ve Osmanlı tebaası olmak şeklindedir. Ayrıca bu kişiler öncesinde memurluk yapmışsa, bu memurlukla ilgili herhangi bir borç veya ilişkilerinin kalmadığını resmi evrakla ispat etmeleri gerekir⁷⁰³. Nizamnamenin önemli bir maddesi de 13. maddedir. Bu maddeye göre, “*Mukaddema 16 Zilhicce 1292 tarihinde neşredilmiş olan Dâva vekilleri Nizamnamesinin işbu Nizamnameye mugayir olan ahkâmı mülğadır*”⁷⁰⁴. Bu maddeyle, 13 Ocak 1875 tarihli “Mehâkim-i Nizamiye Dava Vekilleri Hakkında Nizamname”sinde bu nizamnameye aykırı olan hükümler mülga edilmiştir⁷⁰⁵.

H. Muhamat (Avukatlık) Kanunu

Tanzimat döneminde, avukatlıkla ilgili birçok düzenleme yapılmış ancak kamu görevinin yerine getirildiği, bağımsız bir meslek şekline bürünememiştir⁷⁰⁶.

Meşrutiyet döneminde hazırlanan “Muhamiler Kanun Tasarısı”, Cumhuriyet dönemiyle birlikte 3 Nisan 1924 tarihinde, “Muhamat Kanunu”⁷⁰⁷ adıyla kanunlaşmıştır⁷⁰⁸. Bu kanun avukatlığı, bağımsız, şerefli ve kamu hizmeti gören bir meslek haline getiren modern bir kanun olmuştur⁷⁰⁹. Kanuna sonraki yıllarda Muhamat Kanununda değişiklik yapan bazı kanunlarla (708 sayılı Kanun, 941 sayılı Kanun, 1220 sayılı Kanun, 2516 sayılı Kanun) birlikte yeniden gözden geçirilip ilaveler yapılmıştır⁷¹⁰.

⁷⁰³ Esirgen, “Cumhuriyet”, s. 751; Öztürk, *Adli*, s. 175.

⁷⁰⁴ Düstur, III. Ter., C. 1, s. 193.

⁷⁰⁵ Öztürk, *Adli*, s. 176.

⁷⁰⁶ Durhan, “Ülkemizde”, s. 36; Öztürk, “Avukatlık”, s. 52.

⁷⁰⁷ Düstur, III. Ter., C. 5, s. 764-769.

⁷⁰⁸ Toprak, “Tanzimattan”, s. 46; Durhan, “Ülkemizde”, s. 36.

⁷⁰⁹ Toprak, “Tanzimattan”, s. 46; Yılmaz, s. 197; Durhan, “Ülkemizde”, s. 36; Öztürk, “Avukatlık”, s. 52.

⁷¹⁰ Durhan, “Ülkemizde”, s. 36, 40-42.

1 Aralık 1938 tarihinde yürürlüğe giren 3499 sayılı kanunla beraber önceki kanunların tümü (460 sayılı Muhamat Kanunu, 708, 941, 1220, 2516 sayılı kanun ile yapılan değişiklikler) yürürlükten kalkmıştır. Bununla birlikte Durhan'a göre, açıkça ifade edilmese de Cumhuriyet öncesinde avukatlıkla ilgili çıkarılan düzenlemelerin de yürürlükten kalktığı kabul edilmelidir. Çünkü Tanzimat dönemindeki düzenlemelerin Cumhuriyet dönemindeki yürürlük kaynağı olan 460 sayılı Muhamat Kanunu'nun 15. maddesi⁷¹¹ de yürürlükten kalkmıştır⁷¹². 7.7.1969 tarihinde yürürlüğe giren 1136 sayılı Avukatlık kanunu⁷¹³ ile 1938 tarihli Avukatlık Kanunu yürürlükten kalmıştır. İlerleyen tarihlerde eklemeler ve yenilikler yapılan bu kanun günümüzde de yürürlükte dir. 1969 tarihli kanun, avukatlığın ve baro teşkilatının esas kanunu niteliğindedir⁷¹⁴.

---

⁷¹¹ Muhamat Kanunu m. 15: *“Bu kanunun yürürlüğe girmesinden sonra, daha önce yayımlanmış olan dava vekillerine ilişkin bütün kanun ve nizamnamelerin bu kanuna aykırı olan kısımları hükümsüzdür”*.

⁷¹² Durhan, “Ülkemizde”, s. 42; Sav/Toprak, s. 111.

⁷¹³ Bkz. Cengiz İlhan, “3499’den 1136’ya”, *TBB Dergisi*, S. 54, 2004, s. 258-264.

⁷¹⁴ Durhan, “Ülkemizde”, s. 43.

SONUÇ

Kişinin kendini savunma isteği içgüdüsel bir durumdur. Mevcut olan savunma mekanizmasından dolayı saldırıya uğrayan kişiler güçlerinin yettiği kadarıyla kendilerini savunurlar. Savunma, “ihkak-ı hakk (kişinin kendi hakkını araması)” ile başlamış zamanla devletin güvencesi altına alınmıştır. Günümüzde kaba kuvvet kullanımıyla savunma yapmak toplumların birçoğunda yasaklanmış, devlet kendi eliyle savunma hakkını korumuştur. Savunma olmadan muhakeme tam anlamıyla yapılmış olmaz. Çünkü savunma muhakemenin asli unsuru olup bu hakkın dikkate alınmaması halinde muhakeme tek taraflı suçlama şekline dönüşür. Savunma hakkı, hak arama hürriyetinin değişmez bir parçasıdır. Kişiye hak arama hürriyeti verip savunma yapmasını engellemek hukuk anlayışıyla çelişir. Bu hak, yalnızca yargılamanın son aşamasında kişiye son sözlerini söylemesi şeklinde ortaya çıkmamakta, davanın ilk aşamasından itibaren bu hak kişiye tanınmaktadır. Savunma hakkı, hukuk ve ceza davaları ayrımı yapılmaksızın bütün davalarda söz konusudur. Savunma yapılmaması halinde yalnızca ilgili şahıs mağdur olmamakta, aynı zamanda toplumun düzeni zedelenmektedir. Yargılamada savunma esaslı bir unsur olduğu için savunma görevi kaçınılmazdır.

Savunma hakkı ve savunma görevini yerine getiren kişiler, eski çağlardan beri karşımıza çıkmaktadır. Çin İmparatorluğu, Hint yarım adasındaki farklı imparatorluklar ve Mısır İmparatorluğunda savunma hakkı ve savunma görevini yerine getiren kişiler mevcuttu. Yine Kızılderililerle bazı Afrika topluluklarında ve Orta Çağ Avrupa'sında savunma kavramına rastlanmaktadır. Ancak bu kavimlerdeki savunma anlayışı günümüzdeki gibi olmamış, işkence yöntemiyle doğruların açığa çıkarılması amaçlanmıştır. Antik Yunan ve Roma'da ise savunma kavramı günümüze daha yakın olmuştur. Bu topluluklarda savunma işini “logogrof” denilen, davadan önce ellerindeki metinleri ezberleyip savunma yapan bir nevi arzuhalciler yapmaktaydı. Domosthenes ve Çiçero gibi ünlü kişiler de savunma alanında şöhret sahibiydi. Profesyonel anlamda savunma mesleğini icra etmeyen bu kişilere “advocati” ünvanı verilmişti. “Advocati” ler yargılama yapılırken orada bulunan ve görüşlerini belirten kişilerdi. Herhangi bir zorunluluk olmadan ve ücret almadan

savunma işini yaptıkları için, bu kişilerin yaptığı iş günümüzdeki anlamıyla avukatlık mesleği gibi değildi.

İslam hukukunda ise, mahkemelerde günümüzdeki avukatlık mesleğini tam olarak karşılamamakla beraber avukatlık görevi yapan ve “vekil” olarak adlandırılan kişiler mevcuttu. Bu kişiler “İslam adliye teşkilatı” içerisinde yer almıştır. İslam adliye teşkilatı, Peygamber Efendimiz (s.a.v.) döneminden itibaren oluşmaya başlamıştır. İslam mahkemeleri şer’iyye mahkemeleri olarak adlandırılmıştır. Bu dönemde, İslam mahkemeleri oluşturulmuş, mahkemelerde asli görevli olan “kadı” ve yardımcıları yer almıştır. Kural olarak yargılamayı tek bir kişi yapmış, bu kişi de mahkemenin asli görevlisi olan kadı olmuştur. Kadıların başta “kaza görevi” olmak üzere birçok görevi (mali, askeri, dini) olmuştur. Kadının yardımcıları ise, nâibler, vekiller (avukatlar), müftiler, noterler, kâtipler, kassâmlar, hademeleler, tezkiye memurları, mübaşirler gibi görevliler olmuştur.

İslam hukukunun bir bölümünü vekalet oluşturur. Vekalet, dinen yasaklanmamış ve bilinmeyen bir konuyla ilgili bir tasarruf için kişinin kendisi yerine başka birini tayin etmesidir. Vekalet, alışveriş, nikah, kira ve husumete vekalet gibi alanlarda görülür. Husumete vekaletin bir başka ismi de davaya vekalettir. Davaya vekil olan kişiye “dava vekili” denilmiştir. İslam hukukunda dava vekili kamu hizmeti gören biri olarak çalışmamıştır. Akıl sahibi olan ve yaşı tutan herkes vekil olarak görev alabilmiştir. İslam hukukunun sınırları içerisinde vekillik gelişim göstermiştir. İslam’da, meslek şeklinde teşekkül eden bir vekillikten söz edilmemiş, vekillik temsilin önemli bir şekli olarak karşımıza çıkmıştır. Vekillerin, müvekkillerinin işlerini takip etmeleri Peygamber Efendimiz (s.a.v.) döneminden itibaren var olan bir durum olmuştur. İslam adliye teşkilatında avukatların görevlerini, dava vekilleri yerine getirmiş, vekiller tam anlamıyla avukatın tüm vasıflarına sahip olmamakla beraber savunma işini yapmıştır. İslam hukukunda, hukuk ve ceza davası ayrımı yapılmaksızın vekil tayin edilmiştir. Fakat hukuk davalarında vekil olan kişilerin, duruşma esnasında hazır bulunmaları gerekmemiştir. Ceza davalarında ise, müvekkilin vekiliyle beraber duruşmada yer alması gerekli görülmüştür.

Vekaletin meşru olduğu, Kur'an-ı Kerim, hadis-i, şerif ve icma ile kabul edilmiştir. İslam yargılamasında vekiller (avukatlar) sınıfı bulunmamaktadır. Vekil ve müdafî talep etmek tarafların istek ve arzusuna bağlıdır. Kural bu olmakla birlikte, taraflardan birinin tam ehliyetli olmaması halinde dava vekil aracılığıyla takip edilecektir. Ayrıca İslam hukukuna göre vekil olmaları meşru olmayan kişilerin vekillik yapamayacağı kabul edilmiştir. Örneğin, İslam hukukuna göre, evlenme akdi için delinin veya çocuğun vekillik yapamayacağı belirlenmiştir. Vekil olarak tayin edilecek kişinin, hukuki bilgiye sahip olması, ayırt etme gücünün olması ve karşılaştırma yapabilmesi gibi özellikleri haiz olması gerekli görülmüştür. Vekil tayin edilirken, dava konusunun neyle alakalı olduğu belirtilmelidir. Müvekkilin vekile hangi işle uğraşacağını açıklamalıdır. İslam hukukunda, vekilin bir kişinin suçlu olduğunu bildiği halde o kişiyi savunması hoş karşılanmamıştır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta suçlu bir kişiyi suçsuz hale getirmemektir. Yoksa, burada suçlu bir kişinin kesinlikle savunulmayacağı anlaşılmalıdır. Suçlu olan kişi de insan olmasından ötürü bazı haklara sahiptir.

Vekalet sözleşmesinin ücretli olup olmaması konusuyla ilgili İslam alimleri arasında görüş ayrılığı söz konusu değildir. Vekalet ücretinin kararlaştırılabileceği kabul edilmiştir. Vekalet sözleşmesinin ücretli olup olmaması vekalet ilişkisinin geçerliliğini etkilememektedir. Tartışmalı olan nokta, vekaletten dolayı vekilin yaptığı iş karşılığında alacağı bedelin mahiyetidir. Alınacak bedelin ücret mi yoksa cuâle (bir iş karşılığında ödenecek ücret) mi olduğu konusunda tam bir ittifak sağlanamamıştır. Bedelin mahiyeti ücret olarak kabul edilirse, vekilin bedeli kazanması için müvekkilini temsil etmesi yeterli olacak, cuâle olarak kabul edilirse vekilin bedeli kazanması için davayı kazanması gerekecektir. Tam olarak bir görüş birliği olmamakla birlikte ücret ve cuâle karşılığı vekalet sözleşmesinin yapılabileceği kabul edilmektedir. İslam hukukunda vekaletin çeşitli şekillerde bitebileceği kabul edilmiştir. Müvekkilin vekili azletmesi, vekalette aranan amacın sona ermesi, vekalet verdiği konuyla ilgili müvekkilin şahsen tasarrufta bulunması, vekil veya müvekkilin ehliyetini kaybetmesi, haksızlık yapılması veya sınırın aşılması, vekil veya müvekkilin irtidat edip darü'l harbe sığınması bunlardandır.

Osmanlı devletinde ise durumu iki döneme ayırarak ele almak gerekir. Osmanlı Devleti, “Klasik dönem” ve “Tanzimat dönemi” olarak ikiye ayrılmaktadır. Klasik dönem Osmanlı’da mahkeme yapısı tamamen İslam hukuku kaynaklı olmuştur. Tanzimat döneminde ise, gerek mahkemelerin yapısı gerekse yapılan kanunlar yalnızca İslam hukuku merkezli olunmadığını göstermektedir. İslam’ın ortaya çıktığı zamandan itibaren sonraki İslam devletlerinin de etkileriyle beraber şekillenen İslam adliye teşkilatı, Osmanlı’nın Klasik döneminde (Tanzimat dönemine kadar) temel yargı teşkilatı olmuştur. İslam fıkıh kitaplarında şer’iye mahkemelerinde vekil tayin edilebileceği kabul edilmiş, bu kişilerin dürüst, ahlaklı ve eğitimli kişilerden seçilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Fakat Klasik dönem Osmanlı’da bu işi icra edenler genellikle yukarıdaki vasıflara sahip kişiler olmamıştır. Bu dönemde dava vekilliğiyle ilgili bir kanun yapılmamıştır. “Arzuhalciler”, “muhtızlar”, “ayak kavafları ve kağıt kavafları” vekillik yapmıştır.

Kamu kurumlarına ya da özel şahıslara dilekçe yazıp geçimini sağlayan arzuhalciler, okuma-yazma seviyesinin düşük olduğu Klasik dönem Osmanlı’da tebaa için aracı görevi görmüştür. Karakterleri düzgün olan, çalışmaları rüûs almalarına bağlı olan ve ocakları bulunan arzuhalciler, dava vekilliğinin temelini oluşturmuştur. Arzuhalciler, devletin denetimine ve iznine bağlı olarak çalışmışlardır. Muhtızlar, vekilliğin tümüyle serbest olarak gerçekleştiği Klasik dönemde görev alan genellikle esnaf olan ve eğitim almamış kişilerdir. Bunlar kadılarla iyi ilişkiler içinde bulunmuşlardır. Günümüzde mübaşir adını alan bu kişilerin temel görevleri, mahkemelerde tarafları çağırmak olmakla beraber zamanla şer’iye mahkemelerine başvuran kişilerin davalarını idare etmeye ve bu kişileri savunmaya başlamışlardır. Ayak kavafları ile kağıt kavafları da vekillik görevini yerine getirmiştir. Kadıdan ücret karşılığında iş takibini üstlenip davanın görüldüğü yerlerde bulunan, dava vekili görünümüne bürünen ve belirli bir çalışma yerleri bulunmayan bu kişilere ayak kavafi ya da cepleri davalarla alakalı kağıtlarla dolu olduğu için kağıt kavafi ismi verilmiştir. Bunlar, halkın nazarında pek hoş karşılanmayan kişilerdi.

Görüldüğü gibi, Osmanlı'nın Klasik döneminde vekillik (avukatlık) kurumsallaşmamıştır. Vekillik işini yapanlar genellikle hukuk eğitimi almamış hatta okuma-yazma bilmeyen kişiler olmuştur. Halk tarafından bakıldığında bu kişilerin önemli bir kısmı saygı duyulmayan kişiler olmuştur. Dava vekilliği yapan bu kişilerin bir çoğununun aldatici hareketlere başvurmasından dolayı, vekillik kurumu haklının ortaya çıkmasını ve adaletin sağlanmasını tam anlamıyla sağlayamamıştır.

Osmanlı'nın modernleşme süreci olarak kabul edilen Tanzimat dönemiyle birlikte adliye teşkilatı, eğitim, askerlik gibi birçok alanda düzenleme yapılmıştır. Tanzimat dönemi Osmanlı'da dönüm noktası olarak kabul edilir. Gerek mahkemeler gerekse uygulanan kurallar açısından İslam hukuku odaklı olma halinden önemli ölçüde ayrılma söz konusu olmuştur. Adli teşkilatta önemli yenilikler yapılmıştır. Klasik dönemde tek hakimli ve tek dereceli olan şer'iyeye mahkemeleri yerini, görev alanı daralmış şer'iyeye mahkemeleri ile hukuk ve ceza davalarına bakan nizamiye mahkemelerine bırakmıştır. 1867 tarihli "Divan-ı Ahkam-ı Adliye Nizamnamesi" ile şer'iyeye mahkemeleri yalnızca aile, miras, vakıf ve kişiye karşı işlenen suçlarla ilgili meselelerde yetkili olmuştur. Yine 1867 tarihli "Şura-yı Devlet Nizamnamesi" ile idari yargı alanındaki yetkileri alınmıştır. Nizamiye mahkemesi ise, "Meclis-i Tahkikat" ve karma mahkemelerden temelini almıştır. Nizamiye mahkemelerinin niteliğinde çok hakimli ticaret mahkemeleri kurulmuştur. Ayrıca "Meclis-i Tetkikat-ı Şer'iyeye", "Divan-ı Ahkâm-ı Adliye", ve "Şurâ-yı Devlet" gibi üst yargı organları kurulmuştur. Tüm bu değişikliklerle birlikte Osmanlı'nın geleneksel yapısı değişmemiştir. Osmanlı'daki İslam hukuku kurallarıyla Batı'dan alınan kurallar harmanlanmıştır. Medreselerle mektepler, şer'iyeye mahkemeleriyle nizamiye mahkemeleri birlikte faaliyet göstermiştir.

Yeni getirilen kurumların ve mahkemelerin faaliyetleriyle ilgili nizamnameler çıkarılmış ve bu nizamnamelerde vekillikle ilgili maddeler yer almıştır. 1868 yılında, Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'nin ikiye ayrılması sonucu, Divan-ı Ahkam-ı Adliye (Yargıtay) ve Şûra-yı Devlet (Danıştay) kurulmuştur. Divan-ı Ahkam-ı Adliye Nizamnamesi'nde vekil ve dilekçe sahibi kavramları açıklanmış, Şurâ-yı Devletin Nizamnamei Dahilisi'nde ise vekillikle ilgili tek bir hükme yer verilmiştir.

Nizamnamenin 6. maddesinde, müddeinin (davacının) mahkemeye gelmediği durumlarda vekil vasıtasıyla temsil olabileceği kabul edilmiştir. Ticaret mahkemelerinin düzeniyle ilgili 1861 tarihli “Usul-i Muhakeme-i Ticaret Nizamnamesi” ile tarafların mahkemeye bizzat ya da geçerli bir vekalet ilişkisiyle vekil tayin etmesine hükmedilmiştir.

Dava vekilliğinin yer aldığı birçok kanunlaştırma yapılmıştır. 1858 tarihli “Ceza Kânunname-i Hümâyunu” ile sır saklama yükümlülüğüne değinilmiştir. Batı kaynaklı olan “Usûl-i Muhâkemât-ı Cezaiyye Kanunu” (Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu) ile zorunlu müdafilik kavramına yer verilmiştir. Hukukta kullanılan “müdafa vekili” terimi bu yıllarda ağır ceza davalarına girecek olan müdafiler için kullanılmıştır. “Usûl-ı Muhâkemât-ı Hukukiyye Kanunu” (Hukuk Muhakemeleri Usul Kanunu) ile de tarafların mahkemeye gelmesi veya vekil yollaması zorunludur. Yine 1870 tarihli “Dersaadet ve Mülhakatı İdare-i Zabıta ve Mülkiyye ve Mehakim-i Nizamiyesine Dair Nizamname” ile müdafilik kavramından bahsedilmiştir.

Mecelle’de, vekaletle ilgili önemli düzenlemeler yer almaktadır. Mecelle, mukaddime kısmında fıkıh tanımının yapıldığı birinci madde ile 99 genel kaide ve on altı bölümden oluşmuştur. On birinci bölüm vekalet kitabı olarak adlandırılır. Genel vekaletle ilişkin düzenlemelerin yanı sıra husumete vekalet (davaya vekalet) ile ilgili düzenlemeler de yapılmıştır. Husumete vekaletle ilgili durumlar, vekilin azli ile ilgili konularda yazılan maddeler günümüzde yürürlükte olan 6100 sayılı HMK’da da yer almıştır. Ancak Mecelle, davaya vekaleti yalnızca özel hukuk açısından ele almıştır. Bu yüzden, bütün adli teşkilat için savunma kurumu oluşturacak genel bir hüküm içermediği kabul etmek uygun bir yorum olacaktır.

Yukarıda bahsedilen düzenlemelerin hiçbirinde dava vekilliğinin kamu görevine ilişkin bir meslek olduğuna dair bir hüküm mevcut değildir. Ayrıca, vekillerin avukatlık mesleğini yürüten kişiler olduğuna ilişkin bir belirlilik yoktur. 1858 tarihli Ceza Kânunnâme-i Hümâyûnu ile 1879 tarihli Usûl-i Muhâkemât-ı Cezaiyye Kanûnu’ndan anlaşıldığı üzere vekillik önce ceza davalarında daha sonra hukuk davalarında yer almıştır. Dava vekilliği mesleğinin kurumsallaşmasına yönelik ilk düzenleme 1875 (1292) tarihli “ Mehâkim-i Nizamiye Dava Vekilleri Hakkında

Nizamname” olmuştur. Bu Nizamnameyle, vekillik konusunda İslam hukukundan ayrılmaya başlandığı görülmüştür. Bu Nizamnameyle birlikte ilk kez baro (dava vekilleri cemiyeti) kurulmuş ve hukuk eğitiminin alınması için hukuk mektepleri açılmıştır. Nizamnamenin 30 ile 40. maddeleri arasında dava vekilleri cemiyeti anlatılmış, İstanbul Barosu’nun temelleri atılmıştır. 1878 tarihinde “Mekteb-i Hukuk (Mekteb-i Hukuk-ı Şahane)” kurulmuş ve daha sonra dava vekillerini seçmek için yapılacak sınavla ilgili düzenlemeler getirilmiştir. Nizamiye mahkemelerinde vekillik yapacak kişilerin, öncesinde bir yıl staj yapması önemli bir gelişme olarak karşımıza çıkar. 1876 tarihli nizamnameyle vekalet işlerini yürütecek kişilere “dava vekili” denildiği görülmüştür. 1876 tarihli nizamnameyle, dava vekili olabilmenin şartları, vekillikle birleşmeyen işler, vekilin yapması gereken işlemler ve görevler ve vekalet ücreti gibi çok önemli konularda hükümler getirilmesine karşın adli alanda İslam geleneğinin daha baskın olmasından dolayı vekillik mesleği tam olarak günümüzdeki halini almamıştır.

Daha sonra vekillikle ilgili gerek yerel gerekse tüm ülkeyi kapsayan önemli nizamnameler çıkartılmıştır. 1883 tarihli “Dava Vekillerinin İmtihanına Dair Nizamname”, 1883 tarihli “Dava Vekilleri Hakkında Rumeli-i Şarkîye Mahsus Kanun-i Vilayet”, “Girit Vilayeti Dava Vekilleri Hakkında Nizamname” ve II. Meşrutiyet döneminde vekillikle ilgili önemli düzenlemeler bunlardandır. Ancak bu düzenlemelerin hiçbirinde vekillik bağımsız bir meslek niteliğinde olan ve kamu görevinin icra edildiği bir meslek haline gelememiştir. Bu nizamnamelerdeki düzenlemelerin aynısı ya da benzeri gerek 6100 sayılı HMK’da gerekse 1136 sayılı Avukatlık Kanunu’nda yer alması nizamnamelerin titizlikle hazırlandığını ve önemli düzenlemeler barındırdığını göstermektedir. Cumhuriyet dönemiyle beraber, 3 Nisan 1924 tarihinde çıkartılan “Muhamat Kanunu” ile avukatlık (dava vekilliği) bağımsız ve kamu hizmeti niteliğinde bir meslek şeklini almıştır. 1 Aralık 1938 tarihinde yürürlüğe giren 3499 sayılı kanunla önceki bütün kanunlar yürürlükten kalkmıştır. Son olarak, 7.7.1969 tarihli ve 1136 sayılı Avukatlık Kanunu çeşitli ilave ve düzenlemelerle halen yürürlüktedir.

KAYNAKLAR

- ADAY, Nejat, *Avukatlık Hukukunun Genel Esasları*, 1. bs., İstanbul 1994.
- ADIVAR, Abdülhak Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, 4. bs., Remzi Kitabevi, İstanbul 1940.
- AHISKALI, Recep, “Muhzır” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 31, İstanbul 2006, ss. 85-86.
- AKAD, Mehmet/ DİNÇKOL, Bihterin Vural/ BULUT, Nihat, *Genel Kamu Hukuku*, 12. bs., Der Yayınları, İstanbul 2016.
- AKÇA, Gürsoy/ HÜLÜR, Himmet, “Tanzimattan Cumhuriyete Siyasal ve Hukuksal Yapının Modernleşmesi”, *SÜTAD*, S. 21, Ocak 2007, ss. 235-269.
- AKGÖNENÇ, Oya, “Savunmanın Tarihi Gelişimi Üstüne Düşünceler”, *TBBD*, S. 1, Mart 1988, ss. 16-19.
- AKGÜNDÜZ, Ahmed, “ İslam Hukukunun Osmanlı Devletinde Tatbiki: Şer’iye Mahkemeleri ve Şer’iye Sicilleri”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 14, 2009, ss. 13-48.
- AKGÜNDÜZ, Ahmed, “İslam ve Osmanlı Hukukunda Gıyapta Yargılama Müessesesi”, *Belleten (Türk Tarih Kurumu)*, C. 50, S. 196, Nisan 1986, ss. 169-199.
- AKGÜNDÜZ, Ahmed, *İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı Kamu Hukuku*, C. 1, İstanbul 2011.
- AKGÜNDÜZ, Ahmed, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri Kanunî Devri Kanunnâmeleri Merkezî ve Umumî Kanunnameler*, C. 4, OSAV, İstanbul 1990.
- AKGÜNDÜZ, Ahmed, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnameleri*, C. 1, OSAV, İstanbul 1990.
- AKGÜNDÜZ, Said Nuri, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukukunun Kaynakları”, *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 8, Güz 2016, ss. 1-16.

- AKIN, Rıdvan, “İkinci Meşrutiyette Parlamento ve Hükümet”, *100. Yılında II. Meşrutiyet Gelenek ve Değişim Ekseninde Türk Modernleşmesi Uluslararası Sempozyumu*, (haz. Zekeriya Kurşun/ Cemil Öztürk/ Yasemin Tümer Erdem/ Arzu M. Nurdoğan), Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, ss. 27-49.
- AKINCI, Şahin, *Roma Hukuku Dersleri*, 11. bs., Sayram Yayınları, Ankara 2017.
- AKİPEK, Jale G./ AKINTÜRK, Turgut/ ATEŞ, Derya, *Türk Medeni Hukuku Başlangıç Hükümleri Kişiler Hukuku*, C. 1, 12. bs., Beta Yayınları, İstanbul 2015.
- AKMAN, Mehmet, *Osmanlı Devletinde Ceza Yargılaması*, Eren Yayınları, İstanbul 2004.
- AKŞİN, Sina, “Siyasal Tarih”, *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye (1908-1980)*, (yayın yönetmeni: Sina Akşin), 10. bs., C. 4, Cem Yayınevi, İstanbul 2008, ss. 27-122.
- AKTEL, Mehmet, “Tanzimat Fermanı’nın Toplumsal Yansıması”, *SDÜİİBFD*, S. 3, 1998, ss. 1-8.
- AKYILDIZ, Ali, “Meclis-i Vâlây-ı Ahkâm-ı Adliye” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 28, Ankara 2003, ss. 250-251.
- AKYILMAZ, Gül, “Tanzimattan Önce Avukatlık Müessesesi”, *Aylık Hukuk Dergisi*, Y. 1, S. 12, Kasım 1996, ss. 16-17.
- ALTINAY, Ahmet Refik, *Eski İstanbul*, 1. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 1998.
- ANSAY, Sabri Şakir, *Hukuk Tarihinde İslam Hukuku*, 4. bs., Turhan Kitabevi, Ankara 2002.
- ARIK, Feda Şamil, “Osmanlılar’da Kadılık Müessesesi 1”, *OTAM*, C. 8, S. 8, 1997, ss. 2-71.
- ARSLAN, Ramazan/ YILMAZ, Ejder/ AYVAZ, Sema Taşpınar/ HANAĞASI, Emel, *Medeni Usul Hukuku*, 4. bs., Yetkin Yayınları, Ankara 2018.

- ASLAN, Nâsi, *İslam Yargılama Hukukunda “Şühûdü’l-Hal” Jüri Osmanlı Devri Uygulaması*, Beyan Yayınları, İstanbul 1999.
- ASLANGÜL, Şanlı, “Hak Arama Özgürlüğü ve Savunma”, *TBBD*, S. 1, Mart 1988, ss. 20-28.
- ATALAR, Münir, “Şer’iye Mahkemelerine Dâir Kısa Bir Târihçe”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/69/1743/18517.pdf>. (E.T. 17.02.2019).
- ATAR, Fahrettin, “Kadı” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul 2001, ss. 66-69.
- ATAR, Fahrettin, “Mahkeme” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Ankara 2003, ss. 338-341.
- ATAR, Fahrettin, “Muhâlea” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 30, İstanbul 2005, ss. 399-402.
- ATAR, Fahrettin, “Noter” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul 2007, ss. 210-213.
- ATAR, Fahrettin, *İslam Adliye Teşkilatı Ortaya Çıkışı ve İşleyişi*, DİBY, Ankara 1979.
- ATAR, Fahrettin, *İslam Yargılama Hukukunun Esasları*, 2. bs., MÜİFV Yayınları, İstanbul 2017.
- ATAR, Yavuz, *Türk Anayasa Hukuku*, 11. bs., Seçkin Yayınları, Ankara 2017.
- AYDIN, Mehmet Âkif, “Anayasa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul 1991, ss. 153-164.
- AYDIN, Mehmet Akif, “Arazi Kanunnâmesi” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul 1991, ss. 346-347.
- AYDIN, Mehmet Âkif, “Ceza” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 7, 1993 ss. 478-482.
- AYDIN, Mehmet Akif, “Cuâle” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul 1993, ss. 77-78.

- AYDIN, Mehmet Akif, “Divân-ı Ahkâm-ı Adliyye” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul 1994, ss. 387-388.
- AYDIN, Mehmet Akif, “Hukuk-ı Aile Kararnamesi” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 18, İstanbul 1998, ss. 314-318.
- AYDIN, Mehmet Akif, “Mecelle’nin Hazırlanışı”, *Osmanlı Araştırmaları*, C. 9, 1989, ss. 31-50.
- AYDIN, Mehmet Akif, “Mecelle-i Ahkam-ı Adliye” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 28, Ankara 2003, ss. 231-235.
- AYDIN, Mehmet Akif, *Osmanlı Aile Hukuku*, 2. bs., Klasik Yayınları, İstanbul 2018.
- AYDIN, Mehmet Âkif, *Türk Hukuk Tarihi*, 15. bs., Beta Yayınları, İstanbul 2018.
- AZRAK, Ülkü, “Tanzimat’tan Sonra Resepsiyon”, *Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. 3, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, ss. 602-606.
- BAKTIR, Mustafa, “Mecelle’nin Külli Kaideleri ve Ahmet Cevdet Paşa”, *Ahmet Cevdet Paşa Vefatının 100. Yılına Armağan*, TDV Yayınları, Ankara 1997, ss. 315-321.
- BARDAKOĞLU, Ali, “Bülûğ” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul 1992, ss. 413-414.
- BARDAKOĞLU, Ali, “Ehliyet” maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 10, İstanbul 1994, ss. 533-539.
- BARDAKOĞLU, Ali, “Iskat” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul 1993, ss. 363-364.
- BATTAL, Şener/ ERDEM, Nurşen, “Avukatlık Mesleğinin Türkiye’deki Tarihçesi”, *Ankara Barosu Dergisi*, S. 5-6, Y. 42, 1985, ss. 675-685.
- BAYINDIR, Abdulaziz, “Osmanlı’da Yargının İşleyişi”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, (edt. Güler Eren), C. 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, ss. 429-446.
- BAYINDIR, Abdulaziz, *İslâm Muhâkeme Hukûku Osmanlı Devri Uygulaması*, 2. bs., Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul 2015.

- BAYKARA, Tuncer, “Kaza” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 25, Ankara 2002, ss. 119-120.
- BELGESAY, Mustafa Reşit, “Mecellenin Külli Kaideleri ve Yeni Hukuk”, *İÜHFM*, C. 12, S. 3-4, 1946, ss. 561-608.
- BERKİ, Ali Himmet, *Açıklamalı Mecelle (Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye)*, 3. bs., Hikmet Yayınevi, İstanbul 1968.
- BERKİ, Ali Himmet, *İslam Şeriatinde Kaza (Hüküm ve Hâkimlik Tarihi ve İftâ Müessesesi)*, Yargıçoğlu Matbaası, Ankara 1962.
- BETİL, Aden, “100. Yılında Bir Baro”, *İstanbul Barosu Dergisi*, C. 52, S. 1-2-3, Ocak-Şubat-Mart 1978, ss. 26-35.
- BİLGİN, Akgün, *Osmanlı Yargı Örgütü*, 1. bs., Aristo Yayıncılık, İstanbul 2019.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, C. 1, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1991.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, C. 8, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1991.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, C. 6, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1991.
- BİNGÖL, Sedat, “Tanzimat Sonrası Taşra ve Merkezde Yargı Reformu”, *Yeni Türkiye Dergisi Osmanlı Özel Sayısı*, C. 1, S. 31, Y. 6, Ankara 2000, ss. 751-763.
- BİRECİKLİ, İhsan Burak, “Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet’in İlanı Üzerine Bir İnceleme”, *Gazi Akademik Bakış*, C. 2, S. 3, Ocak 2008, ss. 211-226.
- BOZKURT, Gülnihal, “Türkiye’de Hukuk Eğitiminin Tarihçesi”, *Hukuk Öğretimi Sempozyumu*, (edt. Adnan Güriz), AÜHFY, Ankara 1993, ss. 51-69.
- BOZKURT, Gülnihal, *Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi (Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne Resepsiyon Süreci 1839-1939)*, TTK Basımevi, Ankara 1996.

- BOZKURT, Gülnihal, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, 2. bs., TTK Basımevi, Ankara 1996.
- BOZKURT, H. Argun, *Hukukun Öyküsü*, Ankara Barosu Yayınları, Ankara 2006.
- BOZKURT, Nebi/ KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri, “Medine” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 28, Ankara 2003, ss. 305-311.
- BÖLÜKBAŞI, Saffet Nezihi, “Ülkemizde Avukatlık ve Savunma”, *TBBD*, S. 1, Mart 1988, ss. 29-42.
- CANDAN, Rabia Beyza, “1840 Tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunu İncelemesi”, *ADÜHF Dergisi*, C. 1, S. 1, 2015, ss. 63-81.
- CENTEL, Nur Başar, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî*, Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul 1984.
- CENTEL, Nur/ ZAFER, Hamide, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 6. bs., Beta Yayınları, İstanbul 2008.
- CEYLAN, Ayhan, “Meşrutiyete Bir Dayanak Olarak Meşveret Düşüncesi”, *100. Yılında II. Meşrutiyet Gelenek ve Değişim Ekseninde Türk Modernleşmesi Uluslararası Sempozyumu*, (haz. Zekeriya Kurşun/ Cemil Öztürk/ Yasemin Tümer Erdem/ Arzu M. Nurdoğan), Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, ss. 49-67.
- CİN, Halil, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Hukuku ve Yargılama Usulleri”, *150. Yılında Tanzimat*, (Yayına Hazırlayan: Hakkı Dursun Yıldız), TTK Yayınları, Ankara 1992.
- CİN, Halil, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1974.
- CİN, Halil/ AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Türk Hukuk Tarihi*, OSAV, İstanbul 2011.
- CİN, Halil/ AKYILMAZ, Gül, *Türk Hukuk Tarihi*, 4. bs., Sayram Yayınları, Ankara 2011.

- ÇAĞLAYAN, Ramazan, *İdari Yargılama Hukuku*, 9. bs., Seçkin Yayıncılık, Ankara 2017.
- ÇAĞLAYAN, Ramazan, *Türk İdare Hukuku*, 4. bs., Seçkin Yayıncılık, Ankara 2013.
- ÇELEBİCAN, Özcan, “Roma Egemenliği: Yurttaşlık ve Kölelik”, *AÜHFD*, C. 44, S. 1, Ocak 1993, ss. 299-311.
- ÇELİK, Mikdad Lamih, “Meslek Kurallarında Avukatın Sır Saklama Yükümlülüğü”, *Terazi Hukuk Dergisi*, C. 2, S. 14, Ekim 2007, ss. 85-92.
- DEMİREL, Fatmagül, *Adliye Nezareti Kuruluşu ve Faaliyetleri (1876-1914)*, 2. bs., Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2010.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 31. bs., Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2015.
- DIVRAK, Yasin/ KILIÇ, Ahmet Hasan, *Savunma Hakkı*, 1. bs., Çağrı Avukatlar Grubu, İstanbul 2004.
- DÖNMEZ, İbrahim Kâfi, “Garar” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 13, İstanbul 1996, ss. 366-371.
- DÖNMEZ, İbrahim Kâfi, “İcmâ”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 21, İstanbul 2000, ss. 417-431.
- DURAL, Mustafa/ ÖĞÜZ, Tufan, *Türk Özel Hukuku Cilt 2 Kişiler Hukuku*, 16. bs., Filiz Yayınları, İstanbul 2015.
- DURHAN, İbrahim, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Yargı Teşkilâtındaki Gelişmeler”, *EBYÜHFD*, C. 12, S. 3-4, 2008, ss. 55-111.
- DURHAN, İbrahim, “Ülkemizde Avukatlık Kurumunun Tarihsel Gelişimi”, *AÜEHFD*, C. 8, S. 3-4, 2004, ss. 23-46.
- EBU ZEHRRA, Muhammed, *İslam Hukuku Metodolojisi*, (çev. Abdulkadir Şener), 13. bs., Fecr Yayınları, Ankara 2017.

- EKİNCİ, Ekrem Buğra, “Osmanlı Devleti’nde Mahkemeler ve Kadılık Müessesesi Literatürü”, *TALD*, C. 3, S. 5, 2005, ss. 417-439.
- EKİNCİ, Ekrem Buğra, “Osmanlı Hukukunda Mahkeme Kararlarının Kontrolü”, *Bulleten (Türk Tarih Kurumu)*, C. 65, Aralık 2002, ss. 958-1005.
- EKİNCİ, Ekrem Buğra, “Tanzimat Devri Osmanlı Mahkemeleri”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Y. 6, S. 31, Ocak-Şubat 2000, ss. 764-779.
- EKİNCİ, Ekrem Buğra, *Hukukun Serüveni*, 2. bs., Arı-Sanat Yayınevi, İstanbul 2015.
- EKİNCİ, Ekrem Buğra, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, 1. bs., Arı-Sanat Yayınevi, İstanbul 2008.
- EKİNCİ, Ekrem Buğra, *Osmanlı Mahkemeleri Tanzimat ve Sonrası*, 2. bs., Arı-Sanat Yayınları, İstanbul 2017.
- EL-BUHÂRÎ, Muhammed ibn İsmâil, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, (çev. Kâmil Miras), C. 7, DİBY, 6. bs., Ankara 1982.
- EL-MAVERDÎ, Ebu’l-Hasan, *El-Ahkamu’s-Sultaniyye (İslamda Hilafet ve Devlet Hukuku)*, (çev. Ali Şafak), Bedir Yayınevi, İstanbul 1976.
- EL-MEVDUDÎ, Ebu’l A’la, *İslamda Hükümet*, (çev. Ali Genceli), Ankara 1967.
- ERDEM, Gazi, “İlanından Yüz Elli Yıl Sona Avrupa Birliği Müzakereleri Bağlamında İslahât Fermânı’na Yeniden Bir Bakış”, *AÜİFD*, S. 51, 2010, ss. 327-348.
- ERDEM, Sami, “Türkçede Mecelle Literatürü”, *TALD*, C. 3, S. 5, 2005, ss. 673-722.
- ERDEMİR, Nevzat, “Hukuk Devleti ve Savunma Hakkı”, *TBBĐ*, S. 1, Mart 1988, ss. 81-90.
- ERDOĞAN, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 6. bs., Ensar Neşriyat, İstanbul 2016.
- ERDOĞAN, Mustafa, *Türk Anayasa Hukuku*, Hukuk Yayınları, Ankara 2018.
- EREM, Faruk, *Meslek Kuralları (Şerh)*, Ankara Barosu Yayınları, Ankara 2006.

- ERKAN, V. Umut, “6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu’na Göre Vekalet Sözleşmesinde Vekalet Verenden Ücret Ödeme Borcu Dışındaki Diğer Borçları”, *AÜHFD*, C. 62, S. 2, 2013, ss. 441-472.
- ERSÖZ, İsmet, “Ashâb-ı Kehf” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul 1991, ss. 465-467.
- ESİRGEN, Seda Örsten, “Mecelle ve Fransız Medeni Kanunu Çerçevesinde Vekalet Sözleşmesi”, *Ankara Barosu Dergisi*, S. 1, 2013, ss. 167-184.
- ESİRGEN, Seda Örsten, “Tanzimattan Cumhuriyete Avukatlık”, *AÜHFD*, C. 63, S. 4, 2014, ss. 737-778.
- FENDOĞLU, Hasan Tahsin, *İslam ve Osmanlı Anayasa Hukukunda Yargı Bağımsızlığı Anayasa Hukuku Tarihi Açısından Mukayeseli Bir İnceleme*, Beyan Yayınları, İstanbul 1996.
- GALİP, Ali, “Bizim Tarih”, *İstanbul Barosu Mecmuası*, S. 49, Y. 5, Ocak 1931, ss. 2777-2780.
- GAYRETLİ, Mehmet, “1858 Osmanlı Ceza Kanununun Kaynağı Üzerindeki Tartışmalar ve Bu Kanuna Ait Bir Taslak Metnin Bir Kısmıyla İlgili Değerlendirmeler, *e- Akademi*, S. 139, Nisan 2016, <http://www.e-akademi.org/makaleler/mgayretli-2.pdf>. (E.T. 19.02.2019), ss. 1-15.
- GAYRETLİ, Mehmet, “İslam Adliye Teşkilâtında Avukatlık”, <http://www.e-akademi.org/makaleler/mgayretli-1.pdf>. (E.T. 01.11.2018), ss. 1-22.
- GÖKÇEN, Ahmet, “Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanun-ı Muvakkatı”, *SÜHFD*, C. 4, S. 1-2, 1994, ss. 203-288.
- GÖKTAŞ, Yakup, “Modern Eğitim Kurumlarının Batılılaşma Dönemindeki Gelişimi (1700-1900)”, *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S. 22, Ocak 2009, ss. 11-25.
- GÖZE, Ayferi, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, 16. bs., Beta Basım Yayım, İstanbul 2016.
- GÖZLER, Kemal, *Hukuka Giriş*, 14. bs., Ekin Yayınları, Bursa 2017.

- GÖZLER, Kemal/ KAPLAN, Gürsel, *İdare Hukuku Dersleri*, 11. bs., Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2011.
- GÖZÜBENLİ, Beşir, “Türk Hukuk Tarihinde Kanunlaştırma Faaliyetleri ve Mecelle”, *Ahmet Cevdet Paşa Vefatının 100. Yılına Armağan*, TDV Yayınları, Ankara 1997, ss. 285-299.
- GÖZÜBÜYÜK, Şeref, *Açıklamalı Türk Anayasaları*, 9. bs., Turhan Kitabevi, Ankara 2017.
- GÖZÜBÜYÜK, Şeref/ TAN, Turgut, *İdare Hukuku Cilt II İdari Yargılama Hukuku*, 7. bs., Turhan Kitabevi, Ankara 2014.
- GÜL, Cengiz / BİRTEK, Fatih, “Hak Arama Özgürlüğü ve Türk Pozitif Hukukunda Yargı Yolu Kapalı İşlemler”, *EÜHFD*, C. 2, S. 1-2, Haziran 2007, ss. 3-41.
- GÜNER, Semih, *Avukatlık Hukuku*, 5. bs., Yetkin Yayınları, Ankara 2011.
- GÜNERGÖK, Özcan, “Avukatın Sır Saklama Yükümlülüğü”, *EBYÜHFD*, C. 7, S. 1-2, Ocak 2004, ss. 655-667.
- GÜR, A. Refik, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Kadılık Müessesesi*, 2. bs., TİBKY, İstanbul 2017.
- GÜR, Refik, *Hukuk Tarihi ve Tefekkürü Bakımından Mecelle*, 3. bs., Sebil Yayınevi, İstanbul 1993.
- GÜRSEL, Nurettin, *Noterlik Mevzuatı ve Tatbikatı*, İstanbul 1964.
- HALEBÎ, İbrâhim, *Mültekâ Tercümesi Mevkûfât*, (çev. Ahmet Davutoğlu), C. 2, Sağlam Kitabevi, İstanbul 1983.
- HALİM, Hamdi, “Cumhuriyet Devrinde Avukatlık Müessesesi”, *İstanbul Barosu Mecmuası*, Şubat 1933, ss. 4124-4134.
- HAMİDULLAH, Muhammed, “Usul al-Fıkıh’ın Tarihi”, (çev. Fuad Sezgin), *İTED*, C. 1, İstanbul 1956-1957, ss. 1-18.
- HAMİDULLAH, Muhammed, *İslam Peygamberi II*, C. 2, çev. (Mehmet Yazgan), Beyan Yayınları, İstanbul 2013.

- HAMİDULLAH, Muhammed, *İslâm'da Devlet İdâresi*, (çev. Hamdi Aktaş), Beyan Yayınları, İstanbul 1998.
- HAMMEL-PURGSTALL, Baron von, “XVII nci Asırda Osmanlı İmparatorluğunda Devlet Teşkilâtı ve Babı- Âli”, (çev. Halit İlteber), *İÜHFM*, C. 7, S. 3-4, İstanbul 1941, ss. 564-586.
- HANİOĞLU, M. Şükrü, “Meşrutiyet” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 29, Ankara 2004, ss. 388-393.
- HOCAEMİNEFENDİZÂDE, Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l Hükkâm Şerhu Mecelleti'l Ahkâm*, C. 4, 1. bs., DİBY, İstanbul 2016.
- HOCAEMİNEFENDİZÂDE, Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l Hükkâm Şerhu Mecelleti'l Ahkâm*, C. 3, 1. bs., DİBY, İstanbul 2016.
- İBA, Şeref, *Türk Anayasa Hukuku*, Turhan Kitabevi, Ankara 2018.
- İBN, Rüşd, *Bidâyetü'l Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid (Mezhepler Arası Mukayeseli İslâm Hukuku)*, C. 3, 2. bs., Ensar Neşriyat, İstanbul 2015.
- İHSANOĞLU, Ekmeleddin, “Dârülfünun Tarihçesine Giriş II- Üçüncü Teşebbüs: Dârülfünûn-ı Sultani”, *Belleten (Türk Tarih Kurumu)*, C. 57, S. 228, Nisan 1993, ss. 201-240.
- İHSANOĞLU, Ekmeleddin, “Dârülfünun Tarihçesine Giriş- İlk İki Teşebbüs”, *Belleten (Türk Tarih Kurumu)*, C. 54, S. 210, Ağustos 1990, ss. 699-745.
- İHSANOĞLU, Ekmeleddin, “Darülfünun” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul 1993, ss. 521-525.
- İLHAN, Cengiz, “3499'dan 1136'ya”, *TBB Dergisi*, S. 54, 2004, ss. 258-268.
- İLHAN, Cengiz, *Günümüz Türkçe'siyle Mecelle (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye)*, 2. bs., Yetkin Yayınları, Ankara 2014.
- İLKHAN, Mehmet Faruk, *Kadılık Müessesesi ve Osmanlı'da Kadılık Sistemi*, (Danışman: Cafer Çiftçi), Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, TR1016 Tarih Semineri, Bursa 2013.

- İNALCIK, Halil, “Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu”, *Belleten (Türk Tarih Kurumu)*, S. 112, C. 28, Ekim 1964, ss. 603-622.
- İNALCIK, Halil, *Atatürk ve Demokratik Türkiye*, 4. bs., Kırmızı Yayınları.
- İNANICI, Halil, “Türkiye’de Avukatlık İdeolojisi”, *Toplum ve Bilim Dergisi*, Kış 2000-2001, ss. 135-163.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “Ehl-i Örf” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 10, İstanbul 1994, ss. 519-520.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “İlmiye” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 22, İstanbul 2000, ss. 141-145.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “Medresetü’l-Kudât” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 28, Ankara 2003, ss. 343-344.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “Şeyhülislâm” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 39, İstanbul 2010, ss. 92-96.
- İRGÜREL, Mücteba, “Subaşı” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 47, İstanbul 2009, ss. 447-448.
- KANAR, Mehmet, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, 2. bs., Derin Yayınları, İstanbul 2010.
- KARABULUT, Mustafa, “Tanzimat Dönemi’nde Osmanlının Yenileşme Sürecine Bir Bakış” *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*, S. 187, Ağustos 2010, ss. 125-138.
- KARAGÖZ, Mehmet, “Osmanlı Devletinde Islahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri (1700-1839)”, *OTAM*, S. 6, 1995, ss. 173-194.
- KARAHASANOĞLU, Cihan Osmanağaoğlu, “Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye’nin Yürürlüğe Girişi ve Türk Hukuk Tarihi Bakımından Önemi”, *OTAM*, S. 29, 2011, ss. 93-124.
- KARAL, Enver Ziya, “Gülhane Hatt-ı Hümayununda Batının Etkisi”, *Belleten (Türk Tarih Kurumu)*, S. 112, C. 28, Ekim 1964, ss. 581-601.

- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri (1856-1861)*, 5. bs., C. 6, TTK Basımevi, Ankara 1995.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri (1861-1876)*, 5. bs., C. 7, TTK Basımevi, Ankara 1995.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, 6. bs., C. 5, TTK Basımevi, Ankara 1994.
- KARAMAN, Hayrettin, *Fıkıh Usûlü İslam Hukukunun Kaynakları, Metodu ve Felsefesi*, 11. bs., Ensar Neşriyat, İstanbul 2013.
- KARAMAN, Hayrettin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, C. 1, 9. bs., İz Yayıncılık, İstanbul 2016.
- KARAMAN, Hayrettin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, C. 2, 9. bs., İz Yayıncılık, İstanbul 2016.
- KARPAT, Kemal H., *Türk Siyasi Tarihi*, (çev. Ceren Elitez), 3. bs., Timaş Yayınevi, İstanbul 2013.
- KAŞIKÇI, Osman, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Mecelle*, OSAV, İstanbul 1997.
- KAYNAR, Reşat, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, 3. bs., TTK Basımevi, Ankara 1991.
- KAZICI, Ziya, *İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, 17. bs., MÜİFV Yayınları, İstanbul 2016, s. 204.
- KENANOĞLU, M. Macit, “Nizâmiye Mahkemeleri” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul 2007, ss. 185-188.
- KENANOĞLU, M. Macit, *Ticaret Kanunnamesi ve Mecelle Işığında Osmanlı Ticaret Hukuku*, Lotus Yayınevi, Ankara 2005.
- KEYMAN, Selahattin, *Ceza Muhakemesinde (Asıl Ceza Muhakemesinde) Savcılık*, AÜHFY, Ankara 1970.
- KISIKLI, Emine, “Mustafa Kemal ve Milli Mücadelede Türk Kamuoyunun Oluşumu”, *EOÜSBD*, C. 7, S. 3, 2006, ss. 1-46.

- KOCABAŞ, Süleyman, *T.C. Devleti Tarihi 1: Mütareke Dönemi ve Milli Mücadele (1918-1923)*, 1. bs., Vatan Yayınları, 2003.
- KOCAOĞLU, Serhat Sinan, “Tarihsel Perspektifi ile Türk-İslam Hukukunda Savunma Hakkı ve Müdafî”, *Ankara Barosu Dergisi*, C. 4, S. 4, 2010, ss. 61-78.
- KORUKLU, Aziz, “Dava Vekilliği Mesleği ve Bu Mesleğe Girenlerle Devam Edenlerin Mevzuat Karşısındaki Hukuki Durumları”, *Adalet Dergisi*, S. 7, Y. 36, Temmuz 1945, ss. 657-670.
- KOYUNCU, Aşkın, “1877-1878 Osmanlı- Rus Harbi Öncesinde Şarkî Rumeli Nüfusu”, *Avrasya Etüdüleri*, C. 44, S. 2, 2013, ss. 177-208.
- KOYUNCU, Nuran, “Hukuk Mektebinin Doğuşu”, *GÜHFD*, C. 16, S. 3, 2012, ss. 163-183.
- KÖKSAL, Osman, “Adliye Örgütünün Problemleri ve Yapılması Gerekli Düzenlemelere Dair II. Abdülhamit’e Sunulan Bir Layiha”, *OTAM*, C. 9, S. 9, 1998, ss. 263-285.
- KÖKSAL, Yonca, “Tanzimat ve Tarih Yazımı”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, S. 51, Aralık 2010, ss. 193-214.
- KÖKÜSARI, İsmail, “Hak Arama Özgürlüğü ve 2010 Anayasa Değişiklikleri”, *GÜHFD*, C. 15, S. 1, 2011, ss. 163-208.
- KUNTMAN, Osman, “Türkiye’de Avukatlık Mesleğinin, İstanbul Barosunun Tarihçesi ve Yabancıların Kurduğu Baro”, *İstanbul Barosu Dergisi*, C. 62, S. 4-5-6, Nisan-Mayıs-Haziran 1988, ss. 254-288.
- KURU, Baki, *İstinaf Sistemine Göre Yazılmış Medeni Usul Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara 2017.
- KUR’AN-I KERİM.
- KÜÇÜK, Cevdet, “Abdülmejid” maddesi, C. 1, İstanbul 1988, ss. 259-263.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., “Berat” maddesi, C. 5, İstanbul 1992, ss. 472-473.

- LEWİS, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (çev. Metin Kıratlı), 5. bs., TTK Basımevi, Ankara 1993.
- MÂCE, İbn-i, *Sünen-i İbn-i Mâce Tercemesi*, (haz. Abdullah Parlıyan), C. 2, Konya Kitapçılık, İstanbul 2017.
- MARDİN, Ebül'ula, *Medeni Hukuk Cephesinden Ahmet Cevdet Paşa*, Ankara 1996.
- MUTÇALI, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul 2015.
- NALBANTOĞLU, Cahit, "Uygulamada Savunmanın Yeri", *TBBD*, S. 1, Mart 1988, ss. 114-120.
- NÂZİM, Mehmed, *Mekteb-i Hukuk Günlerim*, (haz. Ali Adem Yörük), TTK Basımevi, Ankara 2012.
- NUR, Rıza, "Memleketimizde Avukatlık ve İstanbul Barosunun Tarihçesi", *İstanbul Barosu Mecmuası*, Şubat 1933, ss. 4044-4053.
- ONAR, Sıddık Sami, "İslam Hukuku ve Mecelle", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. 3, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, ss. 580-587.
- ONAR, Sıddık Sami, "Osmanlı İmparatorluğunda İslâm Hukukunun Bir Kısımının Codification'u", *İÜHFM*, C. 20, S. 1-4, Ocak 1955, ss. 57-85.
- ONAR, Sıddık Sami, *İdare Hukukunun Umumi Esasları*, C. 1, 3. bs., İsmail Akgün Matbaası, İstanbul.
- ORTAYLI, İlber, *"Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı"*, 7. bs., Kronik Yayınları, İstanbul 2017.
- ORTAYLI, İlber, "Osmanlı Kadısı Tarihi Temeli ve Yargı Görevi", *AÜSBF Dergisi*, C. 30, 1975, ss. 117-128.
- ORTAYLI, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, 47. bs., Timaş Yayınları, İstanbul 2018.
- ÖĞÜT, Salim, "İmâmeyn" maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 22, İstanbul 2000, ss. 207.

- ÖZCAN, Abdülkadir, “Asesbaşı” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul 1991, ss. 464.
- ÖZDEMİR, Yavuz/ ÇİYDEM, Erol/ AKTAŞ, Elif, “Tanzimat Fermanı’nın Arka Planı”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. 22, Ocak 2014, ss. 321-338.
- ÖZEL, Ahmet, “Harbî” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 16, İstanbul 1997, ss. 112-114.
- ÖZKENT, Ali Haydar, “Türk Avukatlığının Tarihine Kısa Bir Bakış”, *İstanbul Barosu Mecmuası*, İstanbul 1938, ss. 5-28.
- ÖZKENT, Ali Haydar, *Avukatın Kitabı*, İstanbul-Arkadaş Basımevi, İstanbul 1940.
- ÖZKORKUT, Nevin Ünal, “Savcılık, Avukatlık ve Noterlik Kurumlarının Osmanlı Devleti’ne Girişi”, *AÜHFD*, S. 4, Aralık 2003, ss. 147-154.
- ÖZTÜRK, Funda, *Osmanlı Devleti’nin Adli Modernleşme Sürecinde Avukatlık Mesleği*, (Danışman: Prof. Dr. Cenk Reyhan), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ocak 2017.
- ÖZTÜRK, Müge Vatansever, “Osmanlı Devleti’nde Avukatlık (Dava Vekilliği) Kurumu”, *Terazi Hukuk Dergisi*, C. 13, S. 146, Ekim 2018, ss. 46-53.
- ÖZTÜRK, Osman, “Osmanlılarda Tanzimat Sonrasında Yapılan Hukukî Çalışmalar ve Mecelle-î Ahkâm-ı Adliyye”, *Yeni Türkiye Dergisi Osmanlı Özel Sayısı*, C. 1, S. 31, Y. 6, Ankara 2000, ss. 736-750.
- ÖZTÜRK, Osman, *Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle*, İİAV, İstanbul 1973.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, C. 2, Milli Eğitim Basımevi,
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III*, C. 3, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, C. 1, Milli Eğitim Basımevi,

- PAŞA, Cevdet, *Tezâkir 21-39*, (yay. Cavid Baysun), 3. bs., TTK Basımevi, Ankara 1991.
- PAŞA, Cevdet, *Tezâkir 40-Tetimme*, (yay. Cavid Baysun), 3. bs., TTK Basımevi, Ankara 1991.
- PAŞA, Ziya, *Ortaçağın Karanlık Çehresi: Engisizyon Mahkemeleri*, (çev. Cahit Külekçi), 1. bs., İlk Harf Yayınevi, İstanbul 2011.
- ROUSSELET, Marcel, *Adalet Tarihi*, (çev. Adnan Cemgil), Remzi Kitabevi, İstanbul 1963.
- SAĞIR, Meral Öztoprak, *Güncel Gelişmeler Işığında Türkiye’de Hukuk Eğitimi*, 2. bs., TBB Yayınları, Ankara 2010, s. 42
- SAĞNAK, Sadi/ BORALIDAĞ, Kemal, *Devlet Camiasında Avukatlık ve Baro ve Yeni Avukatlık Kanununun Karakteristik Vasıfları*, Yeni Cezaevi Matbaası, 1939.
- SAMİ, Şemsettin, *Kamus-ı Türki*, 10. bs., Çağrı Yayınları, İstanbul 2001.
- SARICAK, Murat, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Nakîbü’l-Eşrâflık Müessesesi*, TTK Basımevi, Ankara 2003.
- SAV, Atilla/ TOPRAK, Musa, *Türkiye’de Savunma Mesleğinin Gelişimi*, 2. bs., TBB Yayınları, Ankara 2015.
- SEMİZ, Yaşar, “İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Türkçülük Politikası”, *SÜTAD*, S. 34, 2014, ss. 217-244.
- SERAHSÎ, Şemsüleimme, *el-Mebsût*, C. 19-20, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut,
- SEZGİN, Fuat, *Buhari’nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, Ankara 1956.
- SHAW, Stanford, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye (Gaziler İmparatorluğu Osmanlı İmparatorluğunun Yükselişi ve Çöküşü 1208-1808)*, (çev. Mehmet Harmancı), C. 1, E Yayınları, İstanbul 1994
- SONGÜR, Haluk, “İslam Hukukunda Avukatlık Üzerine Mukayeseli Bir İnceleme”, *SDÜİFD*, S. 1, 1994, ss 225-256.

- SOYASLAN, Doğan, *Ceza Muhakemeleri Usulü Hukuku*, 3. bs., Yetkin Yayınları, Ankara 2007.
- ŞA'BÂN, Zekiyyüddin, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usulü'l Fıkh)*, (notlar ekleyerek çev. İbrahim Kâfi Dönmez), 25. bs., Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2017.
- ŞENTOP, Mustafa, "Tanzimat Dönemi Kanunlaştırma Faaliyetleri Literatürü", *TALD*, C. 3, S. 5, 2005, ss. 647-672.
- ŞEYH NİZAM, Burhânpûrlu, *Fetâvâyi Hindiyye*, (çev. Mustafa Efe), C. 7, 1. bs., Akçağ Yayınevi.
- ŞİMŞİRGİL, Ahmet/ EKİNCİ, Ekrem Buğra, *Ahmet Cevdet Paşa ve Mecelle*, KTB Yayınları, İstanbul 2008.
- TAHİROĞLU, Bülent, "Tanzimat'tan Sonra Kanunlaştırma Hareketleri", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. 3, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, ss. 588-602.
- TAHİROĞLU, Bülent/ ERDOĞMUŞ, Belgin, *Roma Hukuku Dersleri*, 8.bs., Der Yayınları, İstanbul 2012.
- TANYER, Turan, "Eski İstanbul'da Arzuhalciler", *TBBD*, S. 53, Temmuz-Ağustos 2004, ss. 271-284.
- TEZİÇ, Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, 21. bs., Beta Yayınları, İstanbul 2017.
- TOPALLI, Elvan, "From the 19th Century up to Present Day Thescriveners Parallel to Orientalist paintings: Its Historical and Sociological Background", *UÜFEFSBD*, S. 18, Y. 11, 2010, ss. 61-85.
- TOPRAK, Zafer, "Osmanlı Devleti'nde Çağdaş Adalet Örgütünün Doğuşu", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 1, 1993, ss. 74-77.
- TOPRAK, Zafer, "Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye'de Adalet Örgütü", *Cumhuriyet Dönemi Hukuk Devrimi*, (haz. Nazan Moroğlu), Türk Hukukçu Kadınlar Derneği Yayınları, İstanbul 1994, ss. 33-49.

- TOSUN, Öztekin, *Türk Suç Muhakemesi Hukuku Dersleri*, Acar Matbaacılık Tesisleri, C. 1, 4. bs., İstanbul 1984.
- TURGUT, Hasan, *Osmanlı'dan Günümüze Türk Hukukunda Yargı Etiği ve Hakimin Vasıfları*, 1. bs., Adalet Yayınevi, Ankara 2019.
- ÛDEH, Abdulkâdir, *Mukâyeseli İslâm Ceza (Suç) Hukuku Genel Hükümler*, (çev. Ali Şafak), C. 1, 2. bs., Kayhan Yayınları, İstanbul 2012.
- ULUKAPI, Ömer/ ATALI, Murat, *Noterlik Hukuku*, 3.bs., Mimoza Yayınları, Konya 2013.
- UMUR, Ziya, *Roma Hukuku Ders Notları*, 3. bs., Beta Yayınları, İstanbul 2010.
- UNAT, Faik Reşit, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1964.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, 4. bs., OSAV, Ankara 2014.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi- Anadolu Selçukluları ve Anadolu Beylikleri Hakkında Bir Mukaddime ile Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan İstanbul'un Fethine Kadar*, C. 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.
- UZUNPOSTALCI, Mustafa, "Cenin" maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 7, İstanbul 1993, ss. 369-370.
- ÛÇOK, Coşkun, "Osmanlı Kanunnamelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler", *AÜHF*, S. 1, C. 3, S. 1, Ocak 1947, ss. 125-146.
- ÛÇOK, Coşkun, "Savcılıkların Avrupa Hukukunda Gelişmesi ve Türkiye'de Kuruluşu", *Sabri Şakir Ansay'a Armağan*, Ajans-Türk Matbaası, Ankara 1964, ss. 35-48.
- ÛÇOK, Coşkun/ MUMCU, Ahmet/ BOZKURT, Gülnihal, *Türk Hukuk Tarihi*, 20. bs., Savaş Yayınevi, Ankara 2018.

- ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, 15. bs., *TİBKY*, İstanbul 2019.
- ÜLKER, İbrahim, “1879 Usul-ı Muhakemat-ı Hukukiyye Kanun-ı Muvakkati’nde İmza ve Mühre İtiraz ve İtirazın İncelenmesi”, *SÜHFD*, C. 24, S. 2, 2006, ss. 93-109.
- VELİDEDEOĞLU, Veldet Hıfzı, *Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat*, Maarif Matbaası, İstanbul 1940.
- YAVUZ, Hulusi, “Ahmet Cevdet Paşa ve Mecelle’nin Tedvini”, *Ahmet Cevdet Paşa Vefatının 100. Yılına Armağan*, TDV Yayınları, Ankara 1997, ss. 279-284.
- YAVUZ, Hulusi, “Ceride-i Mehakim” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 7, İstanbul 1993, ss. 408-409.
- YAZICI, Abdurrahman, “Arazî Kanunnâmesi (1274/ 1858) ve İntikal Kanunlarıyla İslam Miras Hukukunun Mukayesesi”, *EKEV Akademi Dergisi*, S. 60, Y. 18, Yaz 2014, ss. 449-470.
- YEGİN, Abdullah, *Yeni Lûgat*, Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul 2003.
- YENİÇERİ, Celal, “Mezâlim” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 29, Ankara 2004, ss. 515-518.
- YILDIZ, Hakkı Dursun, “Abbâsîler” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul 1988, ss. 31-48.
- YILMAZ, Ejder, “Bir Meslek Olarak Dünden Yarına Doğru Avukatlık”, *AÜHFD*, C. 44, S. 1, Ocak 1995, ss. 193-208.
- YOLALICI, M. Emin, “XIX. Yüzyıl Ve Sonrası Osmanlı Devleti’nde Eğitim Ve Öğretim Kurumları”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, (edt. Güler Eren), C. 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, ss. 281-296.
- YÖRÜK, Ali Adem, *Mekteb-i Hukuk’un Kuruluşu ve Faaliyetleri (1878-1900)*, (Danışman: Prof. Dr. Ali Akyıldız), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008.

ZAFER, Hamide, “Savunma Hakkı ve Sınırları”, *Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 2013, ss. 507-540.

ZUHAYLÎ, Vehbe, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*, (çev. Ahmet Efe ve diğerleri.), C. 8, Risale Yayınları, İstanbul 2012.

ZUHAYLÎ, Vehbe, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*, (çev. Ahmet Efe ve diğerleri.), C. 6, Risale Yayınları, İstanbul 2012.

ZUHAYLÎ, Vehbe, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*, (çev. Ahmet Efe ve diğerleri.), C. 7, Risale Yayınları, İstanbul 2012.

DÜSTURLAR

- Düster, I. Tertip, Cilt 1. (<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/67>).
- Düster, I. Tertip, Cilt 3. (<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/67>).
- Düster, I. Ter., C. 3 (Zeyl). (<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/67>).
- Düster, I. Tertip, Cilt 4. (<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/67>).
- Düster, I. Tertip, Cilt 5. (<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/67>).
- Düster, I. Tertip, Cilt 6. (<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/67>).
- Düster, II. Tertip, Cilt 1. (<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/67>).
- Düster, II. Tertip, Cilt 5. (<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/71>).
- Düster, II. Tertip, Cilt 7. (<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/71>).